

**Арабската пролет: надежда за
промяна и предизвикателства пред
Европейската външна политика и
политика за сигурност**

***„Арабската пролет:
надежда за промяна и
предизвикателства пред
Европейската външна
политика и политика
за сигурност ”.***

**2012
София**

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР

Калина Панайотова Председател на Центъра за европейски и международни изследвания 7

Изграждане на демократични общества

Анастас Стефанов, Мариян Карагьозов, Мила Бегова, Нели Кирилова, Пламен Владимиров, Христина Христова 8

„Арабската пролет”: икономическа стабилност и социален просперитет на арабските страни. Предизвикателства пред Европейската външна политика.

Михаил Ангелов, Боян Хаджиев, Димитър Здравков, Галина Цанкова, Магдалена Атанасова, Рая Петкова 25

Европейската политика на съседство – ново отношение към „Южните съседи”

Иво Илиев, Габриела Табакова, Иван Ников, Мариела Койчева, Красимир Янков, Ралица Трифонова 49

Светът – наблюдател или активен участник

Антон Кондов, Владимир Кучев, Николай Делчев, Петя Чивиева, Тодор Киряков 64

Индивидуални разработки..... 80

Изграждане на демократични общества 80

Възможен ли е турски модел в Тунис и Египет?

Мариян Карагьозов 81

Реакцията на държавата Израел към събитията от „Арабската пролет”

Мила Бегова 95

Контрабанда в глобализиращия се свят. Рискове пред ЕС от новосъздаващите се демокрации. Място и роля на България

Нели Кирилова 101

Институционални аспекти на ролята на военните в Египет при прехода от авторитарен към демократичен режим

Пламен Владимиров 107

„Подкрепа за партньорство, реформи и приобщаващ растеж” (SPRING) – перспективи и предизвикателства пред инициативата на Европейския съюз <i>Христина Христова</i>	112
„Арабската пролет”: икономическа стабилност и социален просперитет на арабските страни. Предизвикателства пред Европейската външна политика.	120
Жените и Египетската пролет – равностметка <i>Боян Хаджиев</i>	121
Срастването между бизнеса и елита в страните от Арабския свят <i>Галина Цанкова</i>	127
Арабската пролет - проява и възможност за развитие на човешките права и свободи <i>Магдалена Атанасова</i>	133
Европейската политика на съседство – ново отношение към „Южните съседи”	141
Предпоставки за развитието на Ал Кайда в Йемен <i>Габриела Табакова</i>	142
Приложение на теория на игрите в анализа на отношенията между Европейския съюз и страните от региона на Близкия Изток и Северна Африка <i>Иван Ников</i>	147
Перспективи и тенденции в търговско-икономическите отношения между Европейския съюз и Алжир <i>Иво Илиев</i>	156
Европейският съюз и събитията в Сирия. Дипломация на ограничителните мерки <i>Красимир Янков</i>	161
Политическият диалог на ЕС и новата власт в Египет – проблеми и перспективи <i>Мариела Койчева</i>	165
Религиозна фразеология и политически действия на ислямските сили в Тунис в контекста на новите отношения с Европейския съюз <i>Ралица Табакова</i>	172

Светът – наблюдател или активен участник	179
Либийски сценарий за Сирия? Сравнителен анализ	
<i>Владимир Кучев</i>	180
Иран и Саудитска Арабия – „новата студена война”	
<i>Николай Делчев</i>	188
Общественото мнение в европейските държави по отношение на Арабската пролет	
<i>Петя Чивиева</i>	196
Иракските кюрди в новата близкоизточна политика	
<i>Тодор Киряков</i>	201

ПРЕДГОВОР

Калина Панайотова
Председател на Центъра за европейски и международни
изследвания

За четвърта поредна година Центърът за европейски и международни изследвания (ЦЕМИ), съвместно с Фондация „Фридрих Еберт“ София и Кристиан Вигенин, член на Европейския парламент, организира изследователски проект, посветен на външната политика.

Сред близо 50 обещаващи млади хора, завършили или следващи международни отношения, международна икономика, политология и история, трябваше да подберем 20-те участника в проекта „Арабската пролет: надежда за промяна и предизвикателства пред Европейската външна политика и политика за сигурност“.

За първи път тази година се посветихме на толкова актуална и динамична тема. Арабските революции бяха сварили неподготвени политици, анализатори и експерти. Мненията за случващото се менят непрекъснато, трудно е да се правят предвиждания как ще се развие процеса, рано е да се правят оценки. Дори е сложно да се намерят коректни данни за всички засегнати от революцията държави. В тази ситуация участниците отново успяха да ни изненадат – вместо да разчитат на утвърдени проучвания и анализи, проявиха невероятна инициатива и събраха смелостта да разсъждават сами. Те се постараха да отсеят истината от многобройните източници с разнопосочна информация, да направят анализ на събитията от своя гледна точка и да дадат идеи и предложения каква трябва да подходят ЕС и световните играчи към тази нова обстановка. Може би принос за това има факта, че една значителна част от участниците говорят арабски език и имат личен опит, свързан с държавите от арабската пролет.

На страниците на този сборник ще намерите редица интересни предложения за политики, които ще спомогнат за едно по-малко емоционално, по-разумно и по-отговорно отношение към новите субекти в съвременния свят.

Изграждане на демократични общества

Анастас Стефанов, Мариян Карагьозов, Мила Бегова, Нели Кирилова, Пламен Владимирев, Христина Христова

От края на 2010 г. страните в Близкия Изток и Северна Африка преминават през драматични събития на политически и социални промени. Началните процеси на изграждане на демократични общества в този регион представляват явление, което заслужава да бъде изследвано.

Политико-географският обхват на т. нар. „Арабска пролет“ е значителен, но настоящата разработка ще фокусира вниманието си главно върху четири представителни за региона държави. Целта е да се открият особеностите на трансформацията, от една страна, в държавите с революционна смяна на режима (Египет и Тунис), а от друга - тази в държави, където официалната власт е склонна да предприеме еволюционни мерки за демократизиране (Мароко и Йордания).

Основните аспекти на анализ покриват структурните характеристики на демократичния модел – споделени ценности, механизми за осигуряване на народния суверенитет и върховенството на закона, права и свободи, икономически и социален просперитет.

Институционална инфраструктура на демократизацията на арабските държави

„Държавно устройство на арабските държави преди „арабската пролет““

От гледна точка на формата на държавно управление разглежданите от нас страни могат да бъдат разграничени на президентски републики (Египет и Тунис) и конституционни монархии (Мароко и Йордания).

Египет и Тунис

Египет и Тунис биха могли да се определят като президентски републики. Изпълнителната власт и в двете страни е концентрирана в президентската институция. Президентите управляват с декрети и приемат закони с декрети, които обаче трябва впоследствие да получат одобрението на парламента. Те назначават министър-председателя и състава на правителството (по негово предложение). Разполагат с правото да уволняват правителството или отделни негови членове (без санкцията на парламента). Египетският президент може да разпуска парламента, а тунизийският - само ако парламентът гласува за втори път вот на недоверие към правителството в рамките на една парламентарна сесия. Освен всичко това, президентите имат право на законодателна инициатива. Могат и да налагат вето на всеки един закон, което е преодолимо с мнозинство от 2/3 в парламентиите.

Има две съществени разлики във функционирането на двата режима. Първо, този в Египет функционира в условията на извънредно положение от 1967 г. (с кратко прекъсване през 1980 - 81 г.). Това дава основание на президента и подчинените му органи да превишават правомощията си, дадени им съгласно респективните конституции, използвайки извънредната власт за ограничаване на човешките права и свободи на своите граждани. Второ, в Египет президентът се опира на армията, а този в Тунис - на службите за сигурност.

Законодателната власт по конституция в Египет и Тунис принадлежи на двукамарен парламент. И в двете страни долната камара на парламента разполага с повече правомощия. Всеки

един законопроект трябва да бъде одобрен и от двете камари, но в случай на конфликт и невъзможност да се изгладят разликите в становищата по него, то надделява това на долната камара. Разлика между двата парламента е, че в Тунис неговите правомощия са по-ограничени. Той не може да приема закони, които довеждат до увеличаване на разходите на държавата и има точно определени сфери, в които може да законодателства (в останалите това прави президентът, посредством декрети).

Мароко и Йордания

Отношенията монарх-парламент в основни линии съвпадат с отношенията президент-парламент в горепосочените две държави. Кралят назначава и освобождава от длъжност министър-председателя и министрите. Има правото да управлява временно чрез декрети. Той определя насоките на вътрешната и външната политика. Има право на законодателна инициатива и вето, което се преодолява с 2/3 парламентарно мнозинство. Кралете имат право да разпускат парламенти. Парламентът единствено (освен да приема закони) има правото да гласува вот на недоверие на правителствата. Освен това, йорданският парламент няма реално право на законодателна инициатива – всяко едно предложение трябва да получи одобрението на правителството.

Институционален аспект на промените в хода на „Арабската пролет“

В институционален план Тунис избра „най-радикалния“ вариант на промени. Там се проведеха избори за Учредително събрание. Именно то трябва да изработи рамките на следващото държавно устройство на страната. Това, което изглежда сигурно е, че ще се обезсили президентската институция. Остава дилемата парламентарна или полупрезидентска република.

Египет пое по път на контролирана демократизация. Военните като основен компонент на предишния играят ключова роля в хода на промените. Ролята им не е само задкулисна, а и има институционален израз. Върховният съвет на въоръжените сили е натоварен с цялата власт до изготвянето на нова конституция на страната. Пряко или чрез назначени от него органи, той определя датите и реда за провеждане на парламентарните и президентски избори. Той изработи и временна Конституция, която обаче не предпазва страната от възникването на

конституционна криза до изготвянето на новия Основен закон.

В Мароко институционалният аспект на промените е свързан с прехвърлянето на властови правомощия от краля към министър-председателя и парламента. Кралят вече е задължен да посочи за премиер лидера на най-голямата парламентарна сила. Освен това, той вече не може да разпуска парламента. Това право преминава към министър-председателя.

Единствено в Йордания няма институционални промени в хода на „Арабската пролет“. Промените там се ограничават до честата смяна на министър-председатели, министри и правителства в периода, направени от краля с цел да „тушира“ общественото напрежение.

Гражданските права като фундамент за изграждане на демократично общество

Еволюцията на правата на човека в западния свят е дълга. В литературата се говори за три поколения права, като съществуват множество различни техни класификации, напр.:

- делението на основни граждански права (най-общо – свобода на личността, на мисълта, на вярата и право на собственост – права от първо поколение), политически права (избирателно право, свобода на сдружаване, свобода на словото и „цялата палитра от права, описана от Джон Ст. Мил в есето му „За свободата“ – права от второ поколение) и трето поколение – икономически, социални и културни права, вкл. и „колективни права“ - напр. на здравословна околна среда и др.

- деление според възможността да бъдат гарантирани, като първа генерация са права, които могат да бъдат гарантирани от всички държави; втората генерация - права, които могат да бъдат гарантирани от икономически развитите държави и третата генерация – права, които са въпрос на бъдещи икономически възможности.

Разглеждането на исканията по време на протестите, довели до политическите промени, ще ни позволи да проследим гарантирането на кои човешки и граждански права е приоритет за тези общества.

Сред причините, предизвикали политическите промени в Близкия Изток и Северна Африка, можем да посочим както икономически и социални, така и политически. Според декларация

на протестиращите от площад „Тахрир“ целта на протестите е промяна на политическия режим, която да гарантира на всички граждани свобода, достоен живот и социална справедливост.

Сред икономическите причини могат да бъдат посочени: големият брой бедни хора, високата безработица, борсовите спекулации през 2010 г., които повишиха много цените на основни стоки като зърнените култури, ориза и царевицата. С нарастването на урбанизацията в миналите десетилетия нарастваха и исканията за работа, жилища и достойнство. Неолибералният курс също влоши нещата, тъй като отслаби механизмите за социална защита, направи разликата в доходите между богати и бедни още по-голяма, образовани младежи останаха без работа, а средната класа стана социално уязвима. Тези образовани младежи контактуват със света и очакват живот на хора от средната класа, а имат слаби перспективи за добро развитие и водят беден живот, поради развитието на сектори като туризма и текстилната промишленост, които не изискват висока квалификация. Заедно с други обеднели хора, с женските и младежки движения, изградили своя колективна идентичност в училищата и интернет, те са гръбнакът на народните движения.

Сериозна причина за недоволство е тежката и повсеместна корупция на режимите.

Развитието на различните райони на Египет и Тунис също е неравномерно – поради експортната и туристическа ориентация на икономиките се облагодетелстваха крайбрежните райони за сметка на вътрешните.

Поради политиката на „минимална държава“ в основни социални системи като здравеопазване и социална сигурност се появиха сериозни проблеми.

В Египет „Ал-Азхар“, изключително авторитетна в целия сунитски свят религиозна институция, публикува документ, съставен след обсъждането с интелектуалци и религиозни фигури, който защитава твърдо демократична, светска и правова държава. Документът също така аргументира тезите за:

- ненамеса на религията в делата на държавата и реакцията срещу всеки опит за създаване на теокрация, която представлява автократичен режим;

- защита на универсалните човешки права, провеждане на свободни и демократични избори;

- стремеж към социална справедливост като основен компонент при всяко бъдещо икономическо споразумение на Египет;
- достъп до образование и здравни услуги на всички граждани на Египет;
- подкрепа за свободата на изразяване в областта на изкуствата и литературата;
- необходимост от разширяване на научната дейност, както и създаване на кампании за намаляване на неграмотността в страната;
- гражданството като единствен критерий за определяне на жителите на Египет – без значение от религия или етническа принадлежност.

И секуларистите, и религиозните, и левите, и либералите споделят базови разбирания за нуждата от политическа реформа, социална справедливост, свобода. От 2004 г. движението Кифая („Стига“) поставя акцент повече върху човешките права и демокрацията у дома, отколкото върху външната политика.

От всичко казано дотук може да се направи изводът, че обществата и в четирите разглеждани държави (Тунис, Египет, Йордания и Мароко) ще се стремят към установяване на модела на съвременния конституционализъм и социалната държава, в която нормативно съжителстват свободата на индивида със социалната справедливост.

Лични права и свободи

Задължително е да се прекрати досегашната практика на произвол на полицейските и специалните служби, което често води до нарушаване дори на правата с най-голяма значимост – правото на живот и правото човек да не бъде подлаган на мъчение, на жестоко, безчовечно или унижаващо отношение.

Поради етническата и конфесионална пъстрота на населението е нужно да се предвидят гаранции срещу насилствена асимилация на отделни лица или групи хора, принадлежащи към малцинствата. Адекватна мярка е определянето на гарантирани квоти в някои органи. Незаобиколимо изискване за създаване на демократично общество е взаимното признаване и уважаване на правата на светските и религиозни граждани.

Нужно е правото на лична свобода и неприкосновеност и правото на неприкосновеност на жилището да бъдат надеждно защитени.

Гражданите следва да имат право на защита, на закрила от държавата и на справедлив съдебен процес.

Като реакция срещу досегашните репресивни режими е нужно в по-дългосрочна перспектива предвиждане на забрана за следене, фотографиране, филмиране, записване и подлагане на други подобни действия, както и свобода и тайна на кореспонденцията от всякакъв вид.

Редно е да бъдат включени и гаранции срещу това никой да не може да бъде принуждаван да се признае за виновен и да бъде осъден само на основание самопризнанието.

Изключително важни са и свободата на съвестта, мисълта, вероизповеданието, убежденията, получаване и разпространяване на информация

Политическите права и свободи създават условия за участие на гражданите в политическия живот и преди всичко в осъществяване на публичната власт. Най-важно сред политическите права е изборителното право в двете си форми – активно и пасивно.

Нужно е последователно да се отстоява позицията за всеобщо, равно, пряко изборително право при тайно гласуване.

Като основно средство за изразяване на политическо мнение е необходимо средствата за масова информация да бъдат свободни и да не подлежат на цензура. Свободата на словото е принцип, върху който се основава, съществува и развива всяко демократично общество.

Правото на гражданите на събрания и манифестации - форми на колективно изразяване на отношението им по политически, икономически, културни и други въпроси - трябва да бъде и нормативно фиксирано.

Изключително важно е правото на свободно и доброволно сдружаване – в политически партии, синдикални организации и съюзи, обществени организации.

Сред социалните права трябва да бъдат гарантирани правото на собственост и на труд, вкл. и правото на здравословни и безопасни условия на труд, на гарантирано минимално трудово възнаграждение и право на почивка и отпуск, правото на стачка, на социално подпомагане. Здравните и образователни права на гражданите на арабските страни също е важно да бъдат защитени.

Полезно би било обособяването на субекти на особена закрила: деца, останали без грижа на близките си; жените, както по отношение изравняване правата им с тези на мъжете, така и особено по отношение т. нар. убийства на честта; възрастните хора; лица с увреждания.

Гарантирането на правата и свободите в конституцията и съответните закони може да бъде ефективно само ако за нарушаването им се носи съответната отговорност – гражданска, административна, наказателна.

Известният американски ориенталист проф. Бърнард Люис отбелязва, че „в много малко страни по света демокрацията е старо и местно производство, резултат от дълга еволюция. В повечето тя е внос отвън, направен неотдавна. ... Демократичното развитие може също така да се подпомогне и от наличието на по-стари и дълбоко вкоренени традиции, които, макар и по същество да не са демократични, могат да подготвят хората за демокрацията. Ислямското минало предлага такива традиции – понятие за закон, който е над закона, с което управляващите трябва да се съобразяват, и понятие за договорни отношения между управляващ и управлявани, които могат да бъдат скъсани, ако действията или заповедите на управляващите противоречат на върховния закон.”

Основавайки се и на този цитат можем да смятаме, че демократичната, социална и правова държава имат бъдеще в арабските страни.

„Арабската пролет”: основни политически субекти и тяхната визия за демокрация

„Арабската пролет” поставя началото на своеобразен преходен период за арабските държави. Ако преходът към демокрация в Източна Европа има за начало сравнително еднотипна политическа основа и ситуация, то в арабския свят той започва от различни изходни позиции и при различни условия, макар да запазва една обединяваща характеристика – нарастващата роля на религията. Това налага диференциран подход в анализа и разбирането на прехода, на неговите тенденции, проблеми и перспективи.

В настоящата част ще бъдат разгледани два своеобразни „модела” на демократизация – „отгоре-надолу” (Мароко и Йордания) и „отдолу-нагоре” (Тунис и Египет). На преден план

ще бъдат изведени основните политически субекти, носители на демократизационната промяна, и визията им за демокрация, която е възможно да е различна спрямо европейския опит и представи, а и спрямо представите на тези субекти в различните изследвани държави.

Протестната вълна в Тунис и Египет определя като своя основна цел смяна на авторитарните режими и замяната им с демократично избрани. Тя е донякъде успешно реализирана със свалянето на тунизийския и египетския президенти, поставило началото на т. нар. преходен период. В Египет начело застава Военен съвет, а в проведените през ноември 2011 г. избори популярният вот дава предимство на ислямистките партии. Това поставя въпроса каква ще е бъдещата роля на армията и религията по пътя към демокрация в Египет и дали армията би могла да се превърне в регулаторен механизъм пред евентуална заплаха от ислямизация на демократичния процес, по примера на турската. Египет, обаче, не бърза да се идентифицира изцяло с „турския модел“, а предвижда да изгради собствен такъв, който в бъдеще да стане пример за други арабски държави.

Революционните движения и в Тунис, и в Египет имат изцяло секуларен характер. Като резултат от дългогодишните репресии срещу опозицията, обаче, новите ислямски, както те предпочитат да се наричат, партии се оказват най-добре организирани и способни най-бързо да мобилизират подкрепа сред населението, което им донася победа в изборите и в Тунис, и в Египет, а и в Мароко.

В Египет определяната като умерено-ислямистка „Партия на свободата и справедливостта“ (ПСС) и по-радикалната салафистка партия „Ал Нур“ печелят над 70% от местата в парламента. Високата подкрепа за радикалната „Ал Нур“ поражда нуждата от вътрешно ислямистки диалог. Докато ПСС се обявява за демокрация (с известни уговорки), то „Ал Нур“ я отрича, тъй като Аллах е единствен законодател и на него принадлежи суверенитетът. И двете партии отреждат водеща роля на исляма в развитието на държавата като „основен“ източник на законодателство и водещ принцип във всеки аспект на човешкия живот. Наред с позитивните сигнали за желание за демократизация от страна на ПСС, отказът да приемат възмож-

ността християнин или жена да стане президент на Египет и други противоречия в политико-религиозната реторика, пораждат въпроси относно степента и вида на демократизация, към която се стреми ПСС, и подклаждат дебата за съвместимостта на исляма и демокрацията.

В Тунис на власт идва също умерено-ислямистка партия „Ан Нахда“, която заявява, че изцяло подкрепя демократичните принципи и се сравнява с турската „Партия за справедливост и развитие“, определяйки за своя цел постигане на турския модел на управление при наличие на монархичен институт. „Ан Нахда“ влиза в коалиция с две секуларни ляво-центристки партии. Коалиционната политика на „Ан Нахда“, липсата на силно изразен натиск от страна на радикалните ислямисти, както и декларираното желание за заимстване на опит от Запада, улеснява формирането на по-отворена и динамична визия за демократичния процес в страната, макар отново да са налице проблеми, свързани с религиозните принципи и фразеология.

Осезателно нараства ролята на ислямистките партии и в Мароко и Йордания. И в двете държави, обаче, ислямистките партии – Фронт за ислямско действие (Йордания) и Партията за справедливост и развитие (Мароко), както и народните маси признават авторитета и легитимността на монархическите фамилии. Исканията на протестиращите са за реформи и не са насочени срещу монархията и управляващите монарси, което отрежда водеща роля на краля при осъществяване на реформите.

Мохамед VI реагира своевременно и в речта си от 9 март 2011 г. представя инициатива за промени в Конституцията на Мароко, които да изградят „Марокански модел за развитие на демокрация“, основан на разделение на властите, регионализъм, човешки права и т. н. На 17 юни Конституцията е одобрена на референдум и предвижда кралят да избира премиер от партията, получила най-много гласове, а кралят от „свещен“ се превръща в „неприкосновен“. Отворен остава въпросът за практическото осъществяване на заложените в Конституцията принципи.

Въпреки, че крал Абдула II също се обявява за провеждането на реформи, той е по-консервативен от мароканския крал и не желае да се откаже от правото си да назначава премиера

по свое усмотрение. За трудностите на процеса свидетелства смяната на петима министър-председатели, неспособни едновременно и да удовлетворят краля, и да изработят реални реформи. Проблеми пред демократизацията са както липсата на реална политическа сила, способна да поеме част от властта, така и анти-реформистки настроения в близките до краля кръгове, които се страхуват от загуба на влияние в полза на привърженици на ФИД – предимно от палестински произход.

Представените модели се развиват успоредно и с различна интензивност, като се повлияват от разнообразни вътрешни и външни фактори. Предимство на модела „отдолу-нагоре“ е възможността, в цялата ѝ условност, да се изгради нова система, необременена с недостатъците на старата. Сериозен недостатък е липсата на политически опит и традиция в държавотворчеството, което ще отнеме време, застрашавайки да дискредитира новия политически курс на демократизация и демокрацията като форма на управление.

Предимство на втория модел е дългосрочната визия за реформи и контролирана, сравнително по-предвидима политика за тяхното провеждане. Сериозен негов недостатък е, че и в Йордания, и в Мароко реформите зависят изцяло от волята и благоразположението на краля. Това крие риска при липса на алтернативен носител на демократизация и коректор, реформите да стагнират или значително да се забавят.

Гражданско общество и неправителствени организации – култура на участие и сътрудничество

Активното участие на гражданите в общественно-политическия живот е ключова съставка в рецептата за изграждане на действаща демокрация. Обединяването на населението в различни форми на граждански структури гарантира поддържането на жизнеността на демократичната система, включваща споделени ценности, ефективно работещи институции и процедури.

Гражданското общество в арабския свят съчетава разнообразни социални отношения, кланови, племенни, фамилни и религиозни връзки. В държавите от региона на Близкия Изток и Северна Африка етническото разнообразие и дори конфесионалната нехомогенност създават осезаеми трудности пред постигането на политически консенсус и сътрудничество.

Фрагментацията по редица белези е предизвикателство пред все още утвърждаващото се като фактор гражданско общество.

От първостепенна важност за неговата стабилност са законовата база и търпимостта на управляващите спрямо гражданските структури. Египет и Тунис като представителни примери са страни, в които преди началото на политическите промени от 2011 г. правните рамки на практика позволяват строго филтриране и намеса на властта в работата на неправителствените организации. В сравнение с тях Йордания и Мароко предоставят по-благоприятни закони за поддържане на плурализма на гражданските сдружения.

В Тунис и Египет все още не са променени или премахнати регулаторните механизми, предшествващи Арабската пролет. Налагани са рестрикции най-вече на субектите, работещи за социални реформи и политическа либерализация. Основни бариери в двете държави досега са представлявали неясните критерии за отказ на задължителната регистрация и възможността да се разпусне сдружението при минимални обвинения в различни нарушения, но без да са необходими доказателства за това. Изисква се предварително правителствено одобрение за всяко чуждестранно финансиране, ограничавани са международните контакти и обменът в сектора поради опасения от намеса във вътрешните работи. Допълнителна пречка пред гражданското общество са строгите санкции, преследването на активисти и затворът за неспазване на изискванията. Подобни практики не са съвместими с демократичното развитие и не бива да продължават.

Интересна е съпоставката с Мароко и Йордания – конституционни монархии, които вървят по пътя на доброволни промени, движени от властта. Мароканското законодателство на теория дори улеснява дейността на неправителствените организации, тъй като регистрацията не е задължително условие за узаконяване. Въпреки това, в двете страни съществува възможност за поставяне на формални административни пречки пред образуването на граждански сдружения, ако те бъдат оценени като заплаха за режима в държавата или за религията. Тези класификации създават пречки, тъй като се правят на базата на неясни критерии, а тежкият бюрократичен апарат, в който често доминират корупция и непотизъм, затруднява лега-

лизацията. Проблемът е общ за разглежданите страни и може да се твърди, че е резултат от специфичното им културно-историческо развитие.

През последните години арабските граждански общества преодоляват досегашните бариери и демонстрират все по-голяма зрялост. Новите режими ще трябва да доказват готовността си да отговорят на техните потребности чрез либерализация на законодателството и практиките, осигуряващи участието на гражданите като коректив на властта.

За неправителствените организации в страните от Арабската пролет тепърва предстои да изграждат и укрепват връзките си с политическите фигури и администрацията, да развиват способностите си за влияние върху задаването на актуален дневен ред и върху вземането на решения именно в тежкия процес на демократична трансформация, чиито основи са все още нестабилни. Комбинацията от голям процент младо население и високо ниво на обща образованост, наблюдавани в обществата на т.н. „Жасминови революции“, е обнадеждаваща. Обезпечен е базов капацитет за развитие на гражданското общество. Съвкупността от вече утвърдени неправителствени организации в разглежданите страни е значителна, но следва да се търси подобряване на ефективността им, особено в такива сфери като правата на жените, малцинствата, работническите движения и на редица маргинализирани групи. За целта е добре да се търси обмяна на опит и адаптиране на добрите практики на чуждестранни организации, но без това да накърнява чувството за независимост и да създава опасения за външна намеса във вътрешните дела на съответната държава. Границата на търпимост в такива случаи е крехка и това трябва да се отчита.

Институциите на гражданското общество в арабския свят следва да заемат отредената им по дефиниция позиция на медиатор между управляващите и управляваните. Наличието на призната социална мрежа от неправителствени организации действа като коректив и неформален регулатор, пред когото властта се отчита, осигурява защита срещу проявите на тираничност на режима, което е изключително актуално за региона.

За да бъдат изградени демократични общества е необходимо да се достигне по-високо ниво на елементите на т.

н. политическа култура на участието за сметка на тези на патриархалната и поданическата култура. За целта трябва да се повиши интересът към обществените дела и възможностите за участие в тях, да не се ограничават ориентациите до изисквания към политико-административния авторитет и функциите на политическата система, а да се насърчава заемаването на активна гражданска позиция. Само така може да се очаква баланс между целите на политическия елит и предпочитанията на обществото, чието разминаване се превърна в една от основните причини за наложилите се трансформации в Египет и Тунис, за реформите в Йордания и Мароко, а и за Арабската пролет като цяло.

Корупцията, организираната престъпност, сивата и черната икономика като пречки за изграждане на демократични общества

В историческата памет на арабското обществено мнение думата „демокрация“ се е превърнала в символ на репресивни режими, включващи чуждо вмешателство.

Изграждането на *ново* демократично общество е възможно при наличието на няколко основни предпоставки. Първо, външната среда трябва да е подходяща за приемане и реализиране на новите правила в изграждащата се демокрация. Второ, самото общество трябва да е готово за предприемане на подобна стъпка.

Причините за революциите в арабския свят са преди всичко икономически. В момент, в който населението не живее добре естествено следствие е демонстрацията на недоволството, продължено от промяна в режима на управление. Липсата на демокрация позволява съществуването на нерегламентирана икономика, която е основна предпоставка за неясно разпределение на доходите и, следователно, за обществено недоволство.

Корупция. Корупцията е сред типичните проблеми на страни в преход. Значително е проявлението ѝ и в общества, за които демокрацията е все още далечно понятие. Според Индекса за възприятия за корупцията за 2011 г. повечето държави от арабския свят са с резултати над средното ниво за възприятие за корупция. Културата на непотизъм, корупция и покрови-

телство е дълбоко разпространена в ежедневиия живот в тези страни, а съществуващите антикорупционни мерки имат слаб ефект. Липсват стабилни институции, докато обществените безредици и хаосът са още една от пречките за установяване на демократични принципи.

Организираната престъпност. В арабския свят олигархичните групи и корумпираният елит са често срещани явления. Уважението, влиянието и властта, с която разполагат тези групи е по-значима от конвенционалното оръжие.

Сива икономика. Скриването на част от легалната икономическа дейност е сред препятствията за изграждане на демократични общества. В съществуващите в арабския свят режими на управление съществува изцяло нелегална дейност в различни форми.

Черна икономика. Нелегалните икономически практики представляват сериозна пречка за изграждане на стабилно общество. Арабските страни би следвало да се съсредоточат върху подобряване на нормативната си уредба, мерките за контрол и предприемане на строги санкции за нарушителите на закона. На практика те не се прилагат, което е основен проблем за изграждане на демократични ценности в региона.

Икономическите елити. Транснационалните компании купуват политически и партийни елити в арабските държави. Новите управляващи трябва да знаят какво е демокрация и какви са основните ѝ принципи, за да могат да я прилагат. На практика обаче нито военните, които идват на власт в Египет, нито наследствените монарси в Мароко и Йордания разбират смисъла на демокрацията. Управлението в арабските страни се основава предимно на религията и традициите, което допринася за благоденствието на управляващите елити.

Либерализация на пазара. Пазарът в арабския свят е затворен. Либерализацията му би довела до увеличаване възможностите за комуникации, печалба и развитие на региона. При настоящото положение на липса на демократична икономика, частното предприемачество е възможно, но успехът му е трудно осъществим.

Чуждестранни инвестиции. Отварянето на пазара би довело до вливане на преки чуждестранни инвестиции в арабските страни. Възможността за достъп до богатия на петрол ре-

гион с младо платежоспособно население са привлекателни за инвеститорите. Под въпрос е обаче колко време е необходимо за въвеждане на съответните реформи.

Собственост. В арабския свят липсва законова уредба, защитаваща отделния индивид и неговите основни демократични права. Възможни са насилствени посегателства от страна на държавата, обществените структури или частни лица върху частната собственост. Възприятията за отделният индивид като ценност сам по себе си се разминават с европейските. Липсва гаранция за спазване на личните права - правото на живот, на труд и на собственост.

Съдебна система. Тя не е правно регулирана в демократичното разбиране за регулация, което е основна предпоставка за развитие на корупция и контрабанда. Всички държави в мюсюлманския свят, с изключение на Тунис, се позовават на шариата като източник на закона, най-вече в сферата на личното право.

Преходът от авторитарен режим към демокрация е предпоставка за срастване на политическия елит, армията, бизнеса, духовенството. Нестабилност настъпва в периода на адаптация и реинтеграция на контрола върху държавните ресурси и системите за разпределение, както и професионализация на политическия елит по време на преход. Изграждането на стабилна демокрация изисква самото общество да бъде готово за промяна.

В арабския свят обикновеният гражданин се сблъсква с основния проблем оцеляване. Сигурността на гражданите и гарантиране правото им на живот са под въпрос при съществуващите разнородни режими на управление и революционни настрояния сред арабските общества. Установяването на нови, добре функциониращи структури започва с преодоляване на съществени проблеми - корупцията и организираната престъпност, съществуването на сива и черна икономика. Създаването на устойчива икономика е решение, водещо към успешна търговия. Необходимо е отделяне на сериозни средства за образование на идните поколения, за да бъдат създадени грамотни и целенасочени хора.

Установяване на правила, спазването им и прилагане на санкции при неспазване - това е пътят за разрешаване

на съществуващите проблеми и установяване на едно добро управление в страните от арабския свят.

Конструираният анализ не претендира за изчерпателност на засегнатата проблематика. Поставят се много въпроси, които тепърва ще намират своите отговори, това е и предизвикателството пред всеки изследовател на националните, международните и геополитически процеси. Безспорно анализът се конструира като един съвременник на процесите, това е и част от неговия интересен характер, защото почвата, върху която е стъпил, е все още крехка, особено тази, която тепърва ще развива демократични политически системи и общества.

„Арабската пролет”: икономическа стабилност и социален просперитет на арабските страни. Предизвикателства пред Европейската външна политика.

Михаил Ангелов, Боян Хаджиев, Димитър Здравков, Галина Цанкова, Магдалена Атанасова, Рая Петкова

“Арабската пролет” изпревари сезоните на 2011 г. и предизвика поредица от граждански бунтове в Северна Африка и Близкия Изток. Вълненията в Алжир и Тунис от края на 2010 г. дадоха начало на поредица от събития, чиито корени могат да бъдат търсени в десетилетия на несъответствие между социално-икономическото развитие и невъзможността на политическата система да отговори на желанията на обществото за просперитет и равноправие.

Научната разработка се фокусира върху изследване на икономическото състояние и степента на социално развитие, които характеризират арабските страни, членуващи в Средиземноморския съюз – Тунис, Египет, Алжир, Йордания, Сирия и Либия. Тези страни (с изключение на Либия) са част от „Барселонския процес“. Въпреки че Либия не е страна по процеса, причината да бъде включена в анализа е стратегическото ѝ значение за Европа.

Разработката има за цел да анализира икономическото състояние и качеството на живот на населението в Тунис, Египет, Алжир, Йордания, Сирия и Либия, и да очертае основните икономически проблеми и тенденции в тези държави непосредствено след революцията. Изследването се основава на следните показатели: равнище на БВП, инфлация, преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ), икономическа свобода и конкурентоспособност, индексът на човешко развитие и др. Изследването разглежда социалния просперитет като процес, чието състояние зависи от различни фактори – гражданско общество, наличие на качествено образование, здравеопазване, защита на основни права и свободи. Заключениеето дава насоки за бъдещата роля на ЕС и основните проблеми и предизвикателства, които изискват внимание, за да бъде подкрепен успешният преход в арабските страни.

Недостатък в следреволюционната обстановка е достъпът до актуална информация. Затова не всеки показател е засегнат еднакво в отделните държави. Анализът включва данни за периода 1996-2011 г., като основните източници на информация са статистики, водени от Световната банка, Международния валутен фонд, Европейските институции, както и данни, представени от националните статистически служби на самите държави. Използвани са също доклади и анализи на различни институции и експерти по тематиката на изследването.

Тунис

В продължение на десетилетия Тунис беше считана за стабилна страна в макроикономически аспект. Икономическите мерки за развитие, както и значителните достижения в социалния сектор я оставиха като че ли леко в страни от останалите северноафрикански арабски страни. След кризата от 2009 г. Тунис бележи устойчив ръст на БВП, като достига 3,7% през 2010 г. Страната прогресивно следва и набелязаните Цели на хилядолетието за икономическо развитие. Това явно подведе всички ни да вярваме, че е една от страните, поели по пътя на добрите практики в устойчивото развитие на демократичните принципи.

На 14 януари 2011 г. бившият президент на Тунис *Зин ел-Абидин* Бен Али сдаде властта след продължилите близо месец протести и въоръжени сблъсъци. Социалното недоволство и политическият смут, които „удавиха“ страната тогава бяха доказателството, че въпреки развитието на конкурентно-способната икономиката ключови социални проблеми остават неразрешени.

Комбинацията от висока безработица сред младите хора с висше образование, широко разпространената корупция в обществото, водеща до неравномерното разпределение на социална и материална справедливост, предизвика надигането на огромна вълна от социални протести, които в крайна сметка прераснаха в революция с основен резултат прекратяване на 23-годишното управление на втория президент в историята на Тунис.

Ключовите предизвикателства пред тунизийската икономика обаче остават нерешени. Дори след като неудовлетвореността на обществото взе връх и се смени политическото управление, мерките на временното правителство не са с

дългосрочна визия, а се вземат под внимание онези проблеми, с които в настоящия момент се сблъсква населението.

Анализът на икономическите и социални индикатори задава следната обобщена характеристика на обстановката в Тунис:

Що се отнася до най-често използвания при икономически анализи показател БВП, наблюдава се следният 10-годишен тренд на нарастването му¹:

година	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
БВП млрд.щ.д.	23,142	27,453	31,183	32,283	34,377	38,934	44,879	43,522	44,291	45,342 ²

Забелязва се тенденция на устойчив ръст по отношение на БВП. За периода от 2002 – 2008 г. той почти се удвоява. Това е времето, през което настъпва своеобразно „отваряне“ на тунизийската икономика към Запада и се засилват връзките с ЕС. И макар производството и износът на стоки (относително малък е делът на услугите във външния стокообмен) да е съсредоточен в ръцете на определена върхушка³, икономическо състояние в страната също се подобрява. След началото на Световната икономическа криза, данните от 2009 г. са недвусмислени – близо 1,5 млрд. щ. д. БВП и отрицателен икономически растеж. Обвързаността с икономиките на САЩ и ЕС е първопричината. Като наблюдаваме данните за 2010 и 2011 г., става ясно, че има устойчив ръст на БВП на Тунис с по 1 млрд. щ. д. годишно. Това обаче не е оптимистична тенденция, тъй като превес в този ръст има увеличаването на цените в световен мащаб. Размириците в страната и липсата на ясна визия за икономическото развитие са предпоставка и за песимистична

¹ Доклад на Централната банка на Тунис, http://www.bct.gov.tn/bct/siteprod/english/index1_an.jsp.

² Данни на ЦПУ, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ts.html>.

³ <http://arabiz.bg/2010/12/>

прогноза по отношение бъдещите изменения в стойностите на тунизийския БВП.

Друг показател с голяма информационна натовареност е външният дълг на една страна. Като следим динамиката му, става ясно доколко е развито пазарното стопанство, правителството стимулира ли приоритетно икономиката, каква е потребността на народа от заемни средства. За Тунис статистиките сочат⁴:

година	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Правителствен ВД (% от БВП)	55.9	55.0	53.8	52.4	48.6	45.8	43.3	42.9	40.5	48.2*
Публичен негарантиран ВД (млрд. щ. д.)	1.386	1.556	1.669	1.741	1.839	1.949	2.007	2.070	1.996	1.835*
Публичен и публично гарантиран ВД (млрд. щ. д.)	10.975	13.235	14.489	12.999	13.438	14.507	14.438	14.839	14.609	13.090 ⁵

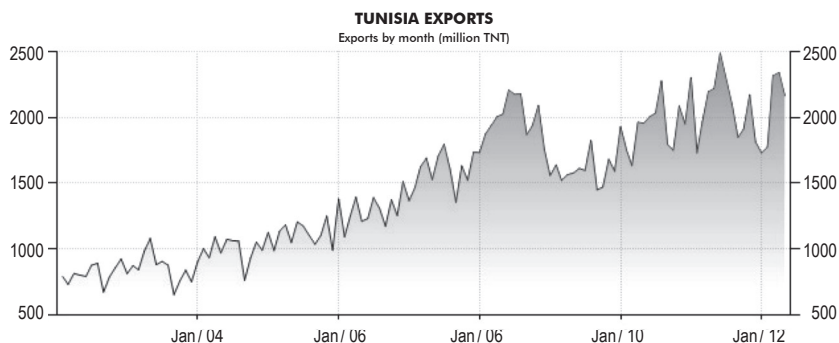
По отношение правителствения дял във външния дълг на Тунис се забелязва значително намаляване. Темпът е устойчив, като за времеви период от 10 години намаляването достига 15%. Това е тревожна тенденция предвид факта, че държавата чрез генериране на външен дълг финансира редица инфраструктурни проекти, регулира оживлението в икономиката, внася нововъведения в образователната и социалната сфери и не на последно място, провежда собствена монетарна политика. Това поставя въпроса абдикирала ли е страната от отговорностите си

⁴ Доклад на Централната банка на Тунис, http://www.bct.gov.tn/bct/siteprod/english/index1_an.jsp

⁵ Дани на ЦРУ, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ts.html>

към демократизирането на икономическия и социалния сектори. Тази тенденция би могла да се възприема и като своеобразно либерализиране на частната инициатива. В подкрепа на това твърдение са и данните, показващи устойчив ръст на публичния гарантиран и негарантиран външен дълг. Преимуществова част има гарантираният дълг и съвсем скромни средства се падат на негарантирания. Липсата на конкретен финансов резултат за страната обаче подкрепя тезата, че увеличаването на частния за сметка на държавния дълг се дължи на влошената политическа, социална и икономическа обстановка в страната и нуждата на обществеността да се грижи сама за осигуряване на текущите си потребителски нужди, а частният сектор да прави нови и нови капиталовложения, за да се превърне в конкурентноспособен, без това да води до ясни перспективи за по-голям обем печалби. Интересен е обратът в тенденциите от 2011 г. – делът на правителствения дълг нараства с 8% и достига размер наполовина на БВП. Подобно колебание по отношение на външнозаемната политика, може да бъде свидетелство единствено за колебанията и липсата на ясна визия по въпросите за намесата на политиката в икономиката от страна на тунизийските лидери.

По отношение на експортния потенциал на страната се наблюдават колебливи изменения. За периода 2002 – 2011 г. се забелязва ръст на нетния експорт, както следва:

SOURCE: WWW.TRADINGECONOMICS.COM | NATIONAL INSTITUTE OF STATISTICS TUNISIA

В началото на 2002 г. нетният експорт на Тунис възлиза на 758,356 млн. щ. д, забелязва се тенденция на ръст с временни спадове до началото на 2006 г. Следва стремително увели-

чаване за следващите 2 години, като своеобразен връх е постигнат през 2008 г., когато статистиките сочат 2,587 млрд. щ. д. като количествен израз на изнасяните стоки и услуги. През 2009 г. се забелязва отражението на световната икономическа криза – експортът гравитира около стойности от 1,147 до 1,689 млрд. щ. д. От 2010 г. се наблюдава известно оживление в експорта на Тунис, следват колебания, като през 2011 г. бележи нов връх в статистиките – през м. юни изражението в щ. д. е 2,612 млрд.

Макар човешкото щастие да не се измерва в цифри, тези и още ред индикатори доказват еднозначно – Тунис, наред с останалите страни от Арабската пролет, се нуждае от политики за оздравяване на вътрешната обстановка: ревизиране на бизнеса на елитите, насърчаване развитието на малкия и среден бизнес, дори одържавяване на сектори от производството с цел повишаване на заетостта. Може би звучи по-революционно от избухналите революции, но сякаш е дошло времето за контролирано развитие на изоставащите арабски икономики, направлявано от местните правителства, координирано от гражданските общества и финансирано от развитите икономики. Това би поставило здравата основа, върху която да се изгражда добра социална политика, здравеопазване, образование.

Египет

Египетската икономика преди и след революцията може да се характеризира като нестабилна. По данни на Световната банка египетският БВП на глава от населението за 2011 г. възлиза на 6,500 щатски долара и е по-висок от този на Индия и Виетнам – страни, сочени за бързоразвиващи се. Анализът на египетската икономика в последните години разкрива голям брой отрицателни тенденции обаче.

В началото на XXI век египетската икономика нараства с около 5%, а в периода между 2009-2010 г. настъпва спад с около 2%⁶. Прогнозите за периода 2010–2014 г. са за рязко намаляващ растеж, възлизащ на до 1%.

Инфлацията е висока – 9,5%-11,8% за периода 2009-2012 г., което води до свръх обедняване на домакинствата. За сравне-

⁶ The World Bank - <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG/countries/1W-EG?display=graph>.

ние – инфлацията в началото на XXI в. възлиза на около 4,9%.⁷ Бедността е характерна за 70% от населението. Очаква се тенденцията за висока инфлация да продължи или поне в близко бъдеще няма сигнали за отчетливо подобряване на ситуацията.

По индекс на икономическа свобода, Египет заема позиция № 100 (от 179 страни), а в класацията за възможностите да се развива бизнес е на 110^{то} място (от 183 страни).⁸ Това показва, че икономическата конюнктура ограничава възможностите за бизнес инициативи. Липсата на развит частен сектор е характерна черта както за Египет, така и за останалите арабски държави.

Наред с това, египетският търговски баланс се характеризира с дефицит. Страната е силно зависима от износа на нефт, от туризма и от американската финансова помощ. Тези три неща са основният източник на приходи за Кайро. Поради слабо развитите си както индустриален, така и земеделски сектор, Египет внася голяма част от хранителните продукти и от стоките за широко потребление.

Ако към тези основни характеристики на икономическото състояние на страната се добавят демографския бум, високия ръст на безработицата, липсата на сериозен поток от преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ) и неефективната държавна администрация, се оказва, че съществуват много рискове за следреволюционната икономическа обстановка в държавата. Един от ключовите проблеми, очакващи своето решение е острото несъответствие между демографската и икономическата структура. С други думи, докато демографията търпи „развитие“, икономическата структура остава неотзивчива към потребностите на растящото население.

В сравнение с други държави, по признак на конкурентно-способност, египетската икономика е на 94^{то} място от 128 страни за 2011-2012 г.⁹, което представлява значително отстъпление от 2007 г., когато заема 65^{то} място. Като цяло икономическата обстановка в Египет следва линия на влошаване и несигурност.

⁷ The World Bank – “Egypt the Arab republic at a glance” 3/29/12/, http://devdata.worldbank.org/AAG/egy_aag.pdf.

⁸ World Bank Group - June/2011 <http://www.doingbusiness.org/rankings>.

⁹ “The Global Competitiveness Report 2011-2012”, Columbia University, стр. 17.

Характеристиките на социалната обстановка също очертават интересни тенденции и проблеми. На първо място, гражданското общество се превърна в политическия актьор, който придоби най-голяма известност по време на бунтовете. Решителността и целеустремеността, които показва египетския народ в отстояването на своите искания, показва че ролята на гражданското общество е ключова, както по време на революцията, така и в момента. Дали за египетския народ резултатите от революцията ще бъдат положителни до голяма степен зависи от това, дали гражданското общество ще успее да осигури прозрачността в преходния процес, развитието на демократични институции и защитата на правата си. Ключово събитие е ситуацията около проектозакона за свободен достъп до информация и дали египетското общество ще успее да се възползва от него. Това е един от начините хората да се сдобият с ефективно средство както за да държат правителството отговорно за действия му, така и начин за успешна борба с корупцията. Освен това, важен момент в привличането на преки чуждестранни инвестиции и финансовата помощ от различни международни организации, е повишаването на прозрачността и отговорността.

На второ място, въпреки трудния достъп до средно и висше образование, египетското население е относително образовано. Това е една от положителните тенденции, характерни за Египет.

На трето място, Египет се представя добре в най-обективните показатели за нивото на здравеопазване. Въпреки многото рискови фактори и ниските разходи за здравеопазване, страната е с висок процент на удовлетворение на потребностите на личното здраве.¹⁰

На четвърто място, социалният просперитет в краткосрочен план ще се предопредели от нивото на поддържане на вътрешната сигурност. След свалянето на Мубарак обстановката в страната може да се характеризира като нестабилна поради различни политически, социални и икономически проблеми,

¹⁰ Mahdi, Al Tehewy, International Journal for Quality in Health Care 2009; Volume 21, Number 3: стр. 183 –189 „Evaluation of accreditation program in non-governmental organizations' health units in Egypt: short-term outcomes,„ <http://intqhc.oxfordjournals.org/content/21/3/183.full.pdf>.

които очакват своя отговор. Като цяло Египет е изправен пред широк спектър от заплахи за националната си сигурност.

В тази сложна обстановка ЕС има изключително важна роля. След Декларацията от Барселона (1995 г.) ЕС се съсредоточи върху четири основни цели – политическо участие, по-справедливото икономическо разпределение сред населението, миграционните политики и зачитането на човешките права. В сегашната обстановка при демократично избрано правителство в Египет, ЕС може да опита да осъществи тези четири цели. Египет е ключът към развитието на региона, затова от жизненоважен интерес за ЕС е бъдещето му.

Алжир

В Алжирската народно-демократична република „арабската пролет“ не премина с цялата си сила, независимо, че обстановката предполага условия за събития с подобен на останалите страни от арабския свят характер. Проблемът на Алжир, а и на всички останали държави от региона, е не просто фактът на революцията, а това какъв път на икономическо и политическо развитие ще изберат тези страни. Дали това ще бъде по примера на „нежните революции“ от края на 80^{те} години на XX век в част от страните от Източна Европа, чийто национални стопанства се ориентираха към по-сериозно обвързване на местните икономики с тези на страните от ЕС, или ще се обърне към поддържането на търговско-икономически отношения, които ще се базират по-скоро на сътрудничество, отколкото на обвързаност и взаимозависимост. Това решение е колкото тяхно, толкова и не – първите, революциите от края на миналия век, доведоха, преди всичко, до високата концентрация на капитали, а в последствие и на съсредоточаване на определено влияние в ръцете на новосъздалите се в някои от страните олигархични прослойки.

Абсолютна аналогия със събитията в Източна Европа не може да бъде извършена, тъй като се касае за общества с различни култури и изобщо разбиране за света. Ако трябва да се даде най-обща оценка за макроикономическото състояние на държавата е необходимо да бъдат разгледани някои основни показатели. Алжир е държава, разполагаща с огромен ресурс – най-вече човешки. Страната разполага с 36 млн. д. населе-

ние, 68,3% от което е в активна, работоспособна възраст. Това е огромен по своите мащаби потенциал, който при конструктивна стопанска политика може да бъде активиран и като човешки капитал. Според Индекса на човешкото развитие¹¹ на ООН Алжир попада в диапазона между 0,750 и 0,799 при средно за европейските страни около 0,850 и далеч по-високо от средното за останалите африкански страни – вариращи между 0,400 и 0,549. Бившата френска колония е и на 14^{то} място в света по петролни залежи (12 млрд. барела), а към края на 2010 г. алжирската икономика отчита 27 млрд. долара бюджетен излишък. Така нахвърляни, тези данни спокойно могат да формират представата, че алжирската икономика е „генератор“ на капитали. Дори и в условията на световна финансово-икономическа криза, когато „големите“ икономики се „задъхват“, алжирската отчита темп в растежа на БВП от 3,3% за 2010 г. За период от десет години (2000-2010 г.) алжирската икономическа система е в непрекъснат растеж – БВП през 2000 г. е на равнище от 54,7 млрд. долара, а през 2010 г. вече наближава 160 млрд. долара, като за периода 2007-2008 г. достига 170 млрд. долара¹².

За същия период впечатление прави и друг макроикономически показател – темпът на растеж на БВП, за който стана въпрос малко по-горе. В сравнение със своята бивша метрополия при Алжир картината е далеч по-позитивна. Към края на 2000 г. Франция бележи ръст от 3,6%, като по това време алжирската икономика е с темп на растеж 2,8%, но само три години по-късно – през 2003 г. нещата се променят – 6,9% срещу 0,9% темп на растеж на БВП в полза на бившата колония. По този показател тя изпреварва редица давани за пример европейски, а и световни икономики. В „окото на урагана“ – пикът на кризата (2009 г.), Франция поставя знак за отрицание пред своя индекс, докато за Алжир се запазва една положителна, макар и по-ниска, тенденция. Становището на Доминик Строс Кан (по това време директор на МВФ) представя една

¹¹ Чрез индекса държавите се класифицират спрямо нивото на бедността, грамотността, образованието, очакваната продължителност на живота и притежава комплексен характер, осигуряващ му възможността да служи като средство за измерване на благосъстоянието на обществото.

¹² <http://www.oilandgasdirectory.com/research/Algeria.pdf>

позитивна оценка за икономическия растеж и извършваните реформи в Алжир. Въпреки това, справедливо е да се каже, че нивата, особено на младежката безработица, остават високи. Но това не изменя фактът, че Алжир остава един от най-важните източници на ресурси за световната, а и най-вече за икономиката на ЕС.

Йордания

В Хашемитско Кралство Йордания от 1999 г. с поемане на престола от Крал Абдула II настъпват значителни икономически реформи, като: отваряне на търговския режим, приватизация на държавните компании, премахване на субсидии за горивата, които през последното десетилетие на XX век ускоряват икономическия растеж чрез привличане на преки чуждестранни инвестиции и създаване на работни места. В началото на 2011 г. в Йордания започват периодични протести от населението, наред с революциите в Тунис и Египет, чиито основни причини са както политически, така и социално-икономически.

Според етапите на икономическото развитие Световния доклад за конкурентоспособност 2011-2012 г. определя Йордания като развиваща се държава заедно с Тунис, България, Румъния и др., предшестващи групата на Алжир, Египет, Иран, Кувейт, Сирия и Катар. „Световния Индекс по конкурентоспособност“ нарежда страната на 71^{во} място от 142 държави. Макроикономическите данни на МВФ в регионален икономически преглед на Близкия Изток и Централна Азия показват, че през 2011 г. в Йордания се наблюдава умерено увеличаване на икономическата активност. След рязък спад през 2009 г. от 2,3% растежът на БВП се повишава на 3,3% през 2011 г. Постепенно нараства и БВП от 27,5 млрд. щ. д. на 30,0 млрд. щ. д. през 2011 г.¹³, който се формира от селско стопанство (4,4%), индустрия (30,3%) и услуги (65,2%). Туризмът е основен източник на валутни постъпления за страната и представлява 14% от БВП. През 2011 г. се повишава инфлацията от 5,0% на 6,1%¹⁴ и брут-

¹³ “Regional economic outlook. Middle East and Central Asia”, International Monetary Fund, May 2011, http://www.imf.org/external/pub_s/ft/weo/2012/01/c2/fig2_14.pdf.

¹⁴ “The Global Competitiveness Report 2011-2012”, Columbia University, 2011, https://members.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/Profiles/Jordan.pdf.

ният държавен дълг от 61,4 на 62,8. Инфраструктурата постепенно се развива (4,1 от 7). Липсата на развита промишленост и селско стопанство влияе върху външнотърговския стокообмен, чийто баланс е традиционно отрицателен. През 2011 г. той достига до -2,5, а като част от БВП рязко се повишава от -5,4% на -8,5%, поради увеличаване на субсидията за суровините и цикличното намаляване на вътрешните приходи.

Въпреки несигурността в региона, дефицитът се очаква да се стесни през 2012 г. до 7,5% от БВП¹⁵ поради забавяне на вноса на енергия и растящия износ за добив на въглища. Ниска е степента на технологичната готовност (3,8 от 7) и капацитета за иновации (2,7), въпреки високото наличие на учени и инженери (4,9).

Брутният външен дълг намалява от 21,6 на 18,9. Поради слабото развитие на икономиката Йордания непрекъснато се нуждае и получава значителна финансова подкрепа от САЩ, ЕС и арабски държави. През 2011 г. се наблюдава спад в притока на ПЧИ от 2,427 млн. (2009 г.) на 1,701 млн. (2010 г.) според Световната банка¹⁶. Поради слабата обвързаност на страната с международните финансови пазари, банковият сектор е относително стабилен.

Йордания е с население 6,5 млн. души за 2011 г., при което се наблюдава постоянен ръст¹⁷. В резултат на Израело-палестинския конфликт 1 835 704 палестински бежанци се заселват в страната. Около 500 000 бежанци търсят убежище в следствие на войната в Ирак¹⁸. Миграцията в държавата се увеличава по време на арабските революции – само през 2011 г. 100 000 души идват от Сирия¹⁹. Показателят „Здравеопазване и основно образование“ бележи сравнително високи

¹⁵ “Regional economic outlook. Middle East and Central Asia“, International Monetary Fund, May 2011, http://www.imf.org/external/pub_s/ft/weo/2012/01/c2/fig2_14.pdf.

¹⁶ World Bank, http://devdata.worldbank.org/AAG/jor_aag.pdf

¹⁷ “The Global Competitiveness Report 2011-2012“, Columbia University, 2011, https://members.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/Profiles/Jordan.pdf.

¹⁸ Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/jo.html>.

¹⁹ Thousands of Syrians flood into Jordan, 04 April 2012, <http://www.aljazeera.com/video/middleeast/2012/04/201244142013980844.html>.

стойности. Грамотността на населението над 15 г. възраст е 92%, като при мъжете и при жените стойностите са близки. Здравната система е развита. Процентът на болести, като малария и ХИВ е нисък. Според информация на Световната банка през 2010 г. по показател „Икономики по леснота на правене на бизнес“ регулаторната среда в Йордания е благоприятна и е над средното ниво за създаване на частна фирма. Според Индексът на Уол Стрийт Джърнъл (WSJ) и Фондация „Heritage“ икономическата свобода в Йордания е умерена за 2009 г.¹⁸ Като пречки при изграждане на частен сектор са посочени неефективна държавна администрация, достъп до финансиране, данъчни ставки и разпоредби и корупцията¹⁹. Индексът „разходи за живот“ поставя страната отново по средата (2011 г.).

Относно трудовата заетост, съотношението на жените и мъжете като работна сила е 0,32. Равнището на безработицата през 2011 г. се увеличава до 12.5% и се очаква да продължи да нараства. „Индексът на възприятие на корупцията“ на Трансперанси Интернешънъл през 2011 г.²⁰ нарежда страната на 56^{то} място от 183 страни, което показва висока степен на проявление. По официални данни бедността е 13% под линията на националната бедност, което в голяма степен се дължи на регресивния данък. 79% от общото население живее в градове, като 1,6% е годишния темп на промяна (2010-2015 г.).

По „Индекс свобода на медиите“ през 2011-2012 г. страната заема 128^{мо} място от 179 държави, т.е. степента на свобода на медиите е доста ниска. Голяма част от радиото и телевизията са доминирани от държавата. „Индексът на човешко развитие“ през 2011 г. нарежда Йордания по средата – на 95^{то} място от 187 държави по света. Политическите права и гражданските свободи се проявяват в ниска степен според „Индекс Фрийдъм

¹⁸ Global Finance, <http://www.gfmag.com/gdp-data-country-reports/246-jordan-gdp-country-report.html#axzz1uInARPIb>.

¹⁹ “The Global Competitiveness Report 2011-2012”, Columbia University, 2011, https://members.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/Profiles/Jordan.pdf.

²⁰ <http://www.transparency.org/country#JOR>

хаус рейтинг“ за 2010 г.²¹ Въпреки това, наред с революциите в Тунис и Египет през 2011 г., йорданското общество проявява гражданска активност с най-големите протести в историята на страната. Впоследствие, правителството одобрява два пакета за икономическо подпомагане и бюджетна добавка за подобряване условията на живот на населението.²²

От декември 1999 г. Хашемитско Кралство Йордания е член на Световната търговска организация, като същевременно си сътрудничи тясно с ЕС за провеждане на демократични реформи и икономическа модернизация на страната. От 1 май 2002 г. влиза в сила Споразумението за сътрудничество с ЕС. Съвместният план за действие на Европейската политика за съседство е съобразен с Изпълнителната програма на правителството на Йордания (2007-2009г.), в съответствие с договореностите от Споразумението за асоцииране. Йордания приема и редица международни пактове и конвенции в областта на човешките права и гражданските свободи.

Йордания е държава с важно геополитическо положение за интересите на ЕС. Предизвикателства пред европейската политика за изграждане на социална и икономическа стабилност в страната са свързани с горепосочените рискове. Политиките на ЕС за икономическото развитие на арабската държава е необходимо да се съсредоточат в увеличаване на вътрешната сигурност на страната, развитието на икономиката и повишаване жизнения стандарт на населението. Намаляването на корупцията може да се осъществи чрез институция или орган, контролиращ разходването на публичните средства. Разширяващият се бюджетен дефицит и зависимостта от чуждестранни субсидии могат да бъдат преодолені посредством икономически растеж, който да се реализира чрез развитие на частния и неправителствения сектор, и създаване на работни места, увеличаване на търговския и туристическия обмен между ЕС и Йордания, както и партньорство между компаниите във финансовия, енергийния, научния и технологичния сектор.

²¹ Global Finance, <http://www.gfmag.com/gdp-data-country-reports/246-jordan-gdp-country-report.html#axzz1uInARPIb>.

²² Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/jo.html>.

Сирия

Сирийската държавност има хилядолетна история, през която винаги е имала ключово значение за търговията и транспортните връзки в региона на Плодородния полумесец (Сирия, Турция, Израел, Египет, Йордания, Ливан и Ирак). В най-новата си история Сирия запазва стратегическа роля за развитието на целия регион и успява да отстои националната си независимост и относителна икономическа и социална самостоятелност.

Сирийската арабска република се развива под ръководството на президентите от семейство Асад. Хефез ал Асад управлява Сирия в продължение на 30 години до смъртта си през 2000 г. Наследява го синът му – Башар ал-Асад, който е президент на Сирия и днес.

Седемдесетте години на XX век са време на установяване на режима. Държавата национализира всички сектори на икономиката и поставя приоритет на изграждането на производствени мощности, транспортна и социална инфраструктура. Страната остава отделена от западния свят, но с амбиции за надмощие в региона. Големите разходи за отбрана и въоръжение се отразяват върху крехката и нестабилна сирийска икономика и водят до финансова криза в началото на осемдесетте години. В търсене на подходи за възстановяване на икономиката, политиката на Хафез ал-Асад се фокусира върху малкия и среден бизнес. В следващите няколко години частния сектор надвишава публичния по обем на инвестиции, продукция и принос към БВП. През 1991 г. е приет Закон за инвестициите, който предлага щедри данъчни облекчения за местни и чужди инвестиции.

В новото хилядолетие, младият син на Асад – Башар ал-Асад наследява и запазва линията на отваряне на сирийската икономика към света. В Сирия са въведени редица реформи в банковия сектор, финансовите и стоковите пазари и търговията. Младият Асад насочва политиката към либерализация на международната търговия чрез предлагане на ниски данъци за външните инвеститори и търговци в страната, но отстоявайки регулиращата роля на държавата. Моделът на централизирана икономика с подход към регулирана либерализация търпи редица критики от международните партньорите на Сирия, които имат очаквания за по-достъпен пазар.

Съвременната икономика на Сирия е от смесен тип с преобладаващ дял на публичния над частния сектор. За периода от 1996 г. до 2009 г. обемът на БВП нараства прогресивно (1996 г. – 14 млрд. д., 2009 г. – 60 млрд. д.). Ръстът на икономиката следва нестабилен тренд, но през последните години се стабилизира в рамките 5-6% (до 2009 г.)²³. Населението на Сирия наброява 20 447 хил. души от които около 59% в работоспособна възраст²⁴. Основният сектор на заетост в страната се пада на услугите (туризъм, банкови услуги, публични услуги и т.н.) в който са заети над 26% от населението.²⁵ Безработицата в Сирия през последните 15 години е в рамките на 7-8%.²⁶ Населението на страната има положителен демографски баланс и нараства с около 2% всяка година. Това предполага увеличаване на младежката безработица в страната, но според данни на Световната банка показателят намалява от 22% до 19% през 2009 г.

Сирия е фокусирана върху либерализацията основно на международните си търговски отношения. Въпреки че правилството упражнява контрол върху някои митнически тарифи, като цяло режима за внос на много стоки и услуги е отворен. Сирия е член на ГАФТА и има действащо Споразумение за свободна търговия с Турция. Изнася основно суров петрол и селскостопанска продукция в обем, възлизащ на 38% от износа за 2007 г. Делът на произведената продукция е 24% от общия износ.

Основно предизвикателство пред страната е да увеличи дела на продукцията с добавена стойност за сметка на суровините в износа на страната. През 2007 г. частният сектор осигурява 93% от продукцията за износ, различна от горива.

²³ World bank, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/MENAEXT/SYRIANARABEXTN/0,,menuPK:310553~pagePK:141159~piPK:141110~theSitePK:310548,00.html>.

²⁴ World bank, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/MENAEXT/SYRIANARABEXTN/0,,menuPK:310553~pagePK:141159~piPK:141110~theSitePK:310548,00.html>.

²⁵ <http://www.cbssyr.org/index-EN.htm>.

²⁶ World bank, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/MENAEXT/SYRIANARABEXTN/0,,menuPK:310553~pagePK:141159~piPK:141110~theSitePK:310548,00.html>.

Европейският съюз е най-големия търговски партньор на Сирия. През 2010 г. Сирия е изнесла за ЕС стоки на стойност 3,2 млрд. евро и е внесла стоки и услуги с обем 3.5 млрд. евро. Общият обем на търговски отношения между двете страни е 21%. Следващият по обем на внос и износ външнотърговски партньор е Ирак с около 13% от търговските отношения, последван от Саудитска Арабия (9%), Ливан и Китай. Противно на очакванията търговските отношения на Сирия с Иран и Русия са в рамките 2-3% или около 900 хил. евро на година.

Правителството на Асад преразпределя голяма част от годишните си бюджети за задоволяване на социалните потребности на населението и същевременно създава условия за увеличаване на частните инвестиции в сектора. За здравеопазване се използват около 7% от бюджетните разходи на година (2008 г.). Според статистика на ООН около 90% от населението има достъп до чиста вода. Детската смъртност в страната намалява прогресивно и в последните години е 14 промила – близко до средните стойности за арабските държави. Средната продължителност на живот е 75 години и също расте през последните 15 години. За сравнение, през 1998 г. тя е била 72 години.

Индексът за човешко развитие (Human Development Index) поставя Сирия на 118^{то} място от 187 държави в категория на средно развитите държави, но под средното ниво за Арабския свят.²⁷ Докладът отчита, че за периода от 1980 г. до 2011 г. продължителността на живот в Сирия е нараснала с 9,6 години и средната продължителност на престой в училище е нараснала с 3 години. Доходите на глава от населението са нараснали с 22%.

Според Световната банка Сирия заема 148^{мо} място по покупателна способност на населението през 2010 г. Усреднените доходи на населението са в размер от \$ 2500 на година. Трябва да се има предвид, че методологията на Световната банка залага на критерии, приложими за западните икономики и не отчита локалните социални и икономически специфики на страната. Експертите твърдят, че \$ 2000 в Сирия имат различна покупателна способност от \$ 2000 в САЩ и Европа.

²⁷ Human Development Index, 2011, <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/SYR.html>.

Доклад на Международния валутен фонд във връзка с развитието на икономиката на Сирия, представен през 2006 г. отбелязва, че макроикономическата стабилност на страната има положителен тренд след 1996 г. Наблюдава се повишаване на качеството на живот на населението и сближаване с Европейските показатели. Докато МВФ докладва за нарастване на процента на безработни в целия Арабски свят, Световната банка отразява стабилизация на безработицата в Сирия до нива от 8% през 2009 г.

През 2004 г. Сирийското правителство започва преговори за Споразумение за сътрудничество с ЕС, чиято цел е икономическо и социално развитие на Сирия и сближаване на двете страни. До началото на Арабската пролет споразумението не е подписано, а през 2011 г. Европейските институции вземат решение за прекратяване на преговорите по него.

Анализаторите коментират, че невъзможността да се достигне икономическо и социално сближаване между ЕС и Сирия се крие както в слабата подготвеност на Сирия да започне процеса на сближаване (през 1996 г. тя се характеризира с нестабилна макроикономическа среда, висок външен дълг, монополна роля на държавата и слаба отвореност на пазарите), така и в некохерентната европейска политика в Арабския свят. Свободната търговия умишлено е поставена пред удобни за европейските икономики ограничения. Ограничението за свободно движение на хора само по себе си е предпоставка за взаимно отдалечаване.

За съжаление, напредъкът, постигнат в икономическото и социалното развитие на Сирия до 2009 г., ще остане в миналото в резултат на военната ситуация, която повече от година цари в страната. От 2010 г. Сирия загуби традиционните си пазари за износ на петрол, които осигуряваха голяма част от БВП. В средата на 2011 г. бяха подписани споразумения за износ към Иран, но до този момент търговията е поставена пред трудности, предвид постоянните атаки над тръбопроводната инфраструктура на страната. Безработицата и социалната несигурност расте. Държавата е в невъзможност да защити своите граждани и да гарантира икономически условия за външнотърговските си партньори и международни инвеститори.

В краткосрочен и средносрочен план развитието на Сирия ще зависи от това кога ще приключат въоръжените сблъсъци. Необходима е цялостна оценка на икономическите

и социални щети. През периода 2010 – 2011 г. липсват систематизирани данни за икономиката на страната, но международните институции редовно информират за наложените ембарго и ограничения. Снимката на икономическо и социално развитие, направена в горния текст остава назад в миналото, без ясна представа колко десетилетия на нарушено развитие ще коства на Сирия настоящата война.

Във всеки сектор на икономиката и социалния сектор могат да бъдат правени предложения за бъдещи отношения между Сирия и ЕС и те вероятно ще бъдат основателни. Когато и да приключи войната, Сирия ще има нужда от външна помощ за възстановяване на инфраструктурата, организиране на публичните органи и власти, създаване на икономически връзки и отношения.

Либия

Икономическото развитие на Либия се предопределя от енергийните ѝ ресурси, като петролните резерви, с които разполага са най-големите доказани в региона на Африка и осмите по количество в света. Благодарение на залежите си от петрол и газ либийската икономика расте средно на година с до 5%²⁸, като 95%²⁹ от външните приходи на Либия идват от продажбата на енергоизточници, а 65% от БВП се формира именно от тези ресурси. По данни на Световната банка, инфлацията е под 3% за 2010 г., а БВП за 2009 г. е 62 млрд. долара, което отрежда на Либия едно от челните места по този показател в региона на Северна Африка. Сериозният бюджетен излишък, който отчита всяка година либийската икономика дава възможност на правителството да провежда устойчива и сравнително добре развита политика в областта на социалните дейности (здравеопазване, образование) и да подпомага някои отрасли от местната икономика. Независимо от това обаче, нивото на конкурентноспособност остава незадоволително, като за 2011 г. страната заема 88^{мо} от общо 131 места в доклада за Глобалната конкурентноспособност на Световния икономически форум³⁰. Това се дължи главно на факта, че освен в енергийния

²⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html>.

²⁹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html>.

³⁰ http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.

сектор, либийската икономика оставаше до падането на режима на Муамар Кадафи сравнително изолирана и затворена за чуждестранни инвестиции. Делът на преките чуждестранни инвестиции в страната за 2009 г. възлиза на 2,9 млрд. евро, което съставлява 2,2% от БВП, а бюджетният излишък през 2010 г. е бил 13,5% от БВП³¹. Най-големият и значим търговски партньор на Либия остават страните от ЕС³² с близо 35 млрд. евро търговски обмен. През последните няколко години обаче се забелязва тенденция на засилен икономически и търговски обмен със страни, като Турция и Китай, които благодарение на своите динамично развиващи се икономики успяват да изграждат постоянно ниво на стабилни двустранни отношения. Подобна тенденция се подхранва и от факта, че до преди падането на режима на Муамар Кадафи източноевропейски и азиатски компании бяха сред предпочитаните партньори, главно заради по-ниската себестойност на реализираните проекти и не на последно място, заради традиционно добрите двустранни отношения, установени през периода на студената война.

След избухването на „революцията“ частният сектор в Либия практически преустанови своята дейност, което може би ще предопредели в бъдеще твърде бавното му възстановяване и връщане на доверието към него. Либийските компании разполагат с все по-малко възможности за получаване на достатъчно субсидии и банкови кредити, главно заради породените вследствие на сложната политическа обстановка опасения за възвращаемост на отпусканите помощи и заеми. Подобна тенденция в икономически план може да доведе до сериозно маргинализиране на малкия и среден бизнес, който в условията на по-спокойна политическа обстановка би се превърнал в един от основните двигатели на икономическо развитие и конкурентно-способност. Опасенията в тази насока се подхранват и от факта, че банковият сектор все още не е достатъчно либерализиран, независимо от приетия през 2005 г. закон за банковото дело.

Досега либийската държава е успявала да поддържа положителния си търговски баланс основно чрез износа на суров петрол и газ, като същият е заемал относително голям дял от

³¹ <http://fic.wharton.upenn.edu/fic/africa/Libya%20Final.pdf>

³² <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/libya/>.

формирания БВП. Конюнктурата на световните пазари на горива може в бъдеще обаче да постави на сериозни рискове и изпитания либийската икономика. Тези опасения се подхранват и от факта, че темповете на реформи, предприети от режима на Кадафи за реструктуриране на икономиката към не-енергийни отрасли, остават твърде бавни и без конкретен ефект. Ако Либия не съумее да генерира икономически растеж, идващ в голямата си част от средния и малък бизнес, може да се стигне до възникването на сериозни проблеми в социалната сфера и по-специално в политиката по преодоляване на високия процент на безработица, която по официални данни на правителството е около 13,5%, а съгласно доклада на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие за 2011 г. е около 30%, като най-голямата част от трайно безработните са предимно младите хора. За да бъде избегната тази тенденция е нужно значителна част от постъпленията в бюджета на страната да бъдат инвестирани в създаването на целенасочена и адекватна политика към младите хора, която минава през сериозно реформиране на образователната система и изграждане на механизми за стимулиране на икономическата активност. По данни на Индекса „Мунди“³³ нивото на грамотност на хората над 15 години в Либия е около 82%, което отрежда на страната 137 място в световната класация на Индекса за човешко развитие. От това дали бъдещите правителства ще успеят в краткосрочен и средносрочен план да създадат потенциална среда и възможности за развитие пред младите хора, ще се определи и изхода от усилията за предотвратяване на опасността от евентуална социална маргинализация на активната част от обществото. Подобна тенденция би предизвикала от своя страна процеси на дестабилизиране на социалния мир и подкопаване на усилията за постигане на социален баланс между отделните етнически групи.

В тази аспект, ЕС като организация, която има най-голям интерес от запазване на социалната и политическа стабилност в региона, предприе през последните няколко години конкретни стъпки за стабилизирането на отношенията с Либия. Така през 2011 г.³⁴ в рамките на политиката на съседство ЕС очерта основните рамки, по които ще се развиват икономическите и социални

³³ <http://www.indexmundi.com/g/r.aspx?c=ly&v=39>

³⁴ http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/2011_enpi_csp_nip_libya_en.pdf

отношения, а именно, засилване на устойчивостта на икономическо и социално развитие, подобряване на административния капацитет, управлението на икономиката и здравеопазването. Чрез своите политики за подпомагане и най-вече чрез активизиране на политиката си на икономическо сътрудничество, ЕС има реална възможност да участва в процесите по възстановяване и задълбочаване на икономическите и социални връзки, които биха били от полза както за Либия, така и за държавите-членки.

Ролята на ЕС

Събитията от 2010 г. в Близкия Изток и Северна Африка належащо изправиха ЕС пред въпроса каква трябва да бъде неговата роля в преломен за тези общества момент: да даде готови рецепти и модели за демократичен преход и икономическо развитие; да съветва дистанцирано и преди всичко да прокарва свои интереси; или да остане апатичен. Очевидно е, че последното е недопустимо, а и реалността го опровергава като възможно поведение. Трудно е да се посочи еднозначно правилното решение, по което да се конструира участието на европейските държави във вихрушката на „арабската пролет“.

Ако приемем, че Европа е с традиции в изграждането на политически системи и демократични общества, то с пълна сила стои въпросът, дали и към днешна дата тя е достатъчно стабилна, за да служи като подobaващ пример. Със сигурност може да се твърди, че европейските политически и социални модели са несъвместими с хармонията и хаоса на ислямските държави, малко по-светски или не. Налице е сблъсък между два различни свята, който не поражда конфликт, но може да породи неразбиране.

В този ред на разсъждения, ЕС или която и да е друга сила не трябва изкуствено да катализира процесите на промяна в тези общества поради ред причини. Най-очевидната е, че до голяма степен съществуват различия в разбирането за философските категории за добро, зло и т. н., които не винаги се припокриват. Самият Бисмарк преди повече от век заявява: „Ние не можем да правим историята. Да преместим часовниците си напред не означава, че ще ускорим хода на времето.“ Именно „часовникът“ на Алжир, а и на останалите арабски държави има свой механизъм, свой начин на отчитане на времето. Всяко

неумерено външно вмешателство, посегателство върху суверенитета на тези държави би довело до тежки икономически и политически последици в дългосрочен период. Ако истинското призвание на европейските дипломати, тяхната мисия, е благоденствието на обществата от тези държави, като първостепенна задача трябва да бъде осъществено едно взаимодействие, осигуряващо преди всичко правов ред в новите общества, но изрично съобразен с техните специфични особености.

Арабските революции изискват нов подход от ЕС за реформи и интеграция на арабските общества. Необходимо е ЕС да се отърси от пасивността си и да заеме активна позиция в изграждането на Обща европейска политика в следните направления:

Първо, подкрепа на ЕС за изграждане на стабилна демократична система в арабските държави и развитие на гражданското общество, създаване на неправителствени организации и свободни медии във всяка една от изследваните държави чрез реформи в националното законодателство.

Второ, революцията води до скъпо струващи промени, което прави наложително създаването на по-добри възможности за износ и внос в Европа, и подкрепа за устойчиво икономическо развитие. Повишаване на икономическото сътрудничество в търговията, туризма, енергийния, технологичния и научния сектор, както и партньорство в сферата на сигурността са все аспекти, които трябва да бъдат развивани.

Трето, за преодоляване на икономическата и демографска диверсификация в региона на Близкия Изток и Северна Африка е нужно инвестиране в инфраструктурата, развитие на частния сектор, откриване на нови работни места в промишления и селскостопанския сектор с цел повишаване на икономическия растеж и конкурентоспособност на арабските държави. Необходимо е създаване на общ регионален пазар на арабските страни.

Четвърто, повишаване на образованието на населението, отговарящо на нуждите на трудовия пазар, и повишаване на качеството на услугите в здравеопазването. Изграждане на административен капацитет в публичния сектор и осъществяването на образователен обмен между арабските и европейските държави са важни елементи от политиката на ЕС към страните от „Арабската пролет“.

Пето, изработване, приемане и спазване на закони за човешките права и свободи съгласно международното право.

Шесто, необходимо е обвързване на финансови стимули с провеждането на оздравителни реформи за успешно извършване на прехода. Преразглеждане на дълговете на арабските страни и прилагане на т. нар. принцип „повече за повече“ – по-голяма подкрепа при успешни реформи.

Помощта, която ЕС осигурява на държавите от „Арабската пролет“, трябва да бъде балансирана и пропорционална, съобразена с постигнатите резултати при конструирането на новите общества. Само една последователна, целенасочена, но и добронамерена политика може да осигури на ЕС дългосрочни партньорства с държавите от региона.

В заключение, може да се отбележи, че като цяло „арабската пролет“ носи със себе си, както рискове за политиката на съседство на ЕС, така и потенциални възможности за икономическо сътрудничество и политическо взаимодействие.

Европейската политика на съседство – ново отношение към „Южните съседи”

*Иво Илиев, Габриела Табакова, Иван Ников, Мариела Койчева,
Красимир Янков, Ралица Трифонова*

Събитията, продиктувани от „Арабската пролет”, внесоха нови моменти в политиката на Европейския съюз в региона на Северна Африка и Близкия Изток. Тези събития бяха неочаквани за Съюза, като те повлияха на цялостната политика на ЕС в региона. Процесите, започнали в края на 2010 г. и продължаващи и днес, внесоха нов елемент в диференцирания подход на ЕС по отношение на страните - участнички в Съвета на Средиземноморието. Този подход се прилага както по отношение на сътрудничеството ЕС - страна от Съвета на Средиземноморието, така и спрямо новите категории участници в диалога със Съюза.

Досега програмите, инструментите и мерките, които ЕС прилагаше за поддържането на отношения със страните от Северна Африка и Близкия Изток, се основаваха най-вече на стартиралата през 2004 г. Европейска политика на съседство (ЕПС), която има за цел да укрепи и подсили т.нар. „Барселонски процес”.

В настоящата разработка ще бъде изследвана политиката на Съюза спрямо страните от Северна Африка и Близкия Изток през призмата на нейното политическо, икономическо, социално-културно измерение и въпросите на сигурността. Именно това, според нас, са основните области на взаимодействие между ЕС и региона.

Политическо измерение

Европейската политика на съседство като доразвива процеса от Барселона предлага допълнителни двустранни и диференцирани стимули и възможности за сътрудничество. Тя обхваща всички съседи на ЕС - от северноафриканските през Близкия Изток до Кавказ. Тя е разработена с цел предотвратяване появата на нови разделителни линии между ЕС и неговите съседи.

„Арабската пролет“ доведе до приемането на ревизиран вариант на ЕПС по отношение на южните съседи, чрез който ЕС

ще трябва да отговори на новите предизвикателства в региона.

Новият подход „Партньорство за демокрация и споделен просперитет“ е стъпка към основна промяна във взаимоотношенията на ЕС с онези партньори от Северна Африка, които се ангажират с конкретни измерими реформи. Това е стимулиращ подход на базата на диференциацията и правилото „повече за повече“ - тези, които отиват по-напред в реформите и ги извършват по-бързо, ще могат да разчитат на по - голяма подкрепа от ЕС.

Партньорството трябва да бъде подкрепено и от засилен политически диалог. ЕС ще ускори двустранните политически разговори на всички равнища веднага след като местните условия го позволят като акцент ще бъде поставен върху човешките права и политическата отчетност.

В настоящия анализ ще бъде разгледано прилагането на новия подход към региона след промените на режима в Тунис и Египет. Изборът за изследване именно на тези две държави е свързан най-вече с факта, че там ситуацията днес е сравнително ясна – проведени са избори и вече се правят конкретни стъпки към изграждане на демократично общество и сътрудничество на новата власт с ЕС.

Тунис

Тунис е страната, която географски и културно е най-близка до Европа като може да се твърди, че влиянието на европейските ценности е най-силно именно там. За Тунис ЕС отпусна 17 млн. евро за незабавна и краткосрочна подкрепа на демократичния преход. Наред с това, чрез Инструмента за стабилност ще бъде предоставена допълнителна подкрепа за провеждането на демократичните реформи. ЕС поддържа добър контакт с водещи фигури от Тунис на експертно и политическо равнище, и в общи линии е оптимистично настроен за развитието на политическата система в страната.

Ислямистката партия “Ан Нахда”, която получи 60 места в 217-членния парламент на Тунис след проведените избори през октомври 2011 г., обеща и разработването на новата конституция да приключи до една година. Нейният лидер Рашид Гануши отдавна апелира за прилагането на умерена ислямистка политика, подобна на управляващата в Турция Партия на справедливостта и развитието.

В Тунис беше проявена мъдрост от страна на победителите в изборите, посочвайки за свой лидер човек, който се ползва с уважение и в ЕС, и в самия Тунис още преди падането на режима на Бен Али. Към момента политическият диалог на ЕС с новата власт се развива на добро двустранно равнище.

Ситуацията изглежда оптимистична и ЕС ще продължи да подпомага и да гарантира преди всичко политическа подкрепа за целите и политиките на новата управляваща партия.

Египет

В Египет нещата са малко по-сложни в сравнение с Тунис. С изключение на краткия мирен период след края на британската окупация, Египет постоянно е бил арена на вътрешни политически сътресения. Днес ситуацията в страната може да се окачестви като следреволюционен период. Европейският съюз изрази своята готовност да мобилизира пълната си подкрепа в съответствие с приоритетите на египетския народ и започна диалог с назначеното неотдавна египетско правителство. Но би било прибързано да се обявява пакет помощи за Египет, докато властите все още не са готови да отправят искане за помощ и да определят приоритетните нужди.

На 21 януари 2012 г. бяха обявени окончателните резултати от проведените парламентарни избори. Очаквано, политическата сила на египетските ислямисти от движението Мюсюлмански братя - Партията за свобода и справедливост (ПСС) и излъчените от нея индивидуални кандидати получиха общо 47% от местата в парламента. На второ място останаха твърдолинейните ислямисти от партията „Ан Нур“, които вземат 24%, а на трето и четвърто място остават съответно светската партия „Ал Уафд“ и либералното течение в Египет, съставено от 15 партии, обединени в така наречения „Египетският блок“ (ЕБ).

В свое изявление новоназначеният ръководител на делегацията на ЕС за Египет - Джеймс Моран определи ситуацията в Египет към момента като „сложна, променяща се и динамична, но все още изпълнена с обещания“.

Важен факт е, че ЕС е най-големият търговски партньор на Египет и най-големият донор на помощ за развитие. Интересът от структурен и ползотворен двустранен диалог е взаимен. Необходимо е обаче да се предприемат стъпки за създа-

ването на неправителствени организации като основа на всяко едно гражданското общество. Страната няма традиции в това отношение и законовият контрол върху чуждо финансиране е засилен. Десет организации са забранени, а десетки чуждестранни активисти ще бъдат изправени пред съда. Това е един от сериозните проблеми и ЕС призовава египетските власти да представят проект на нов закон за сдружения, разработен на основа на международните стандарти.

Икономическо измерение

Разглеждайки икономическите измерения на сътрудничеството между ЕС и страните от Средиземноморието, трябва да отбележим, че то отново е свързано с „Барселонския процес“. Но създадените първоначално очаквания за изграждането на обща свободна зона за търговия между участниците в процеса не се сбъдват и това се отчита като основна слабост на „Барселонския процес“. Лисабонският договор позволява на ЕС да засили и активизира външната си политика със съседните държави, с перспектива и за нейното разширяване.

В рамките на Европейската политика на съседство има редица инициативи в сферата на икономиката. Подобреното партньорство включва дейности, насочени както към създаването на вътрешен пазар, така и към области като социалната политика, здравеопазването, защитата на потребителите, търговско законодателство, технологии, туризъм и др.

След началото на Арабската пролет ЕС сравнително бързо подготви своите позиции, съставяйки стратегическите документи: „Партньорство за демокрация и споделен просперитет с Южното Средиземноморие“ и „Нов отговор на променящо се съседство“.

Две са основните предизвикателства, към които насочва своята помощ общността на 27-те на първо време - изграждането на т.нар. „дълбока демокрация“ и създаването на отворена пазарна икономика.

Инструментариум на ЕС за влияние

Разглеждайки инструментариума, с който ЕС разполага за подпомагане и оказване на влияние върху страните, следва да започнем с принципа „повече за повече“. Това е политиката на Съюза, при която помощта, която ще се отделя за съответна-

та страна, зависи пропорционално от нейните резултати и темпове на напредък в укрепването на демократичните принципи и спазването на законите.

От значение също така е и акцентът върху 3-те “М” – Money, Markets, Mobility- пари, пазари, мобилност. Важно е да отбележим, че изготвянето на подходяща комбинация от инструменти се извършва индивидуално за всяка държава, отчитайки нейните нужди и специфики.

ЕС преосмисли предишната си политика за пряк контакт почти единствено с авторитарните режими. Сега усилия се средоточават върху подхода на директни междуинституционални контакти. Целта е пряк диалог с гражданите, а търсените резултати – изграждане на гражданско общество, включващо неправителствени организации, университети и т.н.

Един от влиятелни инструменти на ЕС е неговата привлекателност като съюз, основан върху ценности и принципи като демокрация, плурализъм, уважение и защита на човешките права и свободи. Погледнато на макро равнище, тази структурна характеристика на ЕС заема важно място сред възможностите за оказване на влияние.

Не трябва да забравяме, че сътрудничеството със страните от региона на Близкия Изток и Северна Африка е важно и за самата Европа, тъй като ЕС внася от тази част на света ¼ от нефта, както и около 70% от газа, нужен за вътрешното потребление в рамките на Съюза. ЕС има полза от това сътрудничество и поради факта, че преобладаваща част от населението е застаряващо и в близко бъдеще се очаква дефицит на работна ръка, а тези страни имат младо и високообразовано население.

Проблеми и предизвикателства

Един от сериозните проблем пред управниците в Северна Африка и Близкия Изток ще бъде премахването на държавните субсидии (за храна, горива и др.), които в повечето държави обхващат до 80% от населението.

Разглежданите страни са изключително силно зависими от вноса на храни. Имайки предвид, че човечеството нарасна с 1 милиард само за последните 11 години (2000 - 2011 г.), нуждата от храни расте с в геометрична прогресия. С увеличаване на търсенето се повишават и цените, което влияе силно, при все

че в тези страни вносът на храни достига до $\frac{1}{2}$ от потреблението. Изхранването на населението ще се задълбочава като глобален проблем, отчитайки, че естествената възпроизводимост на Земята отдавна е надмината и сегашните нива на консумация се достигат не без използването на производни на петрола пестициди и ГМО.

Стръскащ е процентът от БВП на някои държави, идващ от добива и износа на въглеродороди. Макар, някои правителствени ръководители да предприемат сериозни мерки в тази насока (особено при държавите от Персийския залив), се очаква лобистките интереси в сферата на експорта на въглеродородите да изправят някои от зависимите от износа им страни пред ситуация на криза и парализа в рамките на по-малко от половин век.

В отношенията си със страните от Северна Африка и Близкия Изток ЕС залага на изпълнението на две основни условия - демократизиране плюс въвеждане на отворена пазарна икономика. Приемайки, че за демокрацията днес има консенсус, и че тя, макар и несъвършена, е най-добрата система на управление към която да се стремят обществата в тези страни, то подходиме с известен скептицизъм относно убеждението дали това е валидно и в икономическата сфера с въвеждането на т.нар. „свободна пазарна икономика”. Проблематично е, какъв точно тип система предвижда ЕС за новоизграждащите се демокрации, тъй като по този въпрос няма единомислие и в самия съюз. Може би днес, Европа следва да приеме и да приложи т.нар. скандинавският подход на „смесена икономика”.

В заключение, перспективи за осъществяването на положителни промени в региона на Близкия Изток и Северна Африка съществуват, но те ще бъдат реализирани бавно и продължително, и с много разногласия за това, по кой път да се върви. Европейският съюз може да играе ролята на ключов партньор, опитващ се да задържа не съвсем ясните реформи в рамките на принципи, исторически доказали своите положителните резултати.

Сигурност

Политиката на ЕС по въпросите на сигурността се базира главно на подписани двустранни документи със страните от

Южното Средиземноморие и на стратегии за бъдещи съвместни действия. Едно от най-важните измерения на сигурността е енергийното, свързано с миграционните процеси и с тероризма. Политиката по сигурността, водена от ЕС, има вътрешно и външно измерение. Първото отбелязва степента на съгласуваност между държавите - членки по даден проблем, както и одобрението на европейските народи за действията на управляващите ги. Външното, от своя страна, отразява конкретното прилагане на политиките в отношенията с южните съседи. По отношение на страните от Близкия Изток и Северна Африка, ЕС все още няма изградена единна стратегия по въпросите на енергетиката и на европейската сигурност в региона. Новата помощна програма на ЕК за периода 2007-2013 г. отбелязва като приоритетните области, нуждаещи се от помощ: финансиране на интеграцията на европейския пазар на газ с този на Магреб, подкрепа за разширяването на Договора на Общността за енергетика към Южното Средиземноморие и интеграция на либийския енергиен пазар в регионален мащаб. Целта е да се повиши делът на инвестиции в енергийния сектор. Двустранните споразумения в енергийния сектор продължават да доминират като подход за сътрудничество, което показва липсата на вътрешно измерение на сигурността, т.е. липса на действия на ниво ЕС. Като пример за това могат да се посочат Спогодбата от 2007 г. за внос на 8 милиарда кубични метра газ от Алжир в Италия, Споразумението в същата сфера между Испания и Египет и др.

Енергийната политика следва да бъде съобразена и с външнополитическите цели на ЕС – предотвратяване и разрешаване на конфликти, защита на човешките права и др.

Евро-средиземноморското енергийно партньорство се стреми към ускоряване на законодателните реформи в южните съседи с цел интеграция в пазарите на електричество и газ; към създаване на общ енергиен пазар с ЕС; устойчиво развитие на енергийния сектор; както и към укрепване на енергийните взаимоотношения между Северното и Южното Средиземноморие. Най-ефективният инструмент за постигане на устойчиво развитие е съвместната работа с местни енергийни структури в Средиземноморския регион. В ход са различни енергийни инфраструктурни проекти за свързване на енергийните пазари на

страните от съответните региони. В общ документ на ЕС, ЕК и Съвета на министрите от 2011 г. се посочват слабите места на ЕС в политиката му спрямо 16-те южни съседки и се набелязват конкретни препоръки към подобряване на тази политика. Като основна слабост се посочва липсата на гъвкавост и достатъчна съгласуваност между заинтересованите страни.

Миграцията е един от най-сложните и актуални проблеми, пред които е изправен ЕС. Предизвикана от политическите промени и от неблагоприятно икономическо състояние (разминаване между условията за живот между Юга и Севера, високо равнище на бедност, безработица, некачествена образователна система, ниско трудово заплащане и др.), миграцията налага необходимостта от по-строг и глобален подход. Споразумението „Съюз на Средиземноморието“ е прието и за целите на борбата с незаконната имиграция. Междувременно е създадена програмата „Euromed Migration 2“, която се занимава с въпросите на имиграцията и имиграционното право. Първата среща по въпросите на миграционната политика между страните от ЕС и Средиземноморието през 2007 г. подчертава, че трябва да се предприемат мерки в посока подобряване на стандартите при изработването и проверката на пътническите документи на доброволно завръщащите се по родните си страни емигранти. Политиката, свързана с емиграционните въпроси, е неразривно обвързана и със защитата на човешките права, необходимостта от солидарност, социалното включване и зачитането на правата на имигрантите. Парламентарната асамблея на страните от ЕС и Средиземноморието обвързва тези принципи с причините и последиците от миграцията. ЕС все още няма ясно изградена политика относно нелегалната миграция. *Необходимо е обаче да бъде подчертана* връзката между политиките по миграционните въпроси и сътрудничество в областта на регионалната сигурност в рамките Евро-средиземноморското партньорство.

Тероризмът е другият съществен елемент, който обуславя политиката за сигурност на ЕС спрямо своите съседи. В редица документи се дават дефиниции на понятието „тероризъм“, очертават се действията на ЕС спрямо страните, в които той е най-силно развит. През 2005 г. се приема Стратегия на ЕС за борба с тероризма, чиято цел е предотвратяване разрастването на терористичните организации и внедряване на механизми за по-

ефективна защита от терористични дейности. В приета от ЕК приема стратегия във връзка с Европейската политика на съседство се въвеждат т.нар. „двустранни планове за действие” с Мароко, Тунис, Израел, Йордания, Палестинската общност, Молдова и Украйна. По този начин ЕС стартира изпълнението на политики на различни скорости спрямо държавите от Средиземноморието, което се отчита като грешка, а самите планове до момента не постигат първоначално заложените цели. В документ на Центъра за Европейска политика са разгледани пет страни, в които факторът тероризъм е най-опасен – Алжир, Мароко, Йемен, Пакистан и Индонезия. В документа са включени и препоръки за подобряване на стратегията на действие и реакция – подобряване мониторинга върху политиките за борба с тероризма, по-добър диалог между правителствата, пограничен контрол и др.

Развитието на ситуацията в Северна Африка и Близкия Изток вследствие на Арабската пролет оказва силно въздействие върху отношенията на страните от региона с Европейския съюз. Този процес на свой ред послужи като катализатор за трансформирането на основните вектори и политики в различните сфери на взаимодействие на Съюза със субекти в региона. Темата за новия подход на ЕС в отношенията му с разглежданите страни бързо се превърна в един от приоритетните въпроси на дневния ред на Съюза, особено след събитията, продиктувани от Арабската пролет, а също така и от неефективността на Барселонския процес. Търсенето на максимално ефективен и адекватен на съвременните международни условия в региона подход трябва да бъде базиран на зачитането на интересите и принципите както на Европейския съюз и неговите страни членки, така и на страните от Северна Африка и Близкия Изток. Важно място тук трябва да има диалогът на ЕС с представителите на гражданското общество, което се превърна на символ на промяната. Един подобен диалог ще има положителен ефект върху развитието на демокрацията, правата на човека, икономическото възстановяване и привличането на чуждестранни инвестиции в страните от региона. Остава да проследим дали този нов подход на ЕС ще бъде ефективен или отново отношенията на Съюза със страните от Магреб и Близкия Изток ще се върнат към статуквото от периода преди Арабската пролет.

Социално-културно измерение

Мерки на ЕС, насочени към развитието на културната дипломация в региона. Подходи за взаимодействие – програми/проекти

Европейският стратегически отговор на „Арабската пролет“ дойде на 8 март 2011 г. в съвместно съобщение на Върховния представител на ЕС по въпросите на външните работи и политиката на сигурност и на Европейската комисия. В него за първи път се споменава „Партньорството за демокрация и споделен просперитет с Южното Средиземноморие“. Новият подход по отношение на партньорските държави е определен като „стимулиращ“. Що се отнася до новите категории участници в диалога, в документа се посочва, че дългосрочният подход на Съюза е да „бъдат взети предвид не само молбите за помощ, получени от правителствата партньори, но и исканията на гражданското общество“. Тази позиция е потвърдена и на заседание на Комитета на регионите относно „Прегледа на Европейската политика на съседство“. В т. 8 от Становището на Комитета се подчертава „значението на развиването както на правителственото, така и на общественото равнище (people-to-people) в Европейската политика на съседство“.

Във въведението на съвместното съобщение се споменава, че „ангажиментът за демокрация, човешки права, социална справедливост, добро управление и върховенство на закона трябва да бъде общ. Партньорството трябва да се основава на конкретен напредък в тези области“.

ЕС предприема няколко стъпки, за да демонстрира своята съпричастност към промените, които предстои да бъдат осъществени в социално-културната сфера на арабските общества. Една от тях е осигуряването на повишена мобилност за гражданите на южните съседи чрез увеличаване на университетските стипендии и обмени.

В края на 2010 г., когато се случиха първите събития, предвестник на сериозните политически преобразувания в Тунис, в ход беше Програмата „Темпус IV“, разработена за периода 2007-2013 г. Тя подпомага развитието на висшето образование в партньорските държави от Средиземноморието (но не

единствено) главно чрез проекти между университети. Освен че насърчава сътрудничеството между институциите, „Темпус“ поощрява и подхода на личните контакти между хората. Програмата предоставя помощ на консорциуми от институции, състоящи се главно от университети или университетски асоциации. Част от такъв консорциум могат да бъдат и неакадемични партньори. Ето защо на тази програма се гледа като на добро средство за културната дипломация от страна на ЕС по отношение на променящите се арабски общества. За нея са отделени допълнителни средства, за да се подкрепи модернизацията на средното образование в страните от Южното Средиземноморие и да се разшири сътрудничеството с европейските университети през 2012 г. и 2013 г.

„Темпус“ се изпълнява в тясно сътрудничество с програмата „Еразмус Мундус“, която предоставя стипендии на студенти от трети страни, давайки им възможност да участват в магистърски курсове и докторантски програми на високо равнище в рамките на ЕС. Близко 30 млн. евро бяха отделени за програмата „Еразмус Мундус“ за 2011-2012 учебна година, най-вече за страните от Южното Средиземноморие, които средства да послужат за финансирането на стипендии за студенти и преподаватели от региона, които искат да учат, преподават или пишат свои изследователски проекти в Европейския съюз. Отпуснатата сума е два пъти по-голяма от първоначално предвидената.

Фондацията „Анна Линд“ също е основен инструмент на ЕС в културната сфера и тя организира немалко инициативи, които да отговорят на новите предизвикателства, пред които е изправен регионът на Средиземноморието. Още на 5 и 6 май 2011 г. Фондацията „Монако Медитеране“, която е начело на мрежата на „Анна Линд“ в Монако, организира дебат на тема: „Арабската пролет и бъдещето на Евро-средиземноморския диалог“ и кръгла маса на тема: „Какво е да бъдеш младеж в региона на Средиземноморието?“. Материали, посветени на арабската пролет, са публикувани и в официалното издание на фондацията „Анна Линд дайджест“. Заслужава внимание и 5-дневният обучителен семинар „Социално и демократично участие“, организиран от фондацията в Кайро през юни 2011 г., когато са събрани петдесет активисти от седем арабски страни.

Тъй като една от основните причини за стартиралите политическите промени в арабските страни беше липсата на икономическа перспектива и заетост за младите, една от водещите инициативи в тази сфера е например Програмата за подкрепа на младежката заетост в Алжир на стойност 23,5 млн. евро с цел подпомагане на алжирското министерство на младежта и спорта на национално и местно равнище. Програмата има за цел да улесни участието на младежите в обществото, да подобри възможностите им за работа и да подкрепи прилагането на национални младежки политики.

Социалният диалог между професионалните съюзи и работодателите играе важна роля за поддържане на реформаторските усилия. В момента се появяват нови професионални съюзи и асоциации на работодатели. Това открива възможности за по-ефективен социален диалог. Той трябва да се подкрепя от т.нар Евро-средиземноморския форум за социален диалог, чиято цел е да улесни обмена между социалните партньори, в рамките на Средиземноморието, по социалните въпроси и въпросите, свързани със заетостта. В тясна връзка с насърчаването на заетостта са икономическите мерки за подпомагането на малките и средни предприятия.

Миграцията като културно предизвикателство

Известният стереотип на подозрението и недоверието към представителите от арабско-мюсюлманския свят може да се каже, че е преодолен в известна степен от страна на европейските граждани, но не напълно. От Атина през Виена до Амстердам се засилват крайнодесните настроения, черпеци все по-голяма подкрепа и вдъхновение поради недостатъчното разбиране на културата на новите имигранти. Броят на ново-дошлите през идните години от Северна Африка и в по-малка степен от Близкия Изток ще се увеличава неизбежно, поради недостатъчно бързото развитие на икономиките в тези страни и проблемите на младото население в тях. Европа от своя страна няма избор да затвори вратите си и да издигне високи стени, тъй като населението на Стария континент се предвижда да се задържи около 500 милиона души към 2030 г., което означава все по-малко работещи млади хора, които да издържат все по-възрастна популация. В Германия до 2020 г. недостигът на ка-

дри ще достигне 2 милиона души. В същото време населението на Арабския свят ще нарасне от 350 милиона днес до около 500 милиона души към 2030 г., а броят на арабските мигранти в ЕС от 6 милиона сега до около 12 милиона. В процентно съотношение това представлява около 2% от населението на Съюза. Различните културни и социални норми, принципи, които изповядват новите мигранти, обаче, ще ги превръщат във все по-гореща тема на разговор. Тези данни изискват нов подход към межкултурния диалог между двете общности в Европа, които с нарастването на имигрантите ще имат все повече и повече допирни точки в ежедневието си.

През юли 2011 г. Европейската комисия предложи разработването на “Европейска програма за интеграция на мигранти извън ЕС”. Чрез нея ЕК създаде за страните – членки инструментариум, чрез който да подхождат толерантно към политическата, икономическата, културната и социална интеграция на новодошлите. Оставайки реалисти, може да отбележим, че тези мерки могат да бъдат приложени с променлив успех, подобно на прилагането на оперативните програми в различните страни - членки. В случая обаче става въпрос за културното взаимодействие с мигрантите, но не и с приемащите общества. Поради това трябва да бъде отделено сериозно внимание на културно-опознавателните проекти с обратен знак – представяне на арабско-мюсюлманското наследство на самите европейци чрез тяхната съвременна култура. Присъствието на исляма не трябва да бъде разглеждано като религиозна пропаганда, защото той е неразделно свързан с арабските общества и е определящ фактор за формиране на тяхната културна идентичност.

Освен посочената програма на ЕК, добър опит може да бъде почерпен и от практиките на културната дипломация като инструмент на ЕС по отношение на външната политика. За съжаление от 2008 г. насам, когато при словенското председателство на ЕС беше проведена конференцията в Любляна на тема: “Нови парадигми, нови модели – културата във външната политика на ЕС,” процесът не е продължил развитието си с темповете, които бихме желали. Изводите от тази конференция посочват, че е необходимо да се направи повече за разширяване на културния подход на европейската дипломация към чужди държави, включително и в Средиземноморския басейн.

Механизмите за този културен обмен могат да бъдат осъществени чрез прилагане на съществуващите практики от Европейската комисия, но, както вече беше подчертано, с противоположна насоченост. Програмата на ЕК за култура цели да постигне три ключови цели – трансгранична мобилност на работещите в културния сектор, трансгранична циркулация на културен продукт и подкрепа за интеркултурния диалог. Тези зададени направления може да бъдат разширени към страните от Северна Африка с цел запознаване на европейца с арабско-мюсюлманската култура. Пример за добра практика, но с вътрешна насоченост, е заложената програма за мобилност на артисти за периода 2007 – 2013 г.

Съществуващи механизми

Докато на политическо ниво проектите се придвижват по-бавно от необходимото заради бюрократичните процедури, на гражданско и неправителствено ниво има успешни инициативи, които способстват за запознаването на европейците с арабско-мюсюлманската култура. Пример за това е провежданият на всеки две години фестивал на арабското кино в Париж. Освен че служи за витрина на най-новата арабска продукция, той също така помага и за представянето и разпространението ѝ в Европа. В България подобна инициатива е провежданият вече за трета поредна година фестивал “Цветята на Корана”. Той представлява пътуваща витрина на интересни продукции от Северна Африка и Близкия Изток и вече се радва на огромен интерес. Позитивен пример в това отношение е и евроарабският филмов фестивал „Амал”, който тази година за 10-ти път ще събере участници в Сантяго де Компостела, Испания.

В сферата на музиката е необходимо да се отбележи „Европейско-средиземноморския младежки музикален фестивал,” който служи за представяне на творбите на млади артисти под 30 годишна възраст и способства за межкултурното сътрудничество между арабския и европейския свят.

Трябва да отбележим обаче, че всички тези културни дейности се провеждат в държави с исторически по-голямо съприкосновение и взаимодействие с арабско-мюсюлманската култура (България, Испания, Кипър). Ефектът от фестивалите е голям и положителен сред участниците от тези държави, но

би било логично да предположим, че той може да бъде засилен в северната част на ЕС, където взаимодействието с арабско-мюсюлманската култура се активизира едва през последните 50-60 години.

Пример за добра практика са арабските писатели, живеещи от години в европейска среда, като египтянката Ахдаф Суейф. Тя е представител на по-старото поколение имигранти от началото на разпада на колониалната система. Днес, в страни като Франция вече имаме второ и трето поколение арабски мигранти, някои от които напълно интегрирани, но и други, поддържащи близки връзки с родната си културна среда. Такива хора могат да изиграят важна роля в допринасянето за процеса на наблюдение, сравнение и преодоляване на културните различия. Суейф нарича това възможност за развитие на межкултурна „евроарабска литература,” която ще направи диалогът между културите по-лесен, както и ще допринесе за интеграцията на имигрантите в приемащите общества.

Посочените по-горе инструменти на културната дипломация на ЕС и интеграцията на имигрантите, както и гражданските инициативи, са малка част от свръхширокото поле на културно взаимодействие с арабско-мюсюлманския свят. Считаме, че най-важните препоръки, които бихме отправили към ЕС са полагане на повече усилия за запознаване на европейците с тази култура и стимулиране на межкултурния обмен в европейските страни, както и продължаване на успешните проекти и практики в Северна Африка и Близкия Изток.

Светът – наблюдател или активен участник

Антон Кондов, Владимир Кучев, Николай Делчев, Петя Чивиева, Тодор Киряков

Страните от арабския свят се характеризираха със своята относителна стабилност и предвидимост. Установените режими на авторитарно управление в региона и негласната подкрепа за тях от страна на световните сили осигуриха запазването на статуквото. Събитията от Арабската пролет, обаче, доведоха до изненадваща промяна на конфигурациите в региона. Трудно предвидимото развитие на революционната вълна засегна множество външнополитически интереси на водещите световни сили.

Настоящата разработка има за цел да проследи начина, по който реагира светът към събитията в арабския свят в контекста на преплетените интереси и борбата за влияние, и достъп до ресурси. Във всяка една от разгледаните страни характерът на международните реакции е различен като те включват от пасивно наблюдение до активно участие в революционните процеси. Анализът на тези реакции цели да бъде направен и опит за предвиждане на бъдещето развитие на събитията в региона.

Тунис и Египет

Началото на Арабската пролет бе дадено в Тунис, където протестите бяха предизвикани от вътрешни противоречия в тунизийската общественост, които бързо се разпространиха на територията на цялата страна. Всеобщите недоволства принудиха лидерът Зин Бен Али, който управлява държавата от 1987 година, да направи опит за потушаване на надигащите се протести. Въпреки обещанията за бъдещи реформи и заявления от него отказ за кандидатирането му на следващите избори, протестите в Тунис не затихнаха, а с това привлякоха и вниманието на международната общност. Този случай на продължителни протести в арабска държава дотогава е уникален и именно поради това големите световни сили се ограничават единствено с публично осъждане на случващото се, апелирайки за либерални ценности и спазване на демократичните свободи.

Макар и в начален етап на събитията, светът осъзна, че надигащите се протести могат да причинят нестабилност в крехката структура на държавите в арабския свят и събитията в Тунис да се превърнат в катализатор за бъдещи размирици в региона. Желанието от страна на САЩ, Европейския съюз и други държави да подкрепят демократичните аспирации на гражданското общество в Тунис е съпътствано с призови за мирно развитие на събитията. Въпреки досегашната подкрепа на САЩ за Бен Али, президентът Обама се обърна към всички участници в протестите с призив „да запазят спокойствие и избегнат насилието“, а в годишното си обръщение към американския народ отбелязва, че се надява „тунизийският пример да бъде последван и от останалите държави в региона“.

Европейските страни също реагират на събитията с призови в същия дипломатичен дух, в т.ч. Италия, Великобритания и върховният представител за външната политика на ЕС Катрин Аштън. Френският президент Никола Саркози заявява, че „само диалогът би спомогнал за дългосрочното разрешаване на кризата“. Именно от Франция, обаче, от министъра на външните работи Мишел Алио-Мари се чуват и първите мнения за евентуална военна намеса във връзка с настъпилите събития в Северна Африка. Това нейно изказване получава особено негативен отзвук както в страната, така и сред международната общественост, и в крайна сметка довежда до нейната оставка.

В контекста на бъдещите събития от Арабската пролет следва да бъде отбелязана и позицията на либийския лидер Муамар Кадафи относно протестите в съседен за него Тунис като подчертава решителната роля на тунизийския лидер в развитието на държавата с думите „няма по-добър човек за управлението на Тунис от Зин Бен Али“.

Реакцията на световните сили към ситуацията в Тунис първоначално са плахи и показват по много добър начин нежеланието на Западния свят да играе по-активна роля там на този етап. Въпреки това протестните движения там действат като катализатор за по-нататъшните промени в региона.

След като събитията в Тунис показаха първоначалните настроения на арабското общество, започналите на 25 януари протести на площад Тахрир срещу египетския лидер

Хосни Мубарак в столицата Кайро се превръщат в тенденция, а желанието за промяна в обществения живот в региона вече е необратимо.

От вътрешнополитическа гледна точка събитията в двете държави могат да бъдат отчетени като сходни, но египетските протести предизвикват много по-голям международен отзвук в сравнение с тези в Тунис. Египет е стратегически партньор на западните демокрации, който през годините на Студената война играе ролята на балансър на Израел и гарант за сигурността в региона. В допълнение, контролираният от Египет изключително важен за международната търговия и доставките на петрол от Персийския залив Суецки канал, прави ситуацията на протести и нестабилност в страната още по-деликатна и обръща погледите на света към случващото.

Режимът на Хосни Мубарак получава подкрепа от повечето западни държави в годините на управлението си. Въпреки това по-голямата част от световните сили се изказват остро за насилието, оказвано срещу протестиращото население.

Американската позиция по събитията в Египет е неясна, имайки предвид подкрепата, с която се ползва режимът на Мубарак от страна на САЩ в последните няколко десетилетия. Тази подкрепа е подплатена със солидна финансова помощ (около 28 милиарда долара за периода 1979 - 2010 г.), по-голямата част от която се смята че е вложена във военния сектор на Египет. Развитието на събитията разви и позицията на САЩ. Първоначално са изказани опасения за насилието над протестиращото цивилно население, последвани от призови към Мубарак за начало на процес на реформи, а в последствие президента Обама приканва египетския лидер да се оттегли от поста си.

Първият чужд политик, който изказва тази позиция, е турският премиер Ердоган. Събитията в арабския свят са шанс за увеличаването на влиянието на Турция в региона и страната има интерес от дестабилизиране на политическата обстановка в Кайро.

Реакцията на света към събитията в двете държави е нерешителна, тъй като международната общност не очаква такова развитие на събитията. Разпространението на протестната вълна сред останалите държави води и до еволюирането на по-

зицията на света, превръщайки го във все по-активен участник в региона, за сметка на първоначалната му роля по-скоро на наблюдател.

Военната намеса в Либия

В основата си причините за развоя на събитията в Либия са подобни с тези, които стимулираха процесите в Тунис и Египет. И в трите случая става въпрос за несиметрично модернизиране, което създава условия за сблъсък между постигнатите резултати вследствие на забързаното икономическо развитие, урбанизацията и високата образованост, и остарелия репресивен апарат, потъпкващ правата на личността.

Разликата при Либия идва от уникалния характер на политическия режим, установен от Кадафи. Спецификата на режима предопределя взаимодействието със света преди и след събитията от 2011 г.

Събитията от февруари 2011 г. и саморазправата на Кадафи с протестиращите демонстранти приковават вниманието на международната общественост. Първата институционална мярка като опит за намеса и прекратяване на кръвопролитията идва от Съвета за сигурност (СС) на ООН чрез проекторезолюция 1970, която предвижда налагане на военно ембарго и замразяване активите на режима. Чрез нея се цели да се противодейства на опитите за финансиране и снабдяване с оръжия, което да доведе до практическото изчерпване на ресурсите на режима да води военни действия. Чрез тази първа институционална стъпка на ООН световната общественост легитимира намесата си в Либия. Развоят на последвалите събития определя и поведението на основните страни-участници, което вече не може да бъде неутрално. Предприемането на санкции срещу режима чрез гласуването на резолюция 1970 е и своеобразен лакмус за нагласите и готовността за по-сериозно ангажиране в Либия. Ескалацията на събитията в Либия до гражданска война поставя на дневен ред обсъждането за военна намеса в защита на цивилното население. Резолюция 1973 на СС на ООН налага зона, забранена за полети и практически обявява началото на военните действия срещу режима на Кадафи. Ако резолюция 1970 е израз на пълното съгласие за санкции срещу режима, то резолюция 1973 по-скоро онагледява съображенията на основните

страни. Гласуването на резолюцията, приета с 10 гласа „за“ и 5 „въздържали се“ до голяма степен показва нагласите за промяна или за запазване на статуквото. Като под статукво трябва да разбираме икономическото такова. От постоянните страни—членки САЩ, Франция и Великобритания гласуват „за“, а Китай и Русия „въздържали се“. Това се обяснява с желанието на западните демокрации за смяна на режима, нарушаващ основни човешки права в разрез с демократичните ценности.

Тази реакция разбира се произтича и от търсенето на икономическа изгода поради наличието на богати нефтени находища в Либия и произтичащите от тях инвестиционни интереси. Следвайки подобна логика, военната намеса в Либия може да се погледне през призмата на желанието за преразпределение на ресурси и пазари. Липсата на единна позиция на ЕС и активното участие на Франция, Италия и Великобритания посредством НАТО може да послужи като обяснение в тази посока. Опитът на САЩ да прикрие участието си като остави НАТО на преден план е резултат от стремежа да се дистанцира и да не се ангажира пряко с военни действия за трети път в рамките на едно десетилетие в ислямска държава. В хода на военните натовски действия и в нарушение на резолюция 1970 Франция, САЩ, Катар, ОАЕ доставят оръжие на въстаниците, което на практика е срещу традиционното доставяне на оръжие от страна на Русия в Либия. Русия губи както от оръжейни сделки, така и от анулирането на договори за добив и разработване на нефтени и газови находища.

Прави впечатление и обстоятелството, че страни като Бразилия, РФ, Индия, Китай (BRIC), Африканския съюз и някои страни от Арабската лига първоначално се обявяват против интервенция от НАТО, а впоследствие апелират за строго придържане към текстовете на приетите резолюции. Така очерталите се два блока - САЩ, Франция, Великобритания, от една страна, и BRIC, от друга, изграждат алузията, че Либия е поле за сблъсък между западните демокрации и страните с нарастващо политическо и икономическо влияние от BRIC. Разглеждайки събитията през подобна мисловна матрица няма как да не се забележи, че битката е за ресурси, които да засилят или дадат стратегическо предимство на едните за сметка на другите, тъй като след разрушенията предстои изграждането на нова

инфраструктура, за която Западът вече е изразил готовността да съдейства, особено Франция; предстоят нови договори за концесии на нефт и газ, за които Франция и САЩ подготвят влизането съответно на Total и Chevron, Еххон за сметка на Италия, РФ и Китай. Изходът от това противоборство резултира в загуба на позиции - Италия отстъпва мястото си на първи икономически партньор на Либия за сметка на Франция като най-активната страна в операцията на НАТО. САЩ влиза в Либия заедно с Катар и с подкрепата на Саудитска Арабия, като прехвърлят отговорността за воденето на военните действия на Франция, а икономическите ползи в следвоенна Либия се разпределят между френските, американските и британските компании. В крайна сметка се оказва, че това е цената, която трябва да платят Германия и Италия за прагматичните си отношения с Русия по отношение на газовите доставки. В политическо отношение най-голяма е ползата за САЩ, която печели възможност за икономическо и военно присъствие в Северна Африка. Следвайки така очертаните контури могат да бъде прогнозирано установяване на трайни сепаратистки прояви както в Либия, така и в съседните ѝ държави Судан и Алжир.

Пренебрегнатите революции

За разлика от широката публичност, която получиха събитията в Египет, Тунис и Либия, няколко арабски страни останаха изолирани и не получиха дължимото медийно и обществено внимание, което заслужаваха. Йемен, Бахрейн и Саудитска Арабия – съзнателно или несъзнателно бяха пренебрегнати от света, като в тези случаи ясно пролича двойният стандарт в отразяването на революционните действия в тези и останалите страни от Арабската пролет, както и при начина, по който реагира света на тях.

Събитията от Египет и Тунис накараха стотици хиляди да излязат и по улиците на Йемен, искайки промяна. Режимът отговори, както се и очакваше, предлагайки безкрайни преговори и обещаващ определени отстъпки, но в действителност заплашващ и извършващ насилия. Агресията над мирните демонстранти в Сана предизвиква разкол, както в управляващите Генералния народен конгрес, така и в клана Санхани, от който произлиза президента Салех. Последваха множество племенни сблъсъци и

атентати, в единия от които Салех бива сериозно ранен. В крайна сметка, за да се избегнат повече кръвопролития Съветът за сътрудничество в Залива (ССЗ) (доминиран от Саудитска Арабия и подкрепян от Запада) започва сериозен процес на преговори между опозиция и управляващи. ССЗ налага вариант за промяна на властта без сериозни инциденти и без физическа заплаха за досегашния президент Салех, за когото е издействан имунитет срещу преследване, като за сметка на това той се съгласява да предаде властта на един от своите заместници.

Тези събития са слабо отразени от повечето международни медии. Двете страни с основни интереси в Йемен са Саудитска Арабия и САЩ. Саудитците исторически винаги са се опитвали да запазят правителството в Йемен слабо, а неговите политически фигури разединени. Основните им притеснения идват от предполагаемите връзки между движението на Хутите (Шиити) в северната част на Йемен с Иран и Ал Кайда. Другата държава със сериозен интерес във Йемен е САЩ. Отношенията между двете страни се подобряват значително в контекста на последвалата след събитията от 11.09.2001 г. „Война над тероризма“. САЩ работят с президентския син Ахмад и трима от неговите братовчеди, които контролират Йеменските сили за сигурност и разузнаване, като основните притеснения за САЩ са появата на терористични фракции на територията на Йемен.

Бахрейн е друг интересен случай в контекста на Арабската пролет. Западните страни като цяло отделят минимално внимание върху „безшумното“ потушаване на протестите в Бахрейн, което според различни правозащитни организации е довело до десетки смъртни случаи и присъди на няколко стотин протестиращи. Вместо осъждане на потисничеството на правителството над неговите граждани и подкрепа за легитимното искане на протестиращите за конституционна монархия, ЕС и САЩ се ограничават единствено с отразяване на случващото се. Единственото изключение направи Золт Немет, заместник министър на външните работи на Унгария, който се застъпи за използването на либийския стил на интервенция на НАТО в Бахрейн.

Има известни съмнения, които предполагат участието на Иран в оказването на влияние за протестите сред шиитското мнозинство (~70%), които от дълго време се оплакват от дискриминация от страна на сунитската фамилия Ал-Халифа.

Интензитетът на тези сблъсъци в първите няколко седмици накараха Саудитска Арабия и ОАЕ да изпратят войски в подкрепа на правителството на Бахрейн. Американският Пети флот, чиято задача е да е внася сигурност в този толкова важен за света район, нито взе участие в събитията, нито пък бе извикан. Президентът Обама от своя страна изрази притеснение за това как насилието в страната нанася вреда върху международния имидж на Бахрейн като се отразява най-вече върху неговия туризъм, банкова и развлекателни индустрии.

Основните преплитания на интереси по отношение на Йемен и Бахрейн са по оста Саудитска Арабия – САЩ и Саудитска Арабия – Иран.

Въпреки честите противоречия в отношенията САЩ - Саудитска Арабия, саудитите не биха нарушили традиционните споразумения в областта на сигурността с Вашингтон. Те се базират на разбирането, че кралството ще работи за стабилизиране на световните цени на петрола, докато САЩ защитава управляващата династия. Разполагането на войски в Бахрейн от страна на Саудитска Арабия, е своеобразно начало на саудитските усилия да парират действията на Иран в региона, което показва че отношенията между тези две петролни страни далеч не са добри. Събитията около Арабската пролет определено имаха огромно въздействие върху вече съществуващите противоречия между Иран и Саудитска Арабия. „Нова студена война“ излезе на преден план в отношенията между тези два геополитически субрегионални фактора, всеки от който търси начини да увеличи или най-малкото да запази своето влияние в региона, като основна роля за интензифицирането на процеса има и страхът от налагане на демокрация.

Много и силно преплетени са интересите на САЩ, Саудитска Арабия и Иран в Йемен, Бахрейн, а и в целия регион. Вероятно това е една от причините революционните движения в тези страни да бъдат така пренебрегнати и слабо отразени. Остава да видим дали тези „пренебрегнати революции“ няма да доведат до „неизбежната война“.

Овластяване на протестите

В рамките на Арабския свят могат да бъдат обособени една специфична категория държави, които са засегнати от

събитията на Арабската пролет, но народното недоволство е овладяно от властите посредством комбинация от реформи и репресии. В тези случаи международната общност заема изчакваща позиция, по-склонна да брани съществуващите режими и предприятиите от тях реформи, но готова също предпазливо да приветства евентуални промени в политическата ситуация.

В гореспоменатата категория попадат Мароко, Алжир, Судан, Йордания, Ирак и Оман. Като политическо устройство те сформират нееднородна група, в която откриваме абсолютни и конституционни монархии, авторитарни президентски режими и представителни демокрации. Но факторите, които позволяват на управляващите в тях поне засега да запазят властта си, са общи и се свеждат до два основни – вътрешен и външен.

Като главен вътрешен фактор следва да се отбележат сравнително ограничените протести в тези шест страни, които подсказват, че мащабите и ефектът от заразителния характер на протестното движение не бива да се абсолютизират. Предпоставките за успешните революции в Тунис, Египет и Либия присъстват в една или друга степен и тук, но авторитарните и квази-авторитарните режими успяват да легитимират властта си и да обезвредят импулсите на общественото недоволство.

В Оман, Йордания и Мароко това се случва благодарение на широката популярност на управляващите монарси. В последните две страни кралските династии извеждат своето родословие от пророка Мохамед, което несъмнено укрепва позициите им срещу опозицията. В Ирак легитимираща роля играе формално демократичната система, изградена в годините след американската военна интервенция от 2003 г. В Судан пък президентът Ал-Башир се опира на заплахата за националното единство, поставена от аспирациите на Южен Судан към независимост (в крайна сметка удовлетворени през юли 2011 г.). След близо пет десетилетия управление, поредица от оспорвани изборни победи и дългогодишна гражданска война режимът на Фронта за национално освобождение в Алжир изглежда най-компрометиран, но запазва властта си след проведените на 10 май 2012 г. свободен парламентарен вот.

Главен външен фактор е ролята, която играят големите международни и регионални играчи, по правило стремящи се да защитят своите интереси и да засилят влиянието си. Един по-

глед върху разгледаните шест държави показва, че в тях съществува някаква форма на баланс между амбициите на основните чужди сили, заинтересувани от запазване на статуквото.

Типичен пример е султанатът Оман, стратегически разположен на Ормузкия проток, през който преминават 40% от световния нефт. Благодарение на прагматичната политика на султан Кабус ибн Саид страната поддържа добри отношения както със САЩ, така и с Иран. След началото на протестите държавите от Съвета за сътрудничество на страните в Залива се намесват със сериозни финансови инжекции, позволяващи на султана да овладее недоволството с разходи в социалната сфера. Консервативните сунитски петролни монарси предприемат тази мярка, за да предотвратят прекомерното засилване на шиитски Иран в района на Залива.

Ирак е друга държава, в която интересите на Вашингтон и Техеран съвпадат. Когато населението на страната издига лозунги срещу прозападния премиер Нури ал-Малики, поддържаения от Иран влиятелен духовник Муктада ас-Садр призовава шиитите да не се присъединяват към протестите. Американското посолство пренебрегва данните за репресии и обявява, че властите в Багдад са „на верния път”. Последвалият разрыв между правителството и кюрдите в северен Ирак обаче събужда безпокойство у съседна Турция. През първите месеци на 2012 г. Анкара осъществява няколко военни удара срещу цели на кюрдските сепаратисти на иракска територия.

На свой ред Йордания е считана от САЩ и Израел за тежен основен партньор в Близкия Изток и стабилизиращ фактор в рамките на Близкоизточния конфликт. Още през 70-те години на изминалия век Аман се дистанцира от палестинската въоръжена съпротива, а след подписването на йорданско-израелския мирен договор през 1994 г. двете държави изграждат икономическо сътрудничество. Крал Абдула II се опитва да овладее протестите срещу ширещата се безработица и корупция чрез редовни смени на кабинета. Тази мярка може и да не задоволява опозицията, но се ползва с пълна подкрепа от Вашингтон.

Подобна е и ситуацията в Мароко. Монархическият режим там е считан от Европа за основна спирачка пред ислямския тероризъм и имигрантските вълни. Крал Мухаммад VI делегира част от правомощията си на правителството и органи-

зира свободни избори, спечелени от ислямистката Партия на справедливостта и развитието. Тези стъпки са приветствани от Европейския съюз, Франция, Испания, Великобритания и САЩ. Съществен елемент от подкрепата на Европа за краля е търговското споразумение в областта на земеделието, сключено между Брюксел и Рабат в началото на 2012 г.

Аналогичен е случаят в Алжир, който едновременно е основен износител на петрол и потенциален партньор на Европа в мащабни проекти за производство на слънчева енергия. Президентът Абделаиз Бутефлика се опита да овладее недо-волството чрез организирането на първите свободни избори от 1991 г. насам. Загубилите гласуването ислямисти отправят обвинения към властите за фалшифициране на вота, но международната общност приветства неговата демократичност.

Донякъде изключение от този модел е Судан. Единствената чужда държава, която оказва пряко влияние върху политиката на Хартум, е Китай – потребител на 67 % от суданския петрол през 2010 г. и оператор на по-голямата част от нефтодобивните съоръжения. Протестите на студентите в страната минаха на заден план след отделянето на Южен Судан и последвалото обтягане на отношенията между двете страни. Пекин обаче успя да защити своите интереси и в момента продължава да бъде основен партньор и на двете части на Судан.

В разгледаните шест държави съществувалото преди Арабската пролет статукво се запазва с цената на ограничени реформи. Това не се дължи само на легитимността или гъвкавостта на управляващите режими. Основна е ролята на външните сили, които не желаят промените или предпочитат те да не бъдат резки и драстични, за да могат да се адаптират към тях и да гарантират своите интереси във въпросните страни.

Случаят Сирия

Събитията в Сирия са поредното изпитание пред международната общност в рамките на Арабската пролет. Независимо от приликите със случилото се в другите арабски държави и по-специално в Либия, реакцията и подходът на водещите сили на световната сцена са различни. Разединението в рамките на Съвета за сигурност на ООН възпрепятства повече от година приемането на резолюция, която да осъди жестоките действия

на режима. Русия и Китай и под претекст, че са били подведени за действията в Либия, налагат вето върху две проекторезолюции. Въпреки че държави като Франция, Великобритания и САЩ изразяват сериозно възмущение от продължаващото насилие и нарастващия брой жертви и в последствие призоваха Башар Асад да се оттегли, всички те изрично изключват възможността за военна интервенция. В свое изказване Никола Саркози подчертава, че ЕС не обмисля военни действия в Сирия, подобни на тези в Либия. Позициите на страните могат да бъдат обяснени през призмата на техните интереси.

Сирия е стратегически важен фактор в Близкия Изток заради близките си отношения с радикални организации като Хамас в Палестина и Хизбула в Ливан. САЩ и Франция разчитаха на нея за напредък по израело-палестинския въпрос и за намаляване на напрежението в Ливан с надежда да го отдалечат от Иран. А евентуална военна намеса от страна на САЩ би означавало страната да влезе в трета война в рамките на малко повече от десетилетие. Това е още по-малко желано в година на предстоящи президентски избори.

Интересите на Русия в Сирия са основно икономически и стратегически. Страната е голям вносител на руско оръжие и лобистките интереси в този сектор са силни, тъй като целта им е да запазят такива търговски партньори. Въздържанието на Русия при гласуването на резолюция в Съвета за сигурност на ООН за Либия и смяната на режима там доведе до загуба на договори, свързани с въоръжение и петрол. От друга страна, Москва се притеснява за бъдещето на единствената си военна база в чуждестранна държава – базата на Военноморския флот на Русия в средиземноморския град Тартус в Сирия.

Едновременно с това Русия се стреми гласът ѝ да се чува и да докаже, че ролята ѝ в международните отношения остава важна. Противопоставянето ѝ на Запада е принципно и е опит за постигане на стратегически паритет със Съединените щати чрез подкрепа за Сирия и Иран. Това се улеснява и от твърдението на руските власти, че са били подведени относно резолюция 1973 на ООН, която беше използвана, за да се даде легитимност на военната намеса в Либия.

С разпростирането на влиянието на революционните групи Русия се опасява от засилване на ролята на ислямизма в

Северен Кавказ, което може да доведе до отнемане на властта от настоящите правителства, които тя подкрепя. Тъй като в Русия и Китай има значителни мюсюлмански малцинства, евентуалната поява на ислямистки режими в съседните територии ще представлява непосредствена заплаха за мира в двете държави. След като загуби Египет на Садат и Либия на Кадафи, с Асад Кремъл се опитва да запази един от последните си съюзници в арабския свят. Ако в този критичен момент остави Дамаск, това би се отразило на доверието, което имат в Русия останалите ѝ международни партньори.

Още една причина за позицията на руските управляващи, а респективно и на Китай, спрямо смяната на режимите е, че руските граждани виждат прилика между проблемите в собствената си страна и причините, довели до избухването на революциите в арабските държави. Самият Горбачов предупреждава, че вероятността от развитие на събитията като в Египет расте с всеки изминал ден.

Позицията и санкциите, които наложи турското правителство, донякъде изненадват като се има предвид затоплянето на отношенията между Турция и Сирия след 2000 година. Амбицията на Турция при сегашното ѝ управление е да възстанови влиянието си в арабския свят. Тя води активна дипломация, ориентирана към подобряване на отношенията с държавите от региона. Ето защо подкрепата за един недемократичен режим би се отразила отрицателно на образа ѝ. Въпреки че през май 2011 г. премиерът Ердоган заявява „Асад е добър приятел“, през юни той описва действията на сирийската армия като „зверство“.

От друга страна, промяната в турската позиция може да се обясни и с близостта на държавата с американската дипломация. Турция се ползва с военната подкрепа на Вашингтон в борбата с кюрдските бунтовници. Стратегическата връзка между Турция и САЩ във външната политика е с приоритет пред политиката на добро съседство със Сирия. Освен това кризата в Сирия допринесе за сближаването на отношенията между Турция и Саудитска Арабия, съюзник на САЩ в Близкия Изток. С отзоваването на посланиците си от Сирия, турското правителство последва примера на Кралството.

Държавите от Арабската лига работят за изграждане на образ на определящ фактор, както Турция, в сирийския

конфликт. Към това може да се добави и фактът, че страните от Залива, членки на организацията и в които мнозинството от населението е сунитско, искат да лишат Иран от основния му партньор в региона и по този начин да възпрепятстват разпространето на влиянието му. Въпреки действията си обаче, Арабската лига се оказа по-скоро безпомощна в тази ситуация и провалът на мисията наблюдатели, изпратени в Сирия от организацията, само подсили това усещане.

Голяма част от анализаторите бяха изненадани от разпространяването на идеите на Арабската пролет в Сирия, заради особеностите в етническия състав на страната и слабото присъствие на гражданското общество. Но днес събитията там дават известно основание да се говори за нова Студена война за контрола върху Близкия Изток. Сирия се оказва показателен пример за различията в подхода, които възприемат актьорите на международната сцена спрямо арабските страни, поели по пътя на революцията.

Реакцията на света към събитията от Арабската пролет е различна. В крайна сметка надделяват индивидуалните външнополитически интереси, а всеки случай се третира ad hoc. Политическите промени в региона са все още с неясен завършек. Все още не може да бъде дадена цялостна оценка доколко световните сили успяха да проектират влиянието си в определени държави от региона. Все още структурирането на баланса на външните сили не е достигнал своя завършек, но стана ясно, че арабския свят се превърна в арена на битки между големите играчи на международната сцена за контрол над стратегическите ресурси на арабските държави.

ИЗТОЧНИЦИ:

- Charmelot, Jacques. "Oil-rich Arab states open their coffers". AFP, 27.02.2011
- McCrummen, Stephanie. "Iraq 'Day of Rage' followed by detentions, beatings". The Washington Post, 26.02.2011
- <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/02/26/AR2011022601854.html>
- <http://www.aljazeera.net>, 21.03.2012
- <http://www.aljazeera.net/news/pages/7abfea56-f21d-4019->

ba38-7eae8ea0e726

- “Turkish warplanes strike suspected PKK Targets in northern Iraq”. Al-Arabiya, 12.02.2012 <http://english.alarabiya.net/articles/2012/02/12/194167.html>
- “Turkish jets strike Northern Iraq”. Al-Akhbar, 14.03.2012 <http://english.al-akhbar.com/content/turkish-jets-strike-northern-iraq>
- “Clinton offers Jordan support in ‘difficult times’”. Middle East Online, 04.02.2011 <http://www.middle-east-online.com/english/?id=44094>
- Rettman, Andrew. “EU takes king’s side in Moroccan protests”. EUobserver, 20.06.2011 <http://euobserver.com/24/32513>
- “Morocco Delivers on Stronger Reforms” - PR Newswire, Reuters, 10.03.2011 <http://www.reuters.com/article/2011/03/10/idUS274496+10-Mar-2011+PRN20110310>
- Govan, Fiona. “King of Morocco to be biggest benefactor of EU trade agreement”. The Telegraph, 29.01.2012 <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/morocco/9047659/King-of-Morocco-to-be-biggest-benefactor-of-EU-trade-agreement.html>
- Mojon, Jean-Marc “US hails Algeria election despite suspicions”. AFP, 12.05.2012
- Ghosh, Palash R. “Sudan: Future Oil Exporting Powerhouse?” International Business Times, 16.03.2012
- <http://www.ibtimes.com/articles/315327/20120316/sudan-south-oil-exports-civil-wars-china.htm?page=all>
- Barrit, Sébastien Laroz *La crise syrienne et la remise en question de la diplomatie turque de « bon voisinage »* octobre 2011
- <http://www.lecourrierderussie.com>
- <http://www.joshualandis.com/blog>
- <http://www.geopolitique-geostrategie.fr>
- <http://www.lefigaro.fr>
- <http://tempsreel.nouvelobs.com>
- <http://www.dnevnik.bg/>
- <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2096764,00.html>
- <http://www.amnesty.org>

- <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/aug/29/yemen-revolution-saleh-arab-spring>
- <http://us-iran.org/content/tehran-riyadh-negotiations-have-potential-bring-progress-middle-east>
- <http://us-iran.org/content/wests-silence-over-bahrain-smacks-double-standards>
- <http://www.arabist.net/>
- <http://www.foreignpolicy.com/>
- www.bbc.co.uk

Индивидуални разработки

Изграждане на демократични общества

Възможен ли е турски модел в Тунис и Египет?

Мариян Карагьозов

Прокламираните основни принципи, в подкрепа на които народите излязоха на площадите по време на Арабската пролет, не бяха ислямистки, а универсални - настояване за повече права и свободи, човешко достойнство, участие на народа в политическите дела.³⁵ Сред протестиращите имаше няколко основни групи – младежките и женски движения; левите партии и профсъюзите; демократите от средната класа; ислямистите.³⁶ Въпреки това, в Тунис и Египет на преден план на политическата сцена излязоха ислямистите. В Тунис проведените избори за учредително събрание бяха спечелени от партията „Ан-Нахда“, която има корени в политическия ислям. В Египет най-висок процент на парламентарните избори спечели умерената ислямистка организация „Мюсюлманско братство“³⁷.

Най-популярното обяснение е, че ислямските организации бяха най-добре организирани. Социалната и благотворителна дейност на ислямистките фондации и асоциации е тяхна стратегия, прилагана широко за печелене на популярност. На следващо място, поради опозиционното си поведение преди падането на режимите мнозина демократи, които не са религиозни, също избраха да подкрепят ислямските партии. Други избиратели са привлечени от факта, че ислямистите не са корумпирани.

Алтернативна на ислямизма идеология, способна да привлече събудилия се народ, нямаше. Поради различни

³⁵ Hassan Mneimneh, „The“Turkish Model” in Arab Islamism: Rejection or Emulation?”, Hudson Institute, <http://www.currenttrends.org/research/detail/the-turkish-model-in-arab-islamism-rejection-or-emulation>, 23.02.2012 г.; така и у Mehmet Alaca, „Arab Spring: What About Justice?”, Monday, 12 December 2011, <http://www.turkishweekly.net/op-ed/2920/arab-spring-what-about-justice.html>, 24.03.2012 г.

³⁶ По Immanuel Wallerstein, „Libya and the World Left”, Commentary No. 301, Mar. 15, 2011, <http://fbc.binghamton.edu/301en.htm>, 18.03.2011 г.

³⁷ Оттук-нататък в текста ще се среща като МБ

причини либералните идеи, арабският социализъм и национализъм бяха дискредитирани.³⁸

Какво ще бъде поведението на ислямистите оттука-нататък?

Ислямистите сами по себе си са разнородна група – сред тях съществуват войнствени и умерени. Те се различават както по идеала, към който се стремят, така и по средствата, с които желаят да го постигнат.

Докато за войнствените целта е шариатска държава, то за умерените е съчетаване на модерни институции с ислямска рамка. По отношение на пътищата за постигане на желаното, трябва да отбележим, че някои от крайните фракции предпочитат дори въоръжена борба, докато умерените залагат на *дауа* (призив, проповед).³⁹ По тази причина МБ не приемат използването на оръжие, не желаят да упражняват насилие срещу немюсюлмани да приемат исляма, нито пък срещу мюсюлмани, за да бъдат по-ревностни във вярата си.

Ако разгледаме промените, настъпили в Тунис и Египет като позитивен модел на случила се по мирен начин промяна на политическия режим, то този модел води до несъмнен залез на войнствения ислям.⁴⁰ Шефът на външното разузнаване на Германия Ернст Урлау смята, че Ал Кайда няма никаква роля в свалянето на режимите в Тунис и Египет.⁴¹

Друг анализатор акцентира върху факта, че ислямистите биват в много по-голяма степен променени от влизането в публичната сфера, отколкото самите те успяват да повлияят на публичността. Така се оформя завой от абсолюта на рели-

³⁸ Asef Bayat, „The Post-Islamist Revolutions? What the Revolts in the Arab World Mean”, April 26, 2011, <http://www.foreignaffairs.com/articles/67812/asef-bayat/the-post-islamist-revolutions?page=show>, 22.03.2012 г.

³⁹ По въпроса има широко съгласие, почти консенсус. Вж. например Alon Ben-Meir, „Arab Spring and Revival of Islamic State”, Tuesday, 18 October 2011, <http://www.alonben-meir.com/articles/read/id/519>, 25.03.2012 г.

⁴⁰ „Революциите в Северна Африка могат да засилят позициите на Ал Кайда”, в-к „Новинар”, http://novinar.bg/news/revoliutciite-v-severna-afrika-mogat-da-zasiliat-pozitciite-na-al-kajda_MzU1Nzs4Ng==.html, 06.05.2011 г.

⁴¹ Khalil El-Anani, „Rethinking the Islamists”, 15 - 21 March 2012, Issue No. 1089, <http://weekly.ahram.org.eg/>

гиозната догма и повели към „относителното“ – компромиса и нагаждането – към съществуващите реалности в политиката. Друг такъв знак е поврата от религиозния към прагматичния политически език и изместване на центъра на активността от джамията към парламента.⁴²

МБ предприе прагматични стъпки за признаване легитимността на демокрацията, разделението на властите и правата на малцинствата.⁴³ Също така, организацията заяви, че „ще уважава“ съществуващите правила и поощрява инвеститорите. Аналогични бяха стъпките на властта в Тунис - ислямисткото правителство на Хамади Джебали побърза да увери местния и европейския бизнес в своята привързаност към съществуващата политика на поощрения на инвестициите.⁴⁴ Целта и на двете партии на власт ще бъде комбиниране на благочестиво общество и демократична държава. Към такава цел са насочени аспирациите на вече съществуващи партии като индонезийската Партия на благоденствието и справедливостта, мароканската и турска Партия на справедливостта и развитието (ПСР).⁴⁵

Търсене на модели за подражание и изработването на собствен модел

Идеологията на салафистките групи явно не може да обезпечи нормално развитие на обществото, да осъществи модернизация и привлече чужди инвестиции и т. н.⁴⁶ По тази причина в бъдеще най-голяма тежест в политическия живот в Тунис и Египет ще продължат да имат умерените ислямистки партии. Най-вероятно те ще следват своя собствена траектория, но въпреки това ще наблюдават внимателно други модели. Сред тях са няколко „кандидати“ с малки шансове, а по-голямо внимание заслужават турският и иранският модели. Възприемането на иранския модел в Северна Африка е слабо вероятно. Сунитско-шиитското напрежение направи шиитски Иран неприемлив като

⁴² Khalil El-Anani, „Rethinking the Islamists“, 15 - 21 March 2012, Issue No. 1089, <http://weekly.ahram.org.eg/>

⁴³ Asef Bayat, op. cit.

⁴⁴ Yassine Tamlali, „Arab Uprisings Await Their Economic Spring“, January 25, 2012, <http://english.al-akhbar.com/content/arab-uprisings-await-their-economic-spring>, 24.03.2012 г.

⁴⁵ Asef Bayat, op. cit.

⁴⁶ Георгий Мирский, op. cit.

модел за сунитските ислямисти.⁴⁷ Съществува и принципна разлика в организацията на религиозните институции, власт и авторитети между шиитски Иран и сунитските Тунис и Египет. Също така, турският и иранският модел са фундаментално различни във външната си политика – Турция опитва да развива конструктивни отношения с всички страни в региона, докато Иран се противопоставя на западното влияние. По тази причина Турция е по-привлекателна като модел от Иран, тъй като арабските страни, в които се случиха промените, са силно свързани и зависими от Запада.⁴⁸ Има достатъчно данни⁴⁹ за интензивни срещи между американски представители и хора от МБ. Тези контакти са от полза и за двете страни – МБ не желаят да се конфронтират със САЩ в такъв труден за Египет момент, а американската страна също има интерес да поддържа контакт с най-влиятелната политическа сила в ключова страна като Египет.

Заради позициите ѝ по отношение Ливан, Газа, случаят с кораба „Мави Мармара“, гласуването срещу резолюция в Съвета за сигурност на ООН, предвиждаща санкции срещу Иран, някои араби обаче считат Турция за „анти-империалистическа“ сила.⁵⁰

По причина тази липса на особени алтернативи, комбинирана с турското съчетаване на динамично развиваща се икономика, демократична държава и няколко изборни победи на имащата корени в политическия ислям Партията на справедливостта и развитието (ПСР) тя е предпочитана като модел.

⁴⁷ Hassan Mneimneh, op. cit.

⁴⁸ Laszlo Csicsmann, „There Is Certain Fear About the Islamization of the Middle East“, Journal of Turkish Weekly, Thursday, 15 December 2011, <http://www.turkishweekly.net/news/128128/jtw-interview-laszlo-csicsmann-there-is-certain-fear-about-the-islamization-of-middle-east.html>, 25.03.2012 г.; също и Mehmet Alaca, op. cit.

⁴⁹ Обама „изфинтира“ Сената за ключови посланици в Близкия Изток“, 01.01.2011 г., <http://www.orientbg.info/analizi/riccardone.html>, 27.03.2012 г.; Jailan Zayan, „Egypt's Muslim Brotherhood hails ties with US“, Africa Review, January 12 2012, <http://www.africareview.com/News/-/979180/1304150/-/gojvqoz/-/>, 27.03.2012 г.; Andrew Quinn, „Top US official meets Egypt's Muslim Brotherhood“, Maan News Agency, 11/01/2012, <http://www.maannews.net/eng/ViewDetails.aspx?ID=451854>, 27.03.2012 г.

⁵⁰ Taha Özhan, „Turkey's Effect on Arab Spring“, 03 Kasım 2011, <http://setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=91444&q=turkey-s-effect-on-arab-spring>, 22.05.2012 г.

Кратка история на отношенията между Турция и Близкия Изток

По време на Студената война турските икономически и външнополитически връзки с Близкия Изток не бяха особено силни поради ориентацията на Турция към западния свят. Това продължи до идването на власт в Турция на ПСР през 2002 г. Ситуацията от Студената война с лоши отношения със съседите, продължила до към края на 90. год. на 20. в., е коренно променена от концепцията на настоящия турски външен министър Ахмед Давутоглу за политика на „нулеви проблеми със съседите“ и Турция се ангажира с редица посреднически мисии в Близкия Изток (между израелци и палестинци и сирийци; между сунити и шиите в Ирак и др.).⁵¹ Популярност на Ердоган сред „арабската улица“ донесе и засилването на връзките му с Хамас и МБ.⁵²

Консервативните бизнесмени от Анадола, които стоят в основата на успеха на ПСР, също допринесоха за това отваряне на юг.⁵³ Тъй като нишите в европейските пазари вече бяха заети от техни светски конкуренти, турските ислямски бизнесмени се ориентираха към Близкия Изток, Африка и Централна Азия, където живеят предимно мюсюлмани. Поради това, че тези действия разширяваха зоната на действие на турската „мека сила“ турското правителство на ПСР ги подкрепяше.⁵⁴ Икономическите и културни контакти⁵⁵ допринесоха за това в Турция да се промени и негативният стереотипен образ на арабския свят, завещан й от радикалната секуларизация на страната.⁵⁶ Това беше двустранен процес, тъй като ПСР преодоля и неприязънта, с която арабските ислямисти гледаха доскоро на Турция във връзка с провежданата от нея политика на агресивен секуларизъм и заради

⁵¹ Kemal Kirisci, „Turkey's „Demonstrative Effect“ and the Transformation of the Middle East“, „Insight Turkey“, Volume 13, Number 2, 2011, p. 43

⁵² Пак там

⁵³ Alper Dede, „The Arab Uprisings: Debating the „Turkish Model““, „Insight Turkey“, Volume 13, Number 2, 2011, p. 26

⁵⁴ Alper Dede, op. cit., p. 28

⁵⁵ Вж. по-долу

⁵⁶ Taha Özhan, „The Effect of the Arab Spring on Turkey“, hurriyetdailynews.com, 11 Kasım 2011

личността на Кемал Ататюрк, харесван от светските арабски диктатори, срещу които ислямистите се бореха.⁵⁷

Това турско отваряне съвпадна и с политическите събития. Турция затопли отношенията със съседите си и защото желаеше да минимализира вредите от американското нахлуване в Ирак през 2003 г.⁵⁸ С нарастването на икономическата и политическата й мощ Турция се превърна и в актьор, желаещ създаването на нов ред в региона на Близкия Изток и Северна Африка.⁵⁹

Позитивни предпоставки за възприемане на турския модел

По принцип не съществува консенсус какво представлява турският модел и какви са характеристиките му. Най-популярната употреба ползва понятието във връзка с победите на ПСР на изборите в Турция от 2002 г. насам – т.е., че едно в сърцевината си ислямско движение е успяло да се превърне в партия, която не само е спечелила властта, но и управлява успешно едно десетилетие в демокрация. В този смисъл арабските ислямисти разглеждат модела като съчетание на ислямизъм и демокрация, което може да получи вътрешно и международно признание и да има успешна икономическа политика.⁶⁰

А. Давутоглу беше едно от първите високопоставени лица, които посетиха Тунис след промените там – той го направи още през февруари 2011 г.⁶¹, а президентът на Турция А. Гюл беше първият държавен глава, посетил Египет след падането на Х. Мубарак.

За пръв път идеята за Турция като модел за ислямския свят е лансирана от сп. „Икономист“ след колапса на СССР. Десетилетие по-късно тя е подета от администрацията на Буш в рамките на инициативата за „Голям Близък Изток“, свързана с демократизацията на региона, но е изоставена поради трудно-

⁵⁷ Hassan Mneimneh, op. cit.

⁵⁸ Taha Özhan, „Turkey's Effect on Arab Spring“, op. cit.

⁵⁹ Taha Özhan, „Future of Arab Spring and Turkey“, 17 Kasım 2011, <http://setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=93061&q=future-of-arab-spring-and-turkey>, 22.05.2012 г.

⁶⁰ Hassan Mneimneh, op. cit.

⁶¹ Erdoğan offers 'Arab Spring' neo-laicism“, <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=erdogan-offers-8216arab-spring8217-neo-laicism-2011-09-15>, 21.09.2011 г.

стите в Ирак и Афганистан. По време това съвпада и с вътрешен интерес на арабите към Турция – през декември 2004 г. започват преговорите за присъединяване между ЕС и Турция.⁶²

В деня на завръщането си от 22-годишно изгнание във Великобритания - 30 януари 2011 г. - лидерът на „ан-Нахда“ Рашид Гануши изрази мнение, че Турция е доказала възможността за съчетаване на исляма и демокрацията и че това ще се случи и в Тунис.⁶³

На 5 февруари 2011 г. „Ню Йорк Таймс“ излезе с идеята Турция да предложи на Египет „пътна карта“, която да позволи на Египет „ефективно да съчетание исляма, демокрацията и динамична икономика“. На 9 февруари 2011 г. в своя статия в „Интернешънъл Хералд Трибюн“ внукът на основателя на МБ Хасан ал-Банна – Тарик Рамадан - също подчерта важната роля на Турция като модел за арабския свят.⁶⁴

Според проучване, проведено от Турската фондация за икономически и социални изследвания (TESEV) в 7 арабски страни, 61% от респондентите считат, че Турция може да бъде модел, а 63% са на мнение, че Турция е пример за успешно съчетаване на исляма и демокрацията.⁶⁵ Сходни са и нагласите на турците. Според изследване на общественото мнение 68% от анкетираните турци желаят страната им да играе по-активна роля в мюсюлманския свят.⁶⁶

Кемал Киришчи счита, че турският модел има „демонстративен ефект“⁶⁷, който включва 3 елемента: 1. Турският икономически модел (икономика, търговия и инвестиции); 2. продължаващата турска демократизация; 3. позитивите от новата турска външна политика, един от които е разширяването

⁶² Kemal Kirisci, op. cit., p. 34

⁶³ Nicolas Birch, „Erdogan Weighs in on Egypt, Ankara Confronts Democratization Dilemma“, February 1, 2011, <http://www.eurasianet.org/node/62807>, 23.05.2012 г.

⁶⁴ Nicolas Birch, „Can Ankara Help Democratize Middle East while Democracy Faces Threats at Home?“, February 16, 2011, <http://www.eurasianet.org/node/62908>, 23.05.2012 г.

⁶⁵ Kemal Kirisci, op. cit., p. 36

⁶⁶ Dorian Jones, „Ankara Trying to Project its Brand of Democracy in Muslim World“, February 8, 2011, <http://www.eurasianet.org/node/62854>, 23.05.2012 г.

⁶⁷ Концепция на С. Хънтингтън, че по-ранни вълни на демократизация служат като пример и вдъхновение за по-следващи

на движението на хора между Близкия Изток и Турция.⁶⁸ Организацията за международни стратегически изследвания (ОМСИ)⁶⁹ е изработила доклад за влиянието на Турция в Близкия Изток. В него също са включени части за икономиката, външната политика и турската „мека сила“.

1. Икономика

По отношение на икономиката е изтъкнато, че БВП на Турция в последните 10 години е нараснал 3 пъти, а обемът на износа е нараснал от 36 млрд. на 135 млрд. долара през 2011 г., като общият обем на търговията се е покачил 4 пъти. Чуждите инвестиции (ПЧИ) в Турция за целия период 1980 – 2006 г. са едва 10.4 млрд. долара, докато за периода 2000-2010 г. потокът от ПЧИ е 100 млрд. долара.

Търговията с Близкия Изток е имала дял от 6% от общата турска търговия през 2002 г. или изразено в абсолютни стойности – 3.9 млрд.⁷⁰ През 2010 г. вече е поне 16% на стойност 23.6 млрд. долара⁷¹ или дори повече - 82 млрд. през 2008 г. – 25% от общата турска външна търговия. Напр., в Египет турски фирми закупили текстилни предприятия и пренесоха производството си там.⁷²

Турски бизнес-организации работят в посока по-тясна интеграция на предприемачите от регионални страни като Йордания, Ливан и Сирия.⁷³ През юли 2010 г. инициативата бе продължена на държавно ниво с образуването на Съвета на икономическата и търговска асоциация на съседите.⁷⁴ ⁷⁵ Турция сключи и споразумения за свободна търговия с Йордания, Сирия и всички други страни, включени в Европейската средиземноморска политика, с изключение на Алжир.⁷⁶ Трябва да бъдат отчетени и усилията, полагани от турската агенция за международно сътрудничество и развитие (TIKA).

⁶⁸ Kemal Kirisci, op. cit., p. 35-36

⁶⁹ Или USAK на турски

⁷⁰ NOzdem Sanberk, „How Strong is Turkey in the Middle East“, Wednesday, 9 May 2012, <http://www.turkishweekly.net/columnist/3621/how-strong-is-turkey-in-the-middle-east.html>, 23.05.2012 г.; така и у Kemal Kirisci, op. cit., p. 39

⁷¹ Ozdem Sanberk, op. cit.

⁷² Kemal Kirisci, op. cit., p. 39

⁷³ Kemal Kirisci, op. cit., p. 42

⁷⁴ Close Neighbors Economic and Trade Association Council

⁷⁵ Kemal Kirisci, op. cit., p. 43

⁷⁶ Kemal Kirisci, op. cit., p. 44

2. Демократизация

По отношение демократизацията, арабите са по-склонни да се вслушат в критики по отношение прозрачността на управлението, демокрацията и човешките права, отправени от близък до тях турчин, който е и мюсюлманин, отколкото от човек от запада.⁷⁷ Също така проблемите пред турската демокрация облекчават комуникацията, тъй като не се наблюдава йерархичното отношение между страна, изградила демократично общество, и друга, която получава подкрепа в усилията си за постигане на това, а и по отношение правата на жените и убийствата на честта турските и арабски активисти се сблъскват със сходни проблеми.⁷⁸

Киришчи е съгласен с друг автор – Кейман – че за да продължи да бъде модел, самата Турция не бива да забавя реформите и демократизацията си, както се случва понастоящем.⁷⁹

3. Външна политика

По данни на Йоздем Санберк, президент на ОМСИ, Турция има 17 дипломатически мисии в арабски страни с 90 души персонал, но от тях само 4 говорят арабски. В самото министерство има 122 специалисти по региона, но от тях само 8 са арабоговорещи.⁸⁰ Малко по-различни данни дава Осман Динчер, експерт по Близкия Изток в същия център. Според него в турското МВНР отговарящите за Близкия Изток са 135, като арабистите сред тях са 26, сравнено с 10 през 1990 г.⁸¹ Това показва, че засега възможностите на Турция са сравнително ограничени.

4. „Мека сила”

Санберк говори и за „меката сила” на Турция – култура, туризъм, образование. К. Киришчи също отбелязва положителната роля, която е изиграла турската политика на отпадане на визите и увеличилите се пътувания с цел туризъм или работа за този „демонстрационен ефект”. И тук се натъкваме на различие в данните. Според Киришчи броят на арабите,

⁷⁷ Пак там

⁷⁸ Kemal Kirisci, *op. cit.*, p. 40

⁷⁹ Kemal Kirisci, *op. cit.*, p. 47

⁸⁰ Ozdem Sanberk, *op. cit.*

⁸¹ Yigal Schleifer, „Ambitions Vs. Reality in Ankara's ME Foreign Policy”, April 19, 2012, <http://www.eurasianet.org/node/65289>, 23.05.2012 г.

влезли в Турция се е покачил на 1,9 млн. души през 2010 г. (в сравнение с 332 000 през 1992 г.).⁸² Докато броят на другите чужденци, влезли в Турция за 2009 и 2010 г. се е увеличил с 9%, броят на арабските гости на южната ни съседка е увеличен с 62%.⁸³ Според Санберк посетителите на Турция от арабски страни скачат от 975 000 през 2002 г. на 3,6 млн. през 2010 г., а процентът им сред общия брой на туристите нараства от 7,3 на 12,6%.⁸⁴

В тази връзка благоприятни бяха и турските сериали, показващи западен секуларен живот, но в демократична, либерална и мюсюлманска Турция.⁸⁵ Още първият турски сериал, гледан в арабския свят – „Gümüş” – достига аудитория от 85 млн., а „İhlamlar Altında” – 67 млн. зрители. Турция успява да продаде още 40 сериала.⁸⁶

За да спечели сърцата на арабите, Турция стартира и канал на държавната TRT на арабски, но той се сблъсква с конкуренцията на други сериозни сили, разпространяващи свои програми на арабски език, включително Великобритания, Русия, САЩ, Китай, Франция, Иран и Германия.⁸⁷

Студентските програми и стипендии, насърчавани от правителството, позволиха на 9347 чуждестранни студенти, от които 1123 (12%) араби, през 2011 г. да учат в Турция, но за нейна жалост това е твърде нисък процент, а и не съществува институционален механизъм за контакт с тях след завършването им.⁸⁸

Също така, нужно е да посочим и един идеологически въпрос, който работи в полза на турците. Поставянето на акцент върху една или друга историческа концепция има и съвременно отражение – ако се гледа османската ислямска *умма*, тя включва и неараби, но мюсюлмани, но изключва арабите немюсюлмани и обратно – акцент върху арабското оставя другите мюсюлмани (турци, иранци) отвън. Арабският национализъм акцентира върху

⁸² Kemal Kirisci, op. cit., p. 44

⁸³ Kemal Kirisci, op. cit., p. 45

⁸⁴ Ozdem Sanberk, op. cit.

⁸⁵ Kemal Kirisci, op. cit., p. 41

⁸⁶ Ozdem Sanberk, op. cit.

⁸⁷ Ozdem Sanberk, op. cit.

⁸⁸ Ozdem Sanberk, op. cit.

златната епоха на халифата преди османците и на арабското Възраждане през 19 в., т.е. на арабското, а не на религиозното. Възходът на арабския ислямизъм дава по-големи шансове на османското наследство, свързвано с концепцията за транснационалната ислямска общност, отколкото османското наследство би имало такива шансове при светския арабски национализъм.⁸⁹

Като междинен извод обаче можем да се позовем на становището на ОМСИ, че „съществува разминаване между ролята, която Турция иска да играе, и капацитета, който притежава”.⁹⁰

Негативни предпоставки за възприемане на турския модел

На първо място, не е ясно какво точно представлява турският модел.

Според Стивън Лараби⁹¹ той е два вида: съществувалият доскоро модел, при който военните имат важна задкулисна роля и настоящият, при който ПСР съчетава исляма и демокрацията. Поради дългия път, изминат от Турция до постигането на втория модел, Лараби предполага, че в Египет по-вероятно е приемането на първата версия на турския модел, при който военните не управляват директно, но имат последната тежка дума.⁹² А. Деде изтъква сходни аргументи - Турция преживя макар и дълъг, труден и прекъсван, но път към демократизация, който липсва в арабските страни; също така, под различни форми турските ислямисти имат парламентарен и партиен опит, който липсва в арабския свят, с незначителното изключение на някои представители, влезли като независими в египетския и йордански парламенти.⁹³

Друг проблем е нуждата от баланс между идеализма на проповядването на универсални ценности и реалната политика, свързана с добри отношения с конкретни държавни лидери, които обаче подлежат на критика; балансът между подкрепа за реформаторите и поддържане на стабилността.⁹⁴ Тази колебли-

⁸⁹ Hassan Mneimneh, op. cit.

⁹⁰ Yigal Schleifer, „Ambitions Vs. Reality in Ankara's ME Foreign Policy”, op. cit.

⁹¹ Американски аналитик, работещ за мозъчния тръст RAND

⁹² „Arab spring and its effect on Turkey's regional policy”, SETA, Policy Debate Series, 2011, p. 9

⁹³ Alper Dede, op. cit., p. 27 и 29

⁹⁴ Ozdem Sanberk, op. cit.

ва турска позиция беше особено видима в либийския случай, тъй като ок. 25 000 турци работеха в страната, а търговията нарасна с 60% за последните две години, като важна роля изиграха и турските инвестиции в строителството, възлизащи на 15 млрд. долара за последните 5 години.⁹⁵

През 2008 г. общият БВП на арабските страни, с които Турция е подписала споразумения за свободна търговия, е едва 55% от турския. Това крие риск Турция да започне да се държи хегемонистично, което със сигурност би отблъснало арабските й партньори.⁹⁶

Турският ислямизъм е по-умерен, граждански, върху турските ислямисти действат и редица фактори, които ги „омекотяват“, докато в арабския свят съществуват и редица войнствени групи.⁹⁷

Сблъсквайки се с конкретни проблеми на хората за решаване, турските ислямисти осъзнаха, че това ще има по-голямо значение за доверието в тях, отколкото идеологията им.⁹⁸

Разлики съществуват и в икономическия модел.⁹⁹

Някои активисти в арабските страни разглеждат ПСР и като модел за ислямизация на обществото – според тях партията се намира в началото на продължителен процес за тайна ислямизация. Проблемът е, че това становище е в пълно съответствие с виждането на противниците на ПСР в Турция, които я обвиняват в наличието на подобен таен дневен ред, което е и причината самата ПСР да отхвърля енергично това схващане, настоявайки, че не е ислямистка, а икономически либерална и социално консервативна дясно-центристка партия, подобна на християндемократите в Европа. От друга страна обаче, в публичното си поведение ПСР балансира по тънка линия между думите и делата си, която подхранва у редица хора – и приятели, и врагове – виждането, че партията наистина е крипто-ислямистка.¹⁰⁰

⁹⁴ Kemal Kirisci, op. cit., p. 47; също и Taha Özhan, „Future of Arab Spring and Turkey“, op. cit.

⁹⁵ Yigal Schleifer, „Are Profits or Principles Guiding Ankara's Foreign Policy?“, March 9, 2011, <http://www.eurasianet.org/node/63039>, 22.05.2012 г.

⁹⁶ По Kemal Kirisci, op. cit., p. 48

⁹⁷ Alper Dede, op. cit., p. 27, 29-30

⁹⁸ Alper Dede, op. cit., p. 27;

⁹⁹ Alper Dede, op. cit., p. 30-31

¹⁰⁰ Hassan Mneimneh, op. cit.

Също така арабските ислямисти винаги са считали себе си за водещи, а не своите турски „колеги“; степента на религиозност в арабските страни, включително и на носене на забрадки е по-голяма, отколкото в Турция и пр.

В определен смисъл идеологията на ислямистите също не е чужда на арабския национализъм. И саудитско-уахабитското кралство от 18 в., и Египет от 19 в. са били в тежък конфликт с Османската империя. Уахабитите ненавиждат османският султанат и заради широкото разпространение в него на различни суфийски и дервишки секти; заради корупцията, прозападната икономическа и политическа ориентация и подкрепа от европейските сили и египетските ислямисти не харесват особено Османската империя, да не говорим за Република Турция по време на кемалистката ера.

След падането на Мубарак МБ потърсеха връзки с ПСР. След парламентарните избори в Египет обаче, които показаха, че МБ се радва на широка подкрепа, това, което другите ислямисти очакват от Братството, е то да възстанови позицията си на патрон и модел за другите ислямски формации, тъй като „Братята“ винаги са били вдъхновение за другите ислямски групи и са имали интелектуална тежест, включително и в Турция. Междувременно салафистите в Египет отхвърлят „турския модел“ като фалшива илюзия и опит за прехвърляне на либерални идеи в ислямски контекст. На другия край на египетския политически спектър желаещите да се приспособят към новите условия ислямисти, представени от Партията Нов Център¹⁰¹ (ПНЦ), приема този модел. Партията се афишира като гражданско и демократично движение, опериращо в ислямска рамка. Идеологията на формацията и нейната позиция могат да превърнат тази и подобни организации в своеобразен „канал“, по който либерални идеи да проникват в средите на религиозните групи от обществото, но и обратно.

Влияние на ПСР се вижда и в този аспект – ПНЦ формулира по двойствен и вътрешнопротиворечив начин позициите си. Тази хибридность служи като мост от една идеологическа ориентация към друга и ѝ дава възможност ту да се насочва

¹⁰¹ Хизб ал-Уасат ал-Джадиид, издънка на МБ, ръководена от Абу ал-Ала Мади Абу ал-Ала

към центъра, ту да изостря ислямското си послание. Напомняме, че същите въпроси стоят и по отношение на ПСР – тя също е подобно хибридно тяло, затова постоянно се задават въпроси за истинската ѝ същност и насоки на политиката ѝ. ПНЦ стои някъде по средата между определени идеи на МБ и на салафитите и се противопоставя на това, което нарича „западни“ политически идеологии.

В по-светския Тунис партията „Нахда“ също е представител на тези хибридни партии, като тя е нещо средно между МБ и ПНЦ в Египет.

Заключение

Безспорно изборните победи на ПСР и турският икономически възход са вдъхновяващи, но арабските ислямисти е по-вероятно да използват турския като утилитарен и тактически, а не стратегически модел.

Съпоставяйки плюсовете и минусите, можем да достигнем до извод, подобен на направения в една от най-популярните сред специалистите по региона грами на американското посолство в Анкара от 2009 г., в която четем оценката на тогавашния американски посланик Джеймс Джефри, че турската блискоизточна политика е базирана на „амбиции на „Ролс-Ройс“, но има ресурсите на „Ровър“”.¹⁰²

Като общ извод се налага виждането, че поради връзките си с образованата и динамична средна класа, която също има националистически сантименти,¹⁰³ както и с левите сили, умерените ислямисти имат шанс за трайно политическо присъствие. Тяхната политика ще залага на комбинация от ислямски ценности, икономически либерализъм, демократизация, провеждане на активна социална политика и отстояване на националните интереси, схващани на ниво общоарабска солидарност и национална държава.

¹⁰² Dorian Jones, op. cit.

¹⁰³ Георгий Мирский, op. cit.; Hassan Mneimneh, op. cit.

Реакцията на държавата Израел към събитията от „Арабската пролет“

Мила Бегова

Революционната вълна на „Арабската пролет“ поставя началото на динамичен процес на демократизация в много от арабските държави в Северна Африка и Близкия Изток. Вътрешнополитически по своята същност, протестните вълни надхвърлят националните граници и се превръщат във фактор с потенциал за влияние върху международните отношения на регионално и световно ниво.

Пряко засегната от предстоящите промени безспорно е Държавата Израел, разположена в сърцето на арабския свят и заобиколена от революционния устрем на арабските общества. Това налага изработването на ясна израелска визия по отношение на промените в заобикалящата среда с оглед осигуряване на главната външнополитическа цел на държавата – нейната сигурност.

От обявяването на своята независимост през 1948 г., Израел се гордее, че е единствената истинска демокрация в Близкия Изток. Демократичното устройство и еврейският характер се определят като двете основни черти, изграждащи същността на държавата. Макар често да е обект на критики, Израел е с „индекс на демокрация“ над 7 за 2010 г.¹⁰⁴, нареждайки се в една група с държави като Франция, Италия, Словения, Гърция и др. Израелските лидери възприемат идеята за по-малкия конфликтен потенциал на демократично устроените държави и често сочат недемократичното устройство на съседните държави като недостатък по пътя към мирно урегулиране на Близкоизточния конфликт. В израелската политическа реторика демокрацията се разглежда като необходимо условие за постигане на истински и стабилен мир. Тези виждания са в известен степен дискредитирани с демократичното избиране на ХАМАС през 2006 г. и днес са поставени на още по-сериозно изпитание от процесите на демократизация в арабския свят.

¹⁰⁴ http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf

Изrael не споделя ентусиазма на европейските и американски лидери по повод събитията от 2010 г., а подхожда сдържано и със скептицизъм. Цитиран от „Вашингтон поуст“ анонимен израелски представител заявява: „Докато на Запад гледат какво се случва в Египет и виждат Европа от 1989 г., ние виждаме Техеран от 1979 г.“¹⁰⁵ Това изказване е показателно за израелското стратегическо мислене и разкрива основните опасения на Израел, свързани с „Арабската пролет“ – ислямизация на демократичния процес и радикализиране на религиозно мотивираната външна политика. Основание за подобни опасения дават както резултатите от проведените избори, така и ескалацията в публичното пространство на враждебни настроения към еврейската държава от страна на новосформираните политически елити и от страна на самите арабски общества.

Основният проблем, пред който се изправя Израел е нарушаване на статуквото и произтичащата от това спирала на несигурност в региона. Въпросът, който обуславя израелската позиция и политика, е каква линия на поведение ще изберат да следват бъдещите му външнополитически партньори – прагматизъм или идеологизиран подход. Динамиката на събитията и сложността коректно да се прогнозира тяхното развитие, на този етап, налага избора на стратегия на изчакване в състояние на изострена бдителност и засилена готовност за отбрана.

Нарушаване на статуквото. След като подписва мирни договори с Египет (1979) и Йордания (1994) и установява неписани правила на своеобразно сдържане в отношенията си със Сирия, Израел се ориентира към политика на поддържане на статуквото в региона. Установеното през последните тридесет години положение на „студен мир“ е в полза на Израел, доколкото гарантира спокойствие по южните и източните му граници и му позволява да се концентрира върху политиката си спрямо Палестинската Автономия и ХАМАС.

Събитията от 2010 г. поставят под въпрос съществуващото положение и създават ситуация, характеризираща се с висока степен на неизвестност и нестабилност. Легализираните

¹⁰⁵ http://www.washingtonpost.com/national/israel-worries-about-peace-amid-regional-tumult/2011/02/01/ABZtFbE_story_1.html

и набиращи популярност ислямистки партии в Египет и Йордания издигат призови за ревизия на мирните договори и отношенията с Израел. В платформата на египетската „Партията за свобода и справедливост“ е заложено предоговаряне на условията за продажба на египетски газ на Израел.¹⁰⁶ Нараства и агресивната анти-израелска реторика.

Реакцията. В първите месеци на протестите, Израел не бърза да заеме официална позиция по случващото се в арабския свят и се стреми да остане настрана от бурята, обхванала ареала от Средиземно море до Персийския залив. Създават се работни групи по Северна Африка и Близкия Изток, което разделение свидетелства за диференцирания израелски подход към Арабската пролет.

През февруари 2001 г. израелският премиер заявява, че непредсказуемостта на ситуацията поставя предизвикателства пред отбраната на еврейската държава и тя трябва да „увеличи своята мощ“ и да се погрижи за своята сигурност.¹⁰⁷ По-късно той повтаря тази идея като заявява, че Израел трябва да увеличи средствата за отбрана – „ние трябва да похарчим много повече, за да се защитим. Трябва.“¹⁰⁸ Един месец по-късно Израел инсталира 3 установки на новата си противовъздушна отбрана „Железен купол“, която успява да неутрализира голяма част от изстреляните от ХАМАС ракети в началото на месец март. Това е ясен знак за ниския кредит на доверие, с който се ползват революционните сили в съседните държави.

По-късно в своята реч от 24 ноември 2011 г. Бенямин Нетаняху открито обвинява западните лидери в наивност и недостатъчно познаване на реалността и историята. „Арабската пролет“ според него добива очевиден „ислямски, анти-западен, анти-либерален, анти-израелски и анти-демократичен“ характер.¹⁰⁹ Това развитие на нещата, според Б. Нетаняху, не би

¹⁰⁶ Election Program Freedom and Justice Party Egypt, Parliamentary Elections 2011

¹⁰⁷ Реч на Б.Нетаняху пред Кнесета (парламента), 02 февруари 2011 Йерусалим <http://www.israelemb.org/index.php/en/latest-news/384-netanyahu-knesset>

¹⁰⁸ <http://forward.com/articles/151704/bibi-arab-spring-inflating-israels-defense-costs/#ixzz1vp6pPq6L>

¹⁰⁹ <http://www.haaretz.com/news/netanyahu-arab-spring-pushing-mideast-backward-not-forward-1.397353>

могло да доведе до положително развитие и по израело-палестинския проблем, поради липсата на стабилност и сигурност в кредитбилността на евентуално постигнати споразумения.

Най-големите притеснения на Израел се свързват с развитието на политическите процеси в Египет. В настъпилия своеобразен вакуум след свалянето на Хосни Мубарак, Военният съвет не успява да се справи с предизвикателствата пред сигурността по израело-египетската граница. Това води до нейното нарушаване, до убийството на няколко израелски граждани в Ейлат и на 8 египетски войника. Стига се до договарянето на засилено египетско присъствие в Синай, установен като демилитаризирана зона по силата на двустранния египетско-израелски договор от 1979 г. Това е временно решение на възникналите потребности, но военизиран Синай в никакъв случай не се вписва в концепциите за сигурност на Израел.

Влошаването на ситуацията продължава с нападението през септември 2011 г. над израелското посолство в Кайро. На 9 септември тълпа от протестиращи щурмува посолството, налагайки евакуация на израелския посланик от Кайро. Подобна е съдбата и на израелския посланик в Йордания, който се вижда принуден да затвори посолството за определено време и да се върне в Израел. Събитията са прецедент в израело-египетските отношения за последните 30 години. И двете страни се опитват да запазят хладнокръвие при създалата се ситуация и заявяват, че подписаният през 1979 г. мирен договор остава в сила. Нито Израел, нито пък военните в Египет имат интерес от разваляне на договора, тъй като това би увеличило риска от евентуален конфликт, би означавало загуба на американската финансова помощ и сериозен удар върху политическото развитие на Египет за следващите няколко десетилетия.

Враждебната политическа реторика. Споменатите съображения се отчитат и от ислямистката партия на „Свободата и справедливостта“, спечелила парламентарните избори в Египет в края на 2011 г. От друга страна обаче, тя продължава с острата анти-израелска реторика, което засилва усещането за заплахата в Тел Авив. Призивите за отмяна на договора с Израел се редуват с призови за неговото предоговаряне и в никакъв случай не допринасят за укрепване на доверието между двете страни. През април Египет взема решение да отвори контрол-

нопропускателния пункт Рафа между Газа и Египет – единственият неконтролиран от Израел изход от Газа. Египетският външен министър Набил ал-Араби дори заявява, че „египетската национална сигурност и палестинската сигурност са едно”.¹¹⁰

Събитията по нарушаване на границата, влошаващата се ситуацията в Синай, отварянето на Рафа, проблемите около сделките с египетския газ и т.н са показателни за проблемите и напрежението, които могат да възникнат в случай, че Египет реши да пренебрегва ангажиментите си по договора с Израел, запазвайки го формално, но на практика изпразвайки го от съдържание.

Посланията от политическото говорене, няма как да останат пренебрегнати в Израел. Засилената враждебност и масовите демонстрации с горене на израелски флагове по улиците на Кайро и Аман поражда песимистични очаквания не само у израелските лидери, но и у израелските граждани – 51% от израелците смятат, че „Арабската пролет” ще има негативен ефект върху Израел.¹¹¹ За страховете допринасят и обществените настроения в арабския свят и в Египет, конкретно – 37% от египтяните се обявяват за отмяната на договора с Израел за сметка на 35%, които подкрепят запазване на договора.¹¹² Въпреки подписаните договори, негативното отношение на арабската общественост към Израел и евреите никога не отслабва. В условията на евентуално демократично управление, враждебността на общественото мнение заплашва да играе решителна роля в оформяне позициите на участниците в политическия живот на страната. Оттук, отношението към Израел се характеризира с висока степен на популизъм и би могло да бъде употребявано с вътрешнополитически цели. Подобен развой на събитията не се оценява положително в Тел Авив, тъй като това би означавало предимство на ирационалния подход за сметка на прагматичния.

По отношение на Сирия Израел също се въздържа да заяви активна позиция и се задоволява да заклеими кланетата и да предложи хуманитарна помощ посредством Червения кръст.

¹¹⁰ <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4062118,00.html>

¹¹¹ <http://www.brookings.edu/research/reports/2011/12/01-israel-poll-telhami>

¹¹² Annual Arab Public Opinion Survey 2011, University of Maryland

Изчаквателната позиция на Израел се обуславя от принципа на „познатото зло“ и от нежелание да бъде асоцииран с която и да е страна в конфликта. Досегашната политиката на Башар ал-Асад към Израел в общи линии също е подчинена на спазване на статуквото. Сирия осигурява стабилност по границата си с Израел и избягва прекия сблъсък. Същевременно тя оказва натиск върху еврейската държава посредством подкрепа за групировки като ХАМАС в Газа и Хизбула в Ливан. На този етап Израел не е в състояние да предвиди дали алтернативата на Башар ал-Асад би била от полза за него или допълнително би увеличила потенциала за нестабилност по границите му.

Трудно е да се говори за единна позиция в Израел по отношение на „Арабската пролет“, на опасностите и предизвикателствата, които тя поставя. Преобладава предимно скептицизъм и усещане за неконтролируема заплаха, което обуславя избора на изчаквателна позиция от страна на израелската държава и акцент върху нарастващ отбранителен капацитет на държавата. Гласност получават и позиции в подкрепа на търсене на възможности за пробив по палестинския въпрос. На този етап обаче, те не получават необходимата подкрепа от страна на обществото и политическия елит.

Наред с отбраната, приоритетите на Израел остават запазване на мира, урегулиране на отношенията с новите политически субекти, препотвърждаване на постигнатите двустранни договорености, осигуряване на ясна европейска и американска позиция в подкрепа на статуквото, както и целенасочена кампания за своеобразно популяризиране на Израел сред всички слоеве на арабските общества.

Контрабанда в глобализацията се свят. Рискове пред ЕС от новосъздаващите се демокрации. Място и роля на България

Нели Кирилова

Общ поглед

Пред българите стои въпросът с изясняване на мястото и ролята на България в днешния динамичен свят, наситен със събития. В историческото минало позицията на страната лавира, като обект на чести промени.

Предизвикателствата, пред които се изправяме днес, са разнообразни. Засегнати сме от световната икономическа криза и размириците от Арабската пролет, но също и от вътрешните предизвикателства пред Европейския съюз. Значителни са и специфичните проблеми на всяка отделна страна в националната ѝ политика и икономика. Необходимо е да предприемем редица последователни действия, за да бъде успешно развитието на страната ни. Преди всичко, като българи, трябва да имаме ясна представа за същността на националните ни приоритети.

В България основните задачи на правителството включват осигуряването на добър живот за гражданите, просперитет на нацията, спазване на собствените закони, доброто образование и сигурната работа с възможност за развитие на населението. Пълноправното ни членство в Европейския съюз означава следване на правата и задълженията, които произтичат от него. Това включва дейност в насока спазване и подобряване на Общата външна политика и политика на сигурност на ЕС.

Новите предизвикателства пред сигурността в XXI-ви век включват контрабандата като част от организирана престъпност. Именно към нея ще насочим вниманието си. Контрабандата е заплаха вътре в съюза, но е значителна опасността от разпространението ѝ към Европа от външни източници. Потенциални проблемни страни са онези, в които наскоро са се случили революции и са съседни за ЕС. Такива са страните, засегнати от Арабската пролет.

Демократичното общество в тези страни предстои да

бъде изградено и наша е отговорността да се погрижим за това, в името на колективната и националната сигурност.

Контрабанда¹¹³

Контрабандата представлява незаконно пренасяне на стоки, ценности и други предмети през държавната граница. Тя има наднационален характер, защото се нарушават законите на повече от една държава. Основните контрабандни стоки най-често биват храни, напитки, алкохол, цигари, горива, козметични продукти, лекарства, наркотици, оръжие, дрехи, автомобили и автомобилни части, бяла и черна техника, електроника - предимно стоки от първа необходимост за страната, в която са набавяни. Предмет на контрабанда стават и забранени за внос и износ стоки.

Пренасянето през държавната граница на контрабандни стоки се осъществява в нарушение на местното законодателство с цел да бъде избегнато заплащането на дължимите мита, данъци и такси, да се постигнат финансови и търговски изгоди, като се избегне митническият, данъчният, полицейският или друг вид контрол и процедурите, свързани с регистрационни, разрешителни и лицензионни режими, както и заобикаляне на ограниченията при вноса и износа на стоки. Осъществява се през установени или новосъздадени контрабандни канали. Основна причина, пораждаща контрабандни действия, е стремежът към бърза и лесна печалба.

Съществена е връзката между демократичното устройство, доброто управление и липсващата или ограничена корупция с ниски нива на контрабандни сделки. От друга страна, колкото контролните органи са по-корумпирани или неефективни, толкова по-голяма е вероятността за осъществяване на контрабанда.

Освен от обикновени граждани, контрабандата може да бъде осъществявана и от висши служители на държавата. Политически елит, който не разполага със свободни средства, е изкушен да използва властта за икономическо облагодетелстване.

¹¹³ Източник: „Корупция и контрабанда: мониторинг и превенция. Методи за оценка и модели на противодействие на трансграничната престъпност в България. Второ преработено и допълнено издание“; Център за изследване на демокрацията, С., 2000 г.

Митниците изпълняват ролята на преграда за трансграничната престъпност, но са и съществен фактор за успешното осъществяване на контрабандни операции.

Основна стъпка за превенция на контрабандата е изграждането на ефективно действаща система за информация и мрежи за разпространение, механизми за вътрешен контрол и достатъчна материално-техническа обезпеченост на физическите и юридическите лица.

Арабски свят

Събитията от Арабската пролет предизвикват бурни промени в съществуващите местни режими. Естествена последица при несигурното управление е нарастване нивото на корупцията, организираната престъпност, сивата и черната икономика. Поради съществуващите канали за комуникация и лесно размиращите се граници в съвременния, глобализиращ се свят, съществува заплахата от пренасянето на престъпността към съседните страни. Особено голяма е опасността за Европейския съюз, тъй като той е изградена, функционираща стабилна структура, а именно от досег с такава имат нужда страните, които се намират в състояние на промяна. Поради това вълни от нелегална емиграция и контрабанда са реална заплаха за границите на ЕС.

Глобализация

За страните членки на ЕС основните ползи от неограничената външна търговия са в достъпа на производителите до по-големи международни пазари и международното разделение на труда, но са изправени пред силната новосъздадена конкуренция. Всяка страна с търговска активност е облагодетелствана от новите технологии, до които има достъп чрез търговските си партньори. Те са от особено значение за развиващите се страни, тъй като им дават шанс да се изравнят бързо с развитите страни по отношение на производителността. Ползите, които държавите участнички в процеса на глобализацията получават, оправдават рисковете. В следствие на глобализацията, международната търговия става привлекателна за инвеститори и търговци, а осъществяването ѝ бива улеснено.¹¹⁴

¹¹⁴ Източник: www.vnos-iznos.com

Стабилната международна търговия със сигурни доходи за страните е част от стъпките за превенция на нелегални действия.

Глобално управление

Предизвикателствата пред глобалното управление са многоаспектни. Първо, това са проблемите на отделните страни вътре в самите тях, които следва да бъдат разрешени от националните правителства. Второ, това е комуникацията между национални и неправителствени актьори. Освен това, задълбочават се съществуващите отношения между различните страни, увеличават се контактите, а нивото на риск се повишава. Глобалните рискове на новия свят са свързани с неясното, но бързо разпространение на информация. При увеличен брой възможности за търговски връзки, опасността от трафик на хора и контрабанда се засилва. Неясен е контролът върху разпространение на оръжията за масово поразяване, кибер престъпността, бързото придвижване на информацията до всяка точка от света и усъвършенстваните комуникационните канали.

Европейският съюз има нужда от изграждане на система за борба с контрабандата. Липсващото звено към този момент, това е Европейска прокуратура. След като бъде създадена, сигурното наказание при неспазване на конкретни предписания ще е мярка, гарантираща намаляване на престъпността, в т.ч. и на контрабандата в и към ЕС.

Политика на съседство

Европейската политика на съседство се отнася в голяма степен и към южните съседи на ЕС. Основна причина за състоящите се в Арабския свят размирици е недостатъчната икономическа стабилност на населението. Увеличава се необходимостта правителствата да им осигурят поносимо ниво на доходи. Революиите са породени от недоволство, плод на незачитане на основните човешки ценности, крайна бедност и глад. Европейският съюз предлага индивидуални планове за действие на съседните си държави. От европейска гледна точка, необходимо е подпомагане управлението в тези страни, стимулиране зачитането на върховенството на закона и спазването на човешките права, подпомагане икономическия растеж и социалното развитие. Миграцията, организираната престъп-

ност, тероризмът и трафикът на хора са други приоритетни области, в които Европейската комисия настоява за засилено сътрудничество.

Отношенията със съседните държави трябва да се развиват като динамичен процес. Покриването на европейските критерии в икономическата, правната и социалната области и съобразяването с принципите на правовата държава и демокрацията са обвързани с повишаване на финансовата помощ и разширяване на многостранното сътрудничество. На съседите на Европейския съюз се предлага перспективата да приемат и прилагат правилата на единния европейски пазар и да отворят националните си пазари в съответствие с нормите на Световната търговска организация. Дали и доколко ще бъдат приети зависи от готовността на всяка страна за изпълнение на конкретните изисквания.

С цел предотвратяване на възможни заплахи и осигуряване на съответните предимства за ЕС се налага засилено сътрудничество със съседните страни.¹¹⁵

Поддържането на добросъседски отношения е в името на взаимния интерес.

Роля на демокрацията

Класическата демократична система и силната икономика символизират превенция и намаляване на сивата и черната икономика, корупцията и контрабандата. Пред ЕС се разкриват основни опасности от засилване на международния тероризъм, разпространение на оръжия за масово поразяване, химически оръжия и конвенционални оръжия, увеличаване на нелегалната търговия и трафика на хора, разпространение на трансгранични замърсявания.

Мерките за сигурност следва да бъдат изострени, а по-сериозно внимание да бъде концентрирано върху премахване на опасността в зародиш и превенцията на риска. Това се осъществява с осигуряване необходимите блага за съществуване на населението, наличието на образователни програми и програми за развитие, както и достъп до работа при нормални условия на

¹¹⁵ Вж. Портал на Европейски съюз; Обща външна политика и политика на сигурност. http://europa.eu/pol/cfsp/index_bg.htm

труд. Проникването на рискови фактори и влиянието на промените, случващи се в арабския свят, се явява заплаха за страните членки, както и за Европейският съюз в неговата цялост.

Поетапни стъпки в политиката за сигурност, последователност и постоянство при изследването, оценката, ранното сигнализиране и превенцията на риска следва да бъдат предприети на национално и европейско ниво.

Мястото на България ¹¹⁶

Предприети са нови мерки срещу контрабандата и митническата измама, като обмен на рискова информация с държавите-членки чрез Общностната система за управление на риска (CRMS), както и законодателни мерки срещу избягване плащането на акциз. Вносът извън ЕС е съпътстван задължително от митническа декларация, платена вносна такса и ДДС. Прилагат се вносни квоти за страни извън ЕС. ¹¹⁷

Задължение на гражданите на Европейския съюз е да предприемат мерки за справяне с нелегалните действия. Постоянното, задълбочено търсене, води до намирането на алтернативни решения. Такива са съвместните митнически операции, превенцията, правоприлагането и отстраняването на проблемите в началния етап от развитието им.

Решаваща е ролята на ЕС за превенция на потенциални рискове при новосъздаващите се демокрации. Мястото, полагащо се на България, е на активен участник в изграждането и поддържането на стабилна европейска среда на сигурност.

¹¹⁶ Резултати от дейността на митническата администрация за 2011г. <http://customs.bg/bg/page/302> , достъпен към м.май 2012г.

¹¹⁷ Оценка на контрабандата и корупцията с извадкови методи"; Център за изследване на демокрацията; С., 2000 г.

Институционални аспекти на ролята на военните в Египет при прехода от авторитарен към демократичен режим

Пламен Владимиров

Египет в периода от преди „Арабската пролет“ би могъл да се определи като президентска република. Изпълнителната е концентрирана в ръцете на президента. Той назначава министър-председателя и състава на правителството и разполага с правото да уволняват правителството или отделни негови членове (без санкцията на парламента). Освен това, той може да разпусне парламента. Държавният глава има правото на законодателна инициатива и да налага вето на всеки един закон, което е преодолимо с мнозинство от 2/3 в двете камари на парламента.

В Египет режимът функционира в условията на извънредно положение от 1967г. (с кратко прекъсване през 1980-81г.). Това дава основание на президентът и подчинените нему органите да превишават правомощията, дадени им по конституции, използвайки извънредната власт за ограничаване на човешките права и свободи на своите граждани.

Законодателната власт по конституция в Египет принадлежи на двукамарен парламент. Долната камара на парламента разполага с повече правомощия. Всеки един законопроект трябва да бъде одобрен и от двете камари, но в случай на конфликт и невъзможност да се изгладят разликите в становищата по него, то надделява това на долната камара.

Това е най-общо е институционалната рамка, в която функционира египетската политическа система в момента на започване на промените в Арабския свят.

Участието на военните по време на прехода към демократичен режим в Египет има ясен институционален израз. Това става посредством Върховния съвет на въоръжените сили (ВСВС). Това е орган, който е съставен от висши военни и който има своето място и при „стария режим“, но придобива ново качество в хода на промените.

Конституцията на Египет от 1971г. позволява на президента да създава органи, наречени „Съвети“, които да подпо-

магат изпълнителната власт при изготвянето и провеждането на определени политики. Тези съвети имат чисто съвещателни функции. Тяхната структура и състав се определят от декрети, издавани от президента. Именно такъв съвет се явява и Върховният съвет на въоръжените сили.

В институционален аспект ръководната роля на военните по време на преходния период се изразява в (свръх)овластяването на Върховния съвет на въоръжените сили. От съвещателен и координационен орган, той се превръща във висш орган на държавната власт.

Непосредствено след като поемат властта военните суспендират конституцията и разпускат парламента. Суспендирането на конституцията се явява функция на решението за централизирането на държавната власт в ръцете на ВСВС. Според дотогава действащата конституция, ако президентът се откаже от властта, то поста му се заема от председателя на Народното събрание (или от председателя на Конституционния съд, ако Народното събрание е разпуснато). В случай на временна невъзможност да изпълнява задълженията си, Основният закон задължава държавният глава да делегира временно своите правомощия на вицепрезидента. В него не е заложен механизъм, позволяващ на президента да делегира (дори временно) своята власт на органи или лица по свое усмотрение (каквото всъщност направи). Ето защо, функционирането на ВСВС като висш държавен орган предполага суспендиране на конституцията на страната. Разбира се, в подобен контекст следва да се гледа и на разпускането на парламента дотолкова, доколкото е невъзможно съжителството на „два висши държавни органа“.

В хронологичен порядък следващият значим политически ход, който предприемат военните, е решението им да се извършат промени в конституцията, посредством референдум. Самите предложения са изготвени от специален комитет от 8 души (юристи), чийто състав е определен от ВСВС. Предлаганите промени се радват на широка обществена подкрепа (както показва и вотът през март 2011г. – 77% ги подкрепят). Най-общо те са насочени към отслабване на президентската институция. Такива мерки са: ограничаване на заемането на президентския пост от едно лице до два мандата; улесняване на процедурата за кандидатиране за поста; ограничаване на възможността

на президентът да въвежда извънредно положение; задължава президентът да назначава поне един вицепрезидент. Освен това се залага по-голям контрол върху изборния процес от страна на съдебните органи и изискване към следващия парламент да изготви нова конституция.

След референдума ВСВС приема временна конституция на страната, която трябва да съществува до приемането на нова такава. Промените, които са одобрени на референдума, също залягат в новия конституционен текст (някои от тях с незначителни корекции, като например намаляване на президентският мандат от 6 на 4 години).

От една страна референдумът е онзи инструмент, който временната военна власт използва, за да компенсира изначално „нелегалния“ си характер. От друга страна, именно референдумът придава и по-голяма легитимност на временната конституция. Същевременно обаче във временната конституция са заложили някои значими текстове, които не са предложени за гласуване на референдума.

По решение на ВСВС президентските избори трябва да се проведат след провеждането на парламентарните. Това изначално позволява на военните да организират парламентарните избори по свое усмотрение, неограничавани от решенията на други органи. В качеството си на висша временна държавна власт ВСВС е този орган, който законодателства (приема и такъв род закони, които да регламентират провеждането на парламентарните избори). Но при провеждането на президентските избори, вече ще има избран парламент, който поема законодателната власт в страната. Т.е. ще има орган, който може да приема закони, имащи отношение към избора на бъдещия президент на Египет. Във временната конституция военните залагат текстове, чиято цел е да се отнеме възможността на новоизбрания парламент да се меси в президентските избори. Цялостният процес по провеждане на президентските избори е поверен на Върховната президентска избирателна комисия (ВПИК). Според временната конституция всички нейни решения имат окончателен характер и не подлежат на обжалване (пред конституционния съд или други съдилища). Определен е и съставът на ВПИК. В него са включени висши представители на съдебната власт в страната.

Освен това, временната конституция постановява, че всеки един закон, приет от парламента и отнасящ се до президентските избори, трябва да се разгледа задължително от конституционния съд на страната.

По-нататъшните политически събития разкриха в пълна степен ефективността на горепосочения замисъл. В навечерието на президентските избори парламентът прие закон, забраняващ участието като кандидат-президенти на лица, заемащи висши държавни длъжности в Египет през последните десет години. Този закон беше одобрен от ВСВС и от конституционния съд, но въпреки това ВПИК допусна участието на кандидат-президент, който видимо е заемал „висша държавна длъжност“ през последните десет години – Ахмед Шафик (министър на гражданската авиация в периода 2002-2012г. и за кратко премиер в началото на 2012г.), и който в крайна сметка дори достигна до балотаж.

Във временната конституция е заложен и текст, който в известна степен налага ограничения върху новоизбрания парламент при изпълнението на основната му задача – изработване на нова конституция. Тази задача е възложена на комитет, който е съставен от 100 души и който трябва да бъде избран на общо заседание на двете камари на парламента. След това изработения от този комитет проект за конституция, трябва да бъде приет на референдум. Т.е. парламентът на Египет изцяло делегира на този орган изработването на новата конституция.

Има още един съществен момент, свързан с приемането на временна конституция. В нея са изложени в най-общ вид правомощията на отделните институции. Но те не са достатъчно ясно регламентирани. Например неясен е статутът на президентската институция до приемането на нова конституция, както и отношенията президент-парламент. Например, във временната конституция никъде не са посочва реда, по който се назначава (и уволнява) правителство. Става въпрос за периода, когато вече има избран парламент и президент, защото до този момент този въпрос е в прерогативите на ВСВС. В този контекст забавянето на новата конституции може да създаде предпоставки за възникване на политическа криза, произтичаща от липсата на ясна регламентация на функциите на основни институции и даваща възможност за продължаване на срока на „временната военна власт“.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

- http://en.wikisource.org/wiki/Constitution_of_Egypt#Part_One:_The_Head_of_the_State
- http://www.cabinet.gov.eg/AboutEgypt/ConstitutionalDeclaration_e.pdf
- http://en.wikipedia.org/wiki/Egyptian_constitutional_referendum,_2011

„Подкрепа за партньорство, реформи и приобщаващ растеж” (SPRING) – перспективи и предизвикателства пред инициативата на Европейския съюз

Христина Христова

Събитията, които маркират т. нар. „Арабска пролет”, намират значителен отзвук в политиката на Европейския съюз. В съвременния свят на силна взаимозависимост се търсят начини за влияние върху стихийните процеси на трансформация, кипящи в съседните региони, за да се ограничат максимално дестабилизиращите фактори и да се поставят основите на устойчиво развитие. Израз на тази тенденция е въвеждането на програмата „Подкрепа за партньорство, реформи и приобщаващ растеж”¹¹⁸ като част от провежданата нова Европейска политика на съседство (ЕПС).

Изграждането на демократични общества в страните от арабския свят, които тръгнаха по пътя на промените, е изключително важно за запазването на благоприятна среда за развитие на европейския интеграционен модел. Първостепенното значение, което се отдава на този фактор, може да се установи чрез анализ на преобладаващата риторика, използвана в рамките на Съюза във връзка с Арабската пролет.

Изследване на „Parlorama”¹¹⁹ от януари 2012 г. разглежда честотата на споменаване на ключови изрази от списък с подбрани двадесет и пет позиции. Анализирани са дебатите на Европейския парламент и Комисията, отнасящи се до посочените събития, както и изказванията на Катрин Аштън - Върхо-

¹¹⁸ Support to Partnership, Reform and Inclusive Growth (SPRING), като съкращението означава и думата „пролет” (от англ.): <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/11/636&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

¹¹⁹ Изследователска група, която анализира функционирането на Европейския съюз на базата на контент-анализ на официално публикувани пленарни протоколи, доклади, речи, писмени и устни въпроси от заседания. Официален сайт: <http://www.parlorama.eu/>. Конкретното изследване е достъпно на следния адрес: http://www.parlorama.eu/wp-content/uploads/2012/02/Parlorama_Arab-Spring-2011_analyse-finale_en.pdf към 28 май 2012 г.

вен представител на ЕС по въпросите на външните работи и политиката на сигурност. Забелязват се някои интересни съотношения, които могат да бъдат използвани за отправна точка за коментара върху европейските приоритети по отношение на Арабската пролет.

Проличава готовността на Съюза да поеме ангажименти за стимулиране на успешното развитие на започналите процеси. При основни думи като „солидарност“, „осъждане“, „насилие“, „преход“, „човешки права“, „икономика“, „реформа“ или „избори“, на първите места сред петте най-използвани се оказват „подкрепа“¹²⁰ и „демократия“, т.е. може да се твърди, че е налице приоритетно желание за оказване на активна помощ на обхванатите от трансформационни процеси общества. Както посочват и авторите на изследването, идеята за „подкрепа“ е много по-често срещана от тези за „осъждане“¹²¹ или за „солидарност“ – проекцията на отношенията е по-скоро във вертикално измерение, а институциите на Европейския съюз възприемат менторска позиция. Тази тенденция кореспондира пряко и с базисните принципи на програмата SPRING.

Държавите, които програмата обхваща на първо време, са Тунис, Египет, Мароко и Йордания – четирите страни, в които се наблюдават най-решителни промени след събитията от края 2010 г. Впоследствие се предвижда да бъдат включени и други страни от Южното Средиземноморие, за които бъде преценено, че отговарят на определени условия.

Дейностите, предвидени в рамките на SPRING, акцентират върху основните проблемни области, чието устойчиво развитие детерминира жизнеността на демократичните принципи. Сътрудничеството на ЕС с посочените държави има дълга история на сериозни инвестиции и постигнати резултати¹²², но усилията досега са се концентрирали по-скоро върху секторни промени и икономическа интеграция. Актуалните приоритети,

¹²⁰ В оригиналния английски текст е употребена думата „support“

¹²¹ „Condemnation“ в оригиналния английски текст

¹²² Както по линия на ЕПС, така и по допълнителни инициативи като Барселонски процес и Средиземноморски съюз, включително и чрез Европейски инструмент за демокрация и човешки права, Програмата за подкрепа на недържавни актьори и др.

ревизирани в контекста на Арабската пролет, покриват сферата на демократизацията, утвърждаването на върховенство на закона и зачитането на човешките права.

Бюджетът, заделен за програмата, възлиза на 350 млн. евро за периода 2011 – 2012 г. с намерение да се продължи отпускането на средства и в бъдеще. Подобен ангажимент в ситуация на световна икономическа криза и на значителни трудности в самия ЕС доказва изключителното значение, което се придава на събитията от Арабската пролет като фактор за бъдещата стабилност на самия Съюз. Европейската комисия предвижда управление на финансирането по методите на пряка и непряка централизация, съвместен мениджмънт със заинтересованите страни и частична децентрализация.

От особена важност е намерението да се възприеме индивидуален подход към всяка от страните, тъй като привеждането на държавите от региона на Южното Средиземноморие под общ знаменател е често срещан метод за опростяване на подобни инициативи, който носи негативи. Възможността да се развият поотделно връзките с всяка страна според конкретните ѝ особености представлява стъпка в положителна посока.

Утвърденият нов принцип „повече за повече“¹²³ също се очаква да допринесе за по-сериозното отношение и да благоприятства напредъка в демократичните реформи, тъй като се залага на финансиране съобразно доказани резултати, с опция за намаляване на средствата при влошени показатели. Системата от условности е определяща за сътрудничеството с новите режими, които са все още в процес на оформяне и с неясен статут на легитимност. В тази връзка е необходимо да не се допуска изключване на гражданското общество от диалога и да се гарантира прозрачността.

Основните цели, които си поставя програмата, са от една страна консолидация на демократичните реформи и институционално изграждане (с 40% дял от бюджета), а от друга – устойчив и приобщаващ растеж и икономическо развитие (с 60% дял).

Търси се прогрес в областта на демократичното управ-

¹²³ Терминът на английски е “More-for-more”: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/11/636&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

ление и отчетността на публичната администрация. От първостепенна важност са борбата с корупцията, постигането на независимост на съдебната система и реформирането на структурите, гарантиращи сигурността. Изграждането на ефективни институции в периода на преход е от особено значение, а ЕС има капацитета да подкрепи този процес както финансово, така и с експертна помощ и ценен опит. Силната необходимост от усилия в областта може да се илюстрира чрез класации и изследвания, подобни на Индекса на възприятията за корупция на организацията „Трансперънси интернешънъл“. При него Египет, Тунис, Мароко и Йордания получават изключително неблагоприятни оценки¹²⁴.

В излезлия през май 2012 г. доклад на международната неправителствена организация „Амнести интернешънъл“ за състоянието на човешките права по света отново са подчертани проблемите на четирите държави. Продължават да се регистрират нарушения във връзка с организиране на несправедливи съдебни процеси, наблюдават се военно и полицейско насилие, дори мъчения. Запазени са тенденциите за полово дискриминация спрямо жените, за лошо отношение към малцинствени групи (например копти в Египет, сахрави в Мароко)¹²⁵ и редица други. В този контекст SPRING предвижда усилия за подобряване на социалния диалог, за защита на човешките права и осигуряване на равенство без дискриминация.

Ключово е и гарантирането на свобода на словото и медиите¹²⁶. Индексът на „Репортери без граници“ за свободата на пресата през 2011-2012 г. е красноречиво доказателство за това.

¹²⁴ За 2011 г. Тунис получава оценка 3,8 (дори по-лоша от 4,3 през 2010г.), Египет – 2,9 (от 3,1 за 2010г.), Йордания – 4,5 (4,7 за 2010г.), Мароко – 3,4 (непроменен). Данните са достъпни на страницата <http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/> към 28 май 2012 г.

¹²⁵ Официален сайт на „Амнести интернешънъл“: <http://www.amnesty.org/en/region/tunisia/report-2012> - Годишен доклад, достъпен към 28 май 2012 г.

¹²⁶ Според него Тунис се нарежда на 134 място от 179, като се е придвижил с 30 места напред след промените в политическия режим, Египет пада с 39 места до 166, поради продължаващите репресии след свалянето на Мубарак, Йордания е на 128 място (надолу с 8 места в сравнение с 2010-2011), а Мароко е на 138 (135 за 2010-2011). Данните са достъпни към 28 май 2012 г. на интернет страница: http://en.rsf.org/IMG/CLASSEMENT_2012/C_GENERAL_ANG.pdf

Специално внимание е отделено на необходимостта от подобряване на икономическите условия за населението, които се явяват предпоставка за успешното утвърждаване на демократичните ценности, но са и основен проблем в страните, обхванати от SPRING. Нивата на младежката безработица като част от значителната обща незааетост, например, са един от най-притеснителните фактори за нестабилност. Още преди Арабската пролет те са обезпокоителни.¹²⁷

В този контекст ще се насърчават създаването на работни места и преходът към неформална икономика с предимство на частния бизнес и малките и средни предприятия. За страните от Южното Средиземноморие са отпуснати и допълнителни средства по образователната програма „Еразмус Мундус“ като друга инициатива в рамките на „Нов отговор на промените в съседните държави“¹²⁸. Основната цел е да се подпомогне развитието на младежта и да се насърчи подготовката на качествени кадри, които да допринесат за изграждането на демократично общество в страните.

Борбата с бедността и дълбокото социално неравенство, които са сред общите характеристики за страните от Арабската пролет, е приоритетна. Допълнителни усилия се предвиждат за подобряване на средата на живот за населението в земеделските и риболовни региони, както и за социално осигуряване. Тези планове са изключително актуални за Египет, например, където властите срещат изключителни трудности при решаването на проблемите с незаконните гета, самонастаняването и жилищата в „опасни райони“¹²⁹. Стъпка в тази насока е и разработената Специална мярка за най-бедните региони в Тунис¹³⁰, по която са

¹²⁷ За Мароко - около 35%, за Египет - 60%, а в Тунис и Йордан - около 65%. По данни на Център за стратегически и международни изследвания (към 28 май 2012): http://csis.org/files/publication/111102_MENA_Stability_Security.pdf

¹²⁸ http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com_11_303_en.pdf - A New Response to a Changing Neighbourhood

¹²⁹ В доклада от 2012 г. на „Амнести интернешънъл“ за Египет нарушаването на жилищните права дори е обособено като отделен проблем – подчертани са грубото отношение на властите, принудителното изселване без предупреждение и липсата на алтернативи за настаняване.

¹³⁰ <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/11/642&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

предвидени 20 милиона евро за подпомагане на правителствените дейности за откриване на работни места, за реновиране на сгради и за подобряване на микрофинансирането.

Основните предизвикателства пред осъществяването на дейностите по програмата SPRING са свързани с политическата и административна нестабилност в Египет и Тунис и с несигурните реформи в Йордания и Мароко. Партньорството с официалните власти е от голямо значение за успеха на инициативите, но не могат да се пренебрегнат и неправителствените организации, които представляват гражданското общество.

Ето защо в програмата се предвижда тясно сътрудничество и с недържавния сектор. В тази връзка помощ предлага и подготовеният Механизъм за гражданското общество в съседните страни¹³¹ с бюджет от 11 млн. евро за южното направление на ЕПС, който трябва да подсили капацитета на неправителствените структури да инициират реформи и да работят за подобряване на възможностите за отчитане на управляващите пред обществото. Насърчаването на недържавните актьори трябва да се осъществява по максимално ефективен, но и деликатен начин, с предварителна подготовка на благоприятна среда за работа. Доказателство за тази особеност са арестите на активисти на неправителствени организации в Египет по обвинения за незаконна дейност и неправомерно чуждестранно финансиране, стигащи до намеци за шпионаж¹³².

Не трябва да се омаловажава и фактът, че липсата на утвърдени демократични традиции изисква по-плавно налагане на някои нововъведения, така че може да се предвиди популяризирането на практиките с предварително обмислени информационни кампании. Част от предизвикателствата, пред които предстои да се изправи сътрудничеството по програмата, са свързани с липсата на ясни критерии за определяне на напредъка, както и с опасността от преразтягане на възможностите поради всеобхватност на целите. Допълнителен фактор за напрежение представлява краткосрочното планиране на дейностите до 2013 г.

¹³¹ Neighbourhood Civil Society Facility - http://ec.europa.eu/europeaid/documents/aap/2011/af_aap-spe_2011_enpi.pdf

¹³² Статия на BBC от 05.02.2012: Egypt "to put on trial NGO workers": <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-16896018> Достъпна към 28 май 2012г.

Без съмнение програмата SPRING е ориентирана към най-съществените проблеми на прехода към демократично развитие в Египет, Тунис, Мароко и Йордания. Тя представлява амбициозно и необходимо допълнение към съществуващите схеми за партньорство със страните от региона на Южното Средиземно море. Инициативата за подобна подкрепа е категоричен начин да се затвърди авторитета на Европейския съюз и да се докаже готовността му да реагира подобаващо при необходимост от защита на демократичните ценности и катализиране на устойчиво развитие. Тя има значение и за гарантирането на сигурността на самия Съюз при засягането на теми като управлението на миграционните политики и възможностите за мобилност.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Action Fiche for the southern Neighbourhood region programme Support for partnership, reforms and inclusive growth (SPRING): http://ec.europa.eu/europeaid/documents/aap/2011/af_aap-spe_2011_enpi-s.pdf
- EU response to the Arab Spring: new package of support for North Africa and Middle East: <http://europafrica.net/2011/10/10/eu-response-to-the-arab-spring-new-package-of-support-for-north-africa-and-middle-east/>
- EU response to the Arab Spring: Special Measure for poorest areas in Tunisia: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/11/642&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
- EU response to the Arab Spring: the SPRING Programme: http://ec.europa.eu/europeaid/news/arab-spring_en.htm
- EU response to the Arab Spring: new package of support for North Africa and Middle East: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/1083&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>
- The European Commission boosts the number of Erasmus Mundus scholarships for South Mediterranean students: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/11/637&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en#footnote-1>
- European Centre for Development Policy Management –

Talking Points: <http://www.ecdpm-talkingpoints.org/is-the-eu-spring-programme-new/>

- Официален сайт на Amnesty International: <http://www.amnesty.org/>
- Официален сайт на Transparency International: <http://www.transparency.org/>
- Официален сайт на „Репортери без граници”: Press Freedom Index 2011/2012: <http://en.rsf.org/press-freedom-index-2011-2012,1043.html>
- Статия на BBC: Egypt ,to put on trial foreign NGO workers‘ <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-16896018>
- Изследване на Parlorama: The Four Seasons of the “Arab Spring”: http://www.parlorama.eu/wp-content/uploads/2012/02/Parlorama_Arab-Spring-2011_analyse-finale_en.pdf
- Centre for Strategic and International Studies: Rethinking the Arab Spring: http://csis.org/files/publication/111102_MENA_Stability_Security.pdf
- Доклад на Oxfam: Power to the People?: <http://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/bn-power-people-eu-arab-spring-141111-en.pdf>

„Арабската пролет”: икономическа стабилност и социален просперитет на арабските страни. Предизвикателства пред Европейската външна политика.

Жените и Египетската пролет – равностойност.

Боян Хаджиев

*„Вярно е, че понякога жената отива прекалено далече,
но другите я слушат само тогава, когато отиде
прекалено далеч.*

Индира Ганди

В Близкия Изток и Северна Африка, от появата на исляма до днес, жените са в неравностойно положение спрямо мъжете. Въпреки че позицията им в обществото се променя през вековете, те рядко постигат равнопоставеност с мъжете. Едно е сигурно, жените от всички класи са играли важна роля в историята като майки, отглеждачи и възпитаващи следващото поколение. Те допринасят за икономиката и във формалния и в неформалния сектор, въпреки че техният принос не винаги е зачитан. От появата на исляма жените участват в религиозни, политически, културни дейности, но тази религия води до значителни промени в сферата на работата, правата, семейството, политиката, което изгражда социално-културен контекст, засягащ позициите им в социалните структури.

Жените изразяват облика на обществото, което идентифицира дадена нация. Арабските държави са идеален пример за това. Те са с един от най-високия прираст на населението в света, но поддържат едно от най-ниските нива на социални, икономически и политически възможности за участие на жените. Това влияе пряко на възможността да бъдат разглеждани и възприемани като модерни държави. Освен това арабските държави непрекъснато са подложени на критики, че притежават едни от най-лошите показатели в осигуряването на защита на човешките права, особено на жените.

Въпреки това, в рамките на своите общества, арабските (като цяло от Близкия Изток) жени са изключително активни в дебата за половете и социално-политическите борби. Резултатите от това участие дават редица различни тълкувания на това каква трябва да бъде ролята на жените в арабските държави. Доскоро, езикът използван от медиите и лидерите на западните демократични общества по отношение на жените в Близкия Изток се характеризираше с пренебрежение към историческите доказател-

ства за активността им и за желанието им за промяна. Те бяха изобразявани като безпомощни жертви, неспособни да променят своя статут. Това доведе до изтласкването встрани от общественния дебат на тази част от населението. Освен това, с основание може да се твърди, че жените не представляват хомогенна единица за анализ. Те са разделени по класова, религиозна и културна принадлежност. Факт е обаче, че за определени цели, те се появяват на обществената сцена като недиференцирана съвкупност от лица, определяна само от техния пол, което превръща политиките свързани с жените в особено силно заредена и оспорвана категория. Тя е предмет на различни енергично поддържани религиозни и секуларни убеждения и становища. Проблемът е, че голяма част от настоящите дефиниции за ролята на жените в Арабския свят са давани от мъже. В много моменти това е изтъквано като пречка пред способността на жените да определят своето собствено положение и да оформят обществения си статут като граждани.

Не бива да се пренебрегва фактът, че жените представляват не само икономическа и политическа, но така също и „символна власт“. Тази власт често е представена чрез езика, религията, образованието и изкуството. През миналия век в тези сфери на общественото развитие се проявява най-силно и е най-видимо участието на жените. Тази повишена „видимост“ променя баланса на силите и установява ново съотношение, което до голяма степен позволява по-активно участие на жените в социалната и политическата сфера. В сегашната широка дискусия жените се възприемат като носители на една културна идентичност, която се намира в проблематична връзка с „изграждането“ им като „пълноправни“ граждани.

Овластяването и образоването на жените може да намали много от отрицателните характеристики на арабската социална-икономическа обстановка – несигурност, демографски проблеми, бедност и др. Международни проучвания показват, че колкото е по-високо относителното ниво на образование сред жените и тяхното политическо участие, толкова по-малко вероятно е наличието на политическо насилие, нестабилност и бедност.¹³³ В подкрепа на това могат да бъдат изведени три основни причинно-следствени процеса.

¹³³ За повече информация - Mary Caprioli, "Primed for Violence: The Role of Gender Inequality in Predicting Internal Conflict," *International Studies Quarterly* 49 (2005): 161–78.

Първо, жените получили образование и достъп до политическия процес мога да социализират младите хора по начин, по който потискат желанието им за участие в радикални движения и организации използващи насилие.

Второ, те също могат да помогнат за укрепване на гражданското общество, като предоставят алтернативи за политическото, икономическото и социалното развитие.

И трето, в дългосрочен план, образованите и политически равноправни жени допринасят за намаляването на раждаемостта, което води до намаляване на рисковете, породени от демографските бумове и проблемите, които съпътстват справянето с тях.

Казаното дотук има за цел да илюстрира важната роля на жените за икономическото развитие и социалния просперитет на държавата, но също така да покаже статута им като основен индикатор за степента на развитие на обществото. Освен това положението на жените в дадено общество е тясно свързано с изграждането на образа му в очите на външния свят. Дали една държава е възприемана като модерна, до голяма степен може да се предопредели от отношението ѝ към нейните граждани - жени.

По време на революциите в Близкия Изток и Северна Африка едно от нещата, на което светът стана свидетел бе решаващата роля на жените в революционните събития. В частност, египетските жени взеха активно участие в революцията така, както и в стачните движения през последните години (в няколко случая дори служат за пример на мъжете, да се присъединят към стачките).

В по-ранните протести в Египет, жените са едва около 10% от протестиращите, но в дните, преди падането на Мубарак, на площада Тахрир те достигат до 40 - 50%. Египтянките се включиха по най-различни начини в протестите – отбраната на площада, издигане на барикади, ръководене на дебати, скандиране на лозунги, рискуваха живота си рамо до рамо с мъжете.

Жените, които излязоха масово на улиците, не правят това само в името на абстрактната идея за свобода за жените, а и в името на един по-добър живот за тях самите, семействата и сънародниците си.

Интернет им предостави безопасна платформа за водене на кампанията и така допринесе и за физическото им участие. Те не само публикуваха в блогове и социални мрежи, но

и често предвождаха протестиращи тълпи, отстояваха позиции в Кайро и поемаха тежестта на протестите наравно с мъжете. В основата на участието на жените беше желанието им да се сложи край на политическите репресии и да се въведе цялостна реформа. Основна причина за включването на египетските жени в протестите е „двойната дискриминация и репресия“, на която те са обект т.е. съществуват две измерения на дискриминация и репресии. Първото измерение е общо за целия египетски народ – десетилетия наред, както египетските мъже, така и жените понасят репресивните политики на правителството си. Второто измерение се съсредоточава единствено върху египтянките, които са обект на дискриминационни закони, дълбоко вкоренено неравенството между половете и посегателства срещу личността (различни видове сексуален тормоз, примитивни практики и т.н.). Корените на тази дискриминация в Египет са дълбоки. Сексуалният тормоз е не само широко разпространена практика, но той дълго време е използван като инструмент за политическо потисничество. Една година преди събитията на площад Тахрир в класация за равенството между половете на Световния икономически форум Египет заема 125^{то} място от 134 държави. Данните показват, че 42% от египетските жени са неграмотни, голяма част от тях са безработни, а жени на политически лидерски позиции почти няма. В близко бъдеще по-вероятно е степента на равенство между половете да не се подобри значително.

Последните събития около социалното, политическото и икономическото развитие на Египет, след свалянето на Мубарак показаха, че очакванията за значително подобряване на положението на жените в египетското общество няма да бъдат постигнати скоро. Месеци след събитията на площад Тахрир надделява трезвата преценка, че революцията е била първият успешен етап от дългата борба за равноправие. Идеалистичните очаквания за бързи резултати и поставяне на жените на подобаваща позиция като основна част от гражданското общество в Египет, вече като че ли са изоставени. Първият отрезвяващ удар бяха резултатите от парламентарни избори проведени след свалянето на Хосни Мубарак. Най-големият печеливш се оказаха ислямистките партии, а един обществен слой претърпя шокиращо разочарование – жените. Присъствието на жени в

египетския парламент възлиза на около 2% от общо 508 места. Това е продължение на дългогодишната тенденция – пропорционалният дял на жените в арабските парламенти, да е един от най-ниските в света.

След революцията различните обществени слоеве очакваха интересите им да бъдат представени в парламента, но се оказва, че за жените има реален риск да бъдат маргинализирани от всички партии. Резултатите от тези избори показаха характерна черта на революциите – често от следреволюционната ситуация се възползват не най-многобройните представители на определени слоеве и интереси, а най-организираните сегменти. Победата на ислямистите в парламентарните избори засилва опасението сред много египетски жени, дали отново те няма да станат жертви на дискриминация и репресии.

Това, което се наблюдава в Египет в момент, когато страната започва да гледа към бъдещето е, че жените са изправени пред опасността да бъдат отново изтласкани встрани от процесите на социалния, политическия и икономически живот и развитие. Въпреки желанието за промяна на десетилетията на дискриминация и неравенство, отново на жените е отказвано да получат роля в създаването на нов Египет. Те са изключени от почти всички аспекти на изграждането на новата система и институции. За да се гарантират правата на жените е нужно активното им включване в преговорите и процеса на взимане на решения по време на прехода.

Изключително важно е да се намалят структурните неравенства в страните, в които „се случи“ Арабската пролет като се премахне дискриминацията, бариерите за обществено-политическа и социално-икономическа мобилност и се осигурят равни права за всички членове на обществото без значение пол, раса, възраст и вероизповедание. Също толкова важно е да се смекчи въздействието на бързите обществено-политически и социално-икономически промени. Това може да стане единствено чрез дългосрочна социална, политическа и икономическа помощ и инвестиции, които да допринесат за устойчиво развитие и овластяването на маргинализирани групи (особено тази на жените).

Важно е насърчаването на политическите компромиси и предоставяне на възможности за индивидуално и колектив-

но участие в процесите на прехода. В този аспект силно влияние имат регионалните съюзи, неправителствените организации, корпоративният сектор, частните финансови институции и гражданското общество като цяло, които трябва да бъдат насърчавани да формулират стратегии и плановете, насочени към намаляване на неравенствата и дискриминацията, която засяга арабските общества. Ако новата политическа власт не интегрира жените в обществото, като им даде равни образователни и трудови възможности, както и защита на техните политически права, твърде вероятно е икономическият застой да не бъде преодолян, а преходът към функционираща демокрация да не бъде осъществен. С други думи опасността победата в революцията да бъде подменена от по-репресивен и по-недемократичен режим остава.

Срастването между бизнеса и елита в страните от Арабския свят

Галина Цанкова

Регионът на Близкия Изток и Северна Африка обхваща някои от най-древните цивилизации в света. Простирайки се от Атлантическия бряг на Мароко до Иран и йеменските брегове на Арабско море, Близкият Изток си остава един от най-важните региони в световната политика и икономика.

Днес обаче повечето от икономиките в региона не са свободни. Местното население, сякаш прокълнато от огромните петролни запаси, живее между двата полюса на богатство и бедност. Богатството е в ръцете на определен кръг от хора – представители на политическата, религиозната и военната клика и техните фамилии. Те ръководят политическото и икономическото развитие на страните – от производството, през установяването на международни отношения и реализирането на стоки и услуги на вътрешния и външния пазар, до възвращаемостта и огромните постъпления в банковата система. Омагьосан кръг – с ядро от политически и военен елит, който е добре материално обезпечен за поколения напред и периферия от милиони хора, оцеляващи на ръба на мизерията. Такава е обобщената икономическа обстановка. И макар да сме свикнали с подобно разпределение на материалните блага сред облагодетелстваните върхушки в световен мащаб, макар да сме станали някак търпеливи и политизирано празнословни по отношение на тези факти, в развитите и дори в развиващите се страни не е дотолкова фрапираща разликата в стандарта на живот между отделните социални групи.

При все това години наред нямаше пречка да съществува подобно статукво в страните от Арабската пролет. Двама немски политически анализатори от вестник „Die Zeit” Надине Кратмайер и Оливър Шлумбергер считат, че авторитарните режими в Близкия Изток и Северна Африка имаха устойчивост, благодарение на 4 специфични за тези страни фактора:

1. Особеностите на икономическата система;
2. Патримониалната политическа система в смисъла на описаните от Макс Вебер вертикални пластови структури, отделящи масата от елита чрез бюрокрация;
3. Патриархалните форми и ролята на авторитета им;
4. Международните фактори, подкрепящи статуквото.

За да се направи адекватен анализ на икономическия живот в страните от Близкия Изток и Северна Африка, базиран не само на цифри, а отчитащ решаващата роля на социалния фактор, трябва да се отбележат някои особености на арабската култура. Бизнесът в тези страни остава подвластен на религиозните и културни особености на арабските народи, дори в съвременния глобализиран свят.

Акцент винаги се поставя върху религиозно обусловените съображения при воденето на бизнес срещи и поддържането на търговски отношения с арабски контрагенти. Като правило, профилът на осъществяващите международни контакти арабски бизнесмени е следният: това са мъже, представители на фамилии, тясно обвързани с политическата или военната клика, образовани по западен стереотип, копиращи съвременните общоприети модели на поведение, но явно манифестиращи етническата и религиозната си принадлежност.

Особеност на арабските икономически системи е отдаването на концесии на природните ресурси. Богатите на залежи на петрол и газ страни разчитат на доходите си от продажби именно на тези ресурси – това е вид икономическа рента, която се прехвърля в държавния бюджет. Обикновено излишъците се инвестират в дялови участия в световната икономика (по подразбиране облагодетелствана от това е управленската върхушка), рядко се ре-инвестира в производствения процес на самата страна. Дори държави, които разполагат с оскъдни или въобще не разполагат с природни богатства, успяват да привлекат по този начин външни приходи.

Интересно явление сред арабските общности е срастването между бизнеса, политическия елит, армията, духовенството. То се изразява в единен облик – представители на едрия бизнес. Логически обусловената връзка е следната:

1. Религиозната принадлежност на арабския етнос е силно изразена. Духовенството има власт над обществото заради

ислямския мироглед. Особено силна е зависимостта на крайно бедните прослойки (съставляващи до 50% от населението в страни като Йемен, Мароко, Афганистан и др.), които намират надежда и упование във вярата. Не е лека задачата при обективните фактори на крайна бедност, мизерия, ограничаване на правата и свободите да поддържаш в състояние на покой населението. Затова и властта се нуждае от подкрепата на духовенството – за да сплотява народа и той да не се бунтува.

2. От друга страна, постоянният натиск и всяването на страх у населението е друга мярка за поддържане на статуквото. За целта е осигурено засилено и непрестанно военно присъствие повсеместно. За да предотвратява дори мисълта за бунтуване срещу несправедливостите, камо ли дързост за действие.

Друг е психологическият момент с кадровия подбор в армията. Избирайки млади мъже сред най-бедното население, реабилитирайки ги чрез възможност да се изучат и работят, осигурявайки им по-висок материален и социален статус, представителите на политическия елит се обграждат с лоялни защитници. Представителите на военния елит са наясно, че с всяко разклащане на властта и статуквото, те също автоматично губят придобитите позиции. Затова са безрезервно предани – дори с цената на собствения живот защитават живота и интересите на политическите си покровители.

3. Управленският елит също е доволен от този тип симбиоза – срещу материални стимули, духовенството и военните се грижат за солидарността, лоялността, интегритета на населението. Срещу относително малки жертвувания от държавните приходи се осигурява привидно спокойствие.

Наистина привидно бе това контролирано съществуване на арабските страни. Трябва да се признае, че не е лека задачата да се случва това в региони, където религиозните различия могат да ескалират до въоръжен конфликт, където всяка семейна вражда би могла да бъде разрешена само с проливане на кръв, където многобройното население не би могло на основите на демократичност и либералност да експлоатира ограничените ресурси на страните и всеки да живее добре. Затова и до ден днешен редица икономисти спорят относно ролята на властта за благоденствието на народа на една страна – докол-

ко са правомощията на управляващите за регулиране на отделните житейски сфери. Дали е по-удачно сегашното „либерално“ развитие на арабските икономики или контролираното насочване на икономическите отношения и поверяването им в ръцете на върхушката, близка до самите управляващи. Дали са адекватни мерките на световни политически и финансови объединения или по-скоро зловредни. Вмешателство отвън и заимстване на вече изпитани политически прийоми ли е нужно или нови подходи, локално изграждане на политики, съответстващи на особеностите в политическия, социалния, икономическия живот в отделните арабски страни.

Според мен стратегиите за реструктуриране и съживяване на икономиките следва да бъдат съответстващи на преимуществата и недостатъците на всяка страна от Арабската пролет. Съществуват обаче и общи за тези страни характеристики, което означава и общи проблеми и политики за справянето с тях. Анализът на икономическите и социални показатели задава следната обобщена обстановка:

Близкият Изток има относително висок БВП на глава от населението. Със 7002 долара на човек, регионалният БВП се намира в мъртва точка – по-нисък от Европа и Америка, но по-висок от Азия и Субсахарска Африка. Разликата между най-високия и най-ниския БВП е огромна – 27 400 долара в Катар срещу 879 долара в Йемен. Структурните проблеми очевидно изобилстват, тъй като процентът на безработица в региона, който средно е 13.6%, е най-високият в света. Въпреки износа на суров петрол Близкият Изток е вторият с най-лоши показатели за износ и внос (съответно 24 млрд. долара и 21 млрд. долара) сред регионите, което разкрива липсата на икономическа динамика. Използвайки метода на среднопретеглената стойност с дела на населението, жителите в региона на Близкия Изток и Северна Африка имат най-малката икономическа свобода в света. Странно е, че регионът на Близкия Изток и Северна Африка е единственият район, включен в Индекса, който е увеличил средната стойност на икономическата свобода през последната година. Йемен и Мароко са направили най-големия скок със съответно 3.0 и 4.4 процента увеличение. Обединените арабски емирства (ОАЕ), Тунис, Катар, Йордания, Либия, Кувейт, Ливан, Израел и Египет също са подобрили икономиче-

ските си резултати, което очертава ясната тенденция в региона. Все пак дори и в този регион има зависимост между свобода и благоденствие. Съществува положителната връзка между високата степен на икономическа свобода и високия БВП на глава от населението. Процесът на преобразуване в новаторските държави Бахрейн, Катар и ОАЕ осветява пътя към икономическия растеж в региона.

И тук е мястото да разгледаме особеностите на генезисът на Арабската пролет. В основата са исканията на обществеността за материална справедливост. Материална справедливост, но в първообраз – задоволяване на първостепенни нужди, свързани с физическото оцеляване. Социалните искания за контрол над цените и намаляване на безработицата са най-силно изявени в Тунис и Алжир. На следващ етап изпъкнаха възжеланията към свобода и демократичност. Като говорители и организатори на протестите изпъкнаха младежи, свързани със западните филантропски фондации, голяма част от които лобираха за утвърждаването на неолибералните възгледи. Въодушевени от успехите си, но и обезпокоени от необратимостта на процеса, протестиращите наблягат на исканията си за промяна на конституцията, съдебни процеси за управляващите и приближени до тях икономически благодетелствани фамилии, свобода на частната инициатива. Икономическите планове за жалост, като че се изчерпват с романтичното искане десетките милиарди, заграбени от управляващите диктатори и съхранявани в задгранични банки да „бъдат върнати на народа“. Като прибавим и неяснотите в обвързването с Международния валутен фонд и Световната банка, може да бъде предвидена една не чак дотам социална перспектива, което според някои наблюдатели като Валтер Амбруст „може да доведе до силно разочарование от промените сред голяма част от населението“.

Редица икономисти посочват борбата с корупцията и по-равномерното разпределяне на богатството в арабските държави като важна стъпка към постигането на желанния социален и икономически напредък през следващите години.

По-ефективното използване и разпределение на ресурсите на арабския свят и продължаването на диверсификацията на производството са нужни предпоставки за осигуряването на дългосрочния просперитет на региона. Координацията

на икономическите и финансови реформи на международно ниво трябва да вземе предвид индивидуалните икономически характеристики на страните от региона, като в същото време служи като обща платформа, благодарение на която всяка държава да уреди собственото си устройство в хармония с това на другите страни.

В краткосрочен план усилията следва да бъдат насочени в ускоряването на демократичния процес и осигуряването на неговата стабилност. Създаването на нужните предпоставки за активизирането на частния сектор – премахването на остатъците от порочното съсредоточаване на едрия бизнес в ръцете на елитите, близки до предходно управляващите и неговото подпомагане в преходния период е от съществено значение за успешната транзакция на арабските икономики в равнопоставени на останалите.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

- <http://www.iss.europa.eu/publications/detail/article/q-transformations-in-the-arab-world-what-next-8/>
- <http://www.obshtestvo.net/content/view/2118/4/>
- Индекс на икономическа свобода: <http://www.heritage.org/index/explore>
- БВП на арабските страни:
- <http://www.tradingeconomics.com/gdp-growth-rates-list-by-country>
- Schlumberger, O., “Autoritarismus in der arabischen Welt: Ursachen, Trends und internationale Demokratieförderung”, 2012
- Schlumberger, O., Kreitmeyer, N, “Aus Politik und Zeitgeitschihte – Arabische Welt”, 14 June 2010
- сп. „Геополитика” онлайн:
- <http://geopolitica.eu/2005/1063>

Арабската пролет - проява и възможност за развитие на човешките права и свободи

Магдалена Атанасова

Господстващите автократични режими в арабския свят десетилетия наред управляват чрез репресии, цензура и корупция. Общият стремеж към зачитане на човешките права и свободи провокира вълна от протести в Близкия Изток и Северна Африка. През 2010-2011 г. се активизира гражданското общество в арабските страни с помощта на модерните комуникационни технологии.

Поривът за промяна се заражда първоначално в Тунис (17.12.2010 г.), а след това и в Египет (25.01.2011 г.). Двете държави са силно засегнати от протестите, които завършват със сваляне на режимите. Настоящият труд изследва нарушенията на човешките права и свободи по време на арабските протести в Тунис и Египет, какво се променя след революциите в двете арабски държави, и каква политика е необходимо да провежда ЕС за укрепване и спазване правата на човека в арабския свят, съобразени с Хартата на основните права на ЕС от 2000 г.¹³⁴, обединяваща всички лични, граждански, политически, икономически и социални права. Научната работа се основава на факти от събитията през 2010-2011 г., на Световния доклад на Human Rights Watch от 2012 г.¹³⁵, данни на държавни институции, интервюта на активисти и журналисти. Анализът има важно значение за демократичното развитие, икономическия и социален просперитет в арабските държави.

Протестите в Тунис през 2011 г., най-големите от обявяването на независимостта на страната през 1956 г., са срещу правителството, чийто репресивни закони задушават свободата на изразяване и сдружаване. Впоследствие, се разширяват правата на човека с приемането на плуралистичния закон за избор на Учредително събрание (УС). В навечерието на въста-

¹³⁴ http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf, Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000.

¹³⁵ World Report, Human Rights Watch, 2012.

нието повече от 106 партии се регистрират, вкл. Ислямистката партия Ан-Нахда и Комунистическа работническа партия, както и асоциации, като Международната асоциация в подкрепа на политическите затворници и Асоциация за борба срещу изтезанията в Тунис, които са незаконни по време на управлението на президента Зин ал Абидин бен Али. През февруари 2011 г. Временното правителство приема общ Закон за амнистия на политически затворници, което позволява освобождаването на повече от 500 души. Правителството ратифицира Международната конвенция за защита на всички лица от насилствено изчезване и се присъединява към Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отношение, както и към Международния пакт за граждански и политически права, който изисква премахване на смъртното наказание в страната.

След протестите, през 2011 г. в Тунис първото междинно правителство създава Национална комисия за разследване на злоупотреби, извършени по време на протестите между 17.12.2010 г. и в края на януари 2011 г. Според Комисията 240 цивилни са убити в цялата страна, а 1464 са ранени. На 24 октомври 2011 г. правителството обнародва Закон за обезщетения на жертвите от протестите. На 14 септември 2011 г. Службата на военния прокурор обявява, че са подадени обвинения срещу Бен Али, двамата министри на вътрешните работи и 40 висши служители от държавния апарат за сигурност за извършване на умишлено убийство по време на въстанието и корупция. Въпреки това, са нужни реформи в съдебната власт. Репресиите са узаконени, като се злоупотребява при тълкуване от съдилищата, за да се потиска опозицията.

След общонационалните протести, освен Закон за сдруженията от 24 септември 2011 г. и Закон за политическите партии, е приет Нов кодекс за медиите, значително по-либерален. В него се елиминира криминализирането на клеветата срещу държавните институции и „нарушенията“ на президента на републиката. Въпреки това, клеветата се определя като престъпление, изключващо лишаването от свобода, но се запазва глобата. Престъпления са оклеветяващи религии, „чиято практика е разрешена“ и „разпространение на невярна информация“, поддържани от правителството на Бен Али за преследване на

дисиденти и активисти за човешките права. Временното правителство също се възползва от тези репресивни разпоредби¹³⁶.

Тунис е известен като най-добре развиващата се арабска държава по отношение на правата на жените. Приемането на изискването за паритет на половете в УС изисква да се редуват мъже и жени в списъците от кандидати на партиите. Въпреки това, само 49 жени са избрани в УС от общо 217 места. На 16 август 2012 г. Министерски съвет приема голяма част от Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация срещу жените. Въпреки това, правителството поддържа „обща декларация“, според която не могат да се провеждат реформи, които влизат в конфликт с исляма. Семейният кодекс в Тунис дава на мъжете и жените равни права при развод в съда. През 1993 г. изменение на Закона предоставя на жените право да прехвърлят своето име и националност на децата си. Дискриминацията все още съществува в областта на упражняване на родителски права при наследяване и детето.

По време на масовите демонстрации полицейското насилие срещу протестиращите продължава и след свалянето на Бен Али, особено през януари и февруари. През май, полицията напада няколко демонстранти и случайни лица, произволно ги арестува и подлага на изтезания. Докато тунизийците се ползват от правото на демонстрации в по-голяма степен, отколкото в миналото, службите за сигурност продължават да

¹³⁶ Например, на 29 май 2011 г. властите задържат високопоставен полицейски офицер по обвинение по Наказателния кодекс, че „вреди на външната сигурност на държавата“ и разпространяваната информация може „да навреди на обществения ред“, защото той е написал писмо до министъра на вътрешните работи, в което обвинява длъжностни лица за убийството на протестиращи по време на тунизийската революция. Той също обвинява служители на министерството за унищожаване на класифицирани документи, доказващи сътрудничество между администрацията и тайните служби на Израел по времето на Бен Али. На 22 септември той е оправдан, като остава глобата за разпространение на невярна информация. Временното правителство не успява да отговори на насилствените нападения за свободна реч. На 9 октомври, стотици протестиращи се събират срещу решението ТВ канал да излъчи пълнометражен филм, който разказва историята на момиче в пост-революционен Иран. Има сцена, която се възприема от някои като нарушаване на ислямския закон за забрана на образи, олицетворяващи Бог. Два дни по-късно прокурор в Тунис обявява, че ще започне разследване в отговор на жалба, подадена срещу собствениците на телевизията въз основа на статии в пресата и Наказателния кодекс за клеветата на религията и нарушения на общественото поведение. World Report, Human Rights Watch, 2012.

използват насилствени методи. В края на февруари 2011 г. Тунис е изправен пред хуманитарна криза от притока на стотици хиляди бежанци и мигранти в навечерието на либийското въстание. Тунис отговоря на хуманитарните нужди, въпреки че през май 2011 г. няколко случая на насилие се провеждат в бежанските лагери.

През януари 2011 г. ЕС замразява имуществото на 46 съюзници и роднини на президента Бен Али и съпругата му. Временното правителство приветства посещението на специалния докладчик на ООН за изтезанията и борбата с тероризма.

Протестите в Египет срещу три десетилетия управление на президента Хосни Мубарак призовават за социална справедливост, демокрация и край на полицейското насилие. На 11 февруари 2011 г. Мубарак е принуден да подаде оставка и Висшия съвет на въоръжените сили (ВСВС), съставен от висши представители на армията, приема законодателни и изпълнителни правомощия. През март са одобрени конституционни промени за референдум и е издадена Конституционна декларация за провеждането на парламентарни и президентски избори. Разпоредено е освобождаването на всички задържани (по Закон № 162 от 1958 г.), наброяващи няколко хиляди души в края на 2010 г. Въпреки това, продължават да се използват специални съдилища по бързата процедура. На 10 септември ВСВС обявява, че се разширява обхвата на приложението на Закона за спешни случаи и ще остане в сила до май 2012 г. Военните използват сила, за да спрат демонстрациите. На 28 януари десетки хиляди демонстранти излизат по улиците на Александрия, Суец и Кайро. Полицията отговоря със сълзотворен газ, вода, оръдия, гумени куршуми и боеприпаси спрямо протестиращите. Според Министерството на Здравеопазването 846 човека са починали по време на протестите през януари и февруари, а на 28 и 29 юни полицията ранява 1114 човека. Военните произволно арестуват десетки журналисти през януари, а на 9 март на площада в Тахир са арестувани над 174 протестиращи. Журналистите са освободени няколко дни след арестуването им, но военните съдилища осъждат много протестиращи. Властите също така задържат деца, които се сблъскват с физическо насилие и мъчения, противоречащо на междуна-

родното право. Въпреки необходимостта от възстановяване на общественото доверие в полицията, не започва реформиране на сигурността. Не е имало цялостно разследване на мъченията и малтретирането през последните години от египетската полицията. На 3 август започва процеса на Мубарак и бившия министър на вътрешните работи Хабиб Ал-Адли, както и на 11 други полицейски служители, обвинени в убийството на протестиращите и в корупция.

В резултат на свалянето на президента, телевизионните медии се ползват с по-голяма свобода по всички въпроси, с изключение на тези, свързани с военните¹³⁷. На 11 септември полицията нахлува в офисите на Ал Джазира в Египет, станцията, която най-подробно отразява на живо протестите, е забранено излъчването ѝ от Египет. През март ВСВС изменя Закона за политическите партии за по-лесно формиране на нови партии. До края на управлението на Мубарак, заявленията за регистриране на нови партии, на асоциации и НПО са отхвърляни. През юли прокурор от Държавна сигурност обявява, че ще разследват възможно „предателство“ по обвинения срещу НПО, които не са регистрирани по Закона за асоцииране и са получили чуждестранно финансиране. През ноември в Кайро Наказателният съд нарежда на банките да докладват за всички сделки на 63 защитници на човешките права и организации. Случаите на религиозно насилие в Египет между мюсюлмани и християни продължават и през 2011 г.¹³⁸ Изготвя се Закон за обновяване и изграждане на църкви, дългогодишно искане на християни, които се сблъскват с дискриминация. Египетската гранична полиция продължава да стреля по невъоръжени африкански мигранти, които се опитват да преминат през границата на Синай в

¹³⁷ От септември военният прокурор призовава най-малко 9 активисти и журналисти за разпит по обвинения в „обида на армията“, но повечето са освободени без глоба. Изключение е блогърът Майкъл Набил, когото военният трибунал през април го осъжда на 3 г. затвор за „обида на армията“ и „разпространяване на невярна информация“ на своя блог. World Report, Human Rights Watch, 2012.

¹³⁸ На 1.01.2011 г., бомба избухва в църква в Александрия, убивайки 23 души. На 8 март, християните в източната част на Кайро протестират за изгарянето на църква и се сблъскват с мюсюлмани. 12 души са загинали в последвалото насилие и стрелба, както и няколко християнски домове и предприятия са подпалени. World Report, Human Rights Watch, 2012.

Изrael. Арестувани са стотици незаконни имигранти, основно еритрейци, етиопци и суданци, в затвори в Синай и Северен Египет без достъп на Комисариата за бежанците на ООН до тях, като се отрича правото им на убежище¹³⁹.

Трудовите протести се увеличават на брой в сравнение с предходни години и се разпростират в нови сектори. През април ВСВС приема Закон, който криминализира стачки, които „нарушават работата на държавните институции, публичната или частната дейност“. Военната полиция използва сила. През март министърът на труда признава правото на независима търговия на съюзите, в очакване на закон за облекчаване процедурите за регистрация. От март над 70 нови независими синдикати заявяват своето създаване.

На 9 март военната полиция арестува 20 жени на площад Тахрир, като 17 от тях са отведени във военен затвор. Проведени са тестове за девственост на 7 от жените, които се определят като несемейни. В отговор на обществен протест, ВСВС казва, че ще „разгледа въпроса“, но няма наказани служители. През май ВСВС изменя Закона за политическите права с изискване, което може да доведе до рязък спад в броя на жените депутати. В Египет шериата води до дискриминация спрямо жените в семейните дела и се прилага само към мюсюлманите. Според него са забранени разводите, освен в случаите на изневяра.

След засилване на протестите, САЩ и ЕС призовават президента Мубарак да се оттегли. Поемането на властта от военните е основна причина за по-ниските темпове на промяна на човешките права в Египет в сравнение с Тунис. САЩ обявяват през март, че са заделени 65 млн.щ.д. за демокрация и

¹³⁹ През октомври имиграционни служители насилствено депортират трима еритрейци. Служители в затворите в Шалал дават достъп на служители от посолството на Еритрея до 118 задържани техни мъже, търсещи убежище. Пребиват ги, за да ги принудят да подпишат документи, с които дават съгласие за завръщането си в Еритрея. Египетските власти обявяват, че ще депортират групата за Еритрея. През септември трафикантите държат група от 120 еритрейци, в това число 6 жени, и заплашват, че ще злоупотребят с тях, докато техните семейства не платят за всяка по 3 000 щ.д., за да продължат пътуването си към Израел. Египетските власти не провеждат никакви разследвания в този организиран трафик или да арестуват когото и да било във връзка с него. World Report, Human Rights Watch, 2012.

права на човека в Египет за 2011 г. През октомври Барак Обама призовава да се премахнат бързите процедури и осъждания на гражданите пред военните съдилища.

Лидерите на ЕС споделят ентузиазма и исканията на населението в арабските страни за свобода, справедливост и уважаване на основните човешки права. Европейската външна политика в областта на правата на човека би трябвало да се актуализира. Европейската политика на съседство¹⁴⁰ е необходимо да бъде насочена към подпомагане развитието на демократичната система в арабските държави, изграждане на стабилни институции, плуралистични избори, спазване на върховенството на закона, прозрачност и отчет пред обществеността, а също така и за изграждане на гражданско общество и НПО и засилване на работата на местните правозащитни организации. ЕС е нужно да стимулира и подкрепя реформата на човешките права в арабските страни чрез изготвяне на финансов план. При нарушаване на общите споразумения, ЕС ще спира финансирането, ограничава сътрудничеството и налага санкции, когато това е необходимо.

Арабските революции 2010-2011 г. илюстрират жаждата за промяна на съдбата на арабските народи. Като резултат от въстанията, се приемат закони, разширяващи човешките права и свободи в страните, но промяната тепърва предстои. Арабската пролет е пример за напредък в световното развитие на човешки права и гражданските свободи. Международната общност, и в частност ЕС има важна роля в подпомагане на узаконяването на човешките права и зачитане на демокрацията в региона.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

- http://ec.europa.eu/world/enp/index_en.htm#, European Neighbourhood Policy, 1996.
- http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf, Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000.

¹⁴⁰ http://ec.europa.eu/world/enp/index_en.htm#, European Neighbourhood Policy, 1996.

- <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>, The European Convention on Human Rights and its Five Protocols, Council of Europe, Rome, 04.11.1950.
- <http://www.hrw.org>, Human Rights Watch.
- <http://www.hrw.org/en/news/2010/06/18/tunisia-move-against-human-rights-defenders>, Human Rights Watch, Tunisia: A Move against Human Rights Defenders, June 17, 2010.
- World Report, Human Rights Watch, 2012.

Европейската политика на съседство – ново отношение към „Южните съседи”

Предпоставки за развитието на Ал Кайда в Йемен

Габриела Табакова

Йемен е една от най-бедните страни в света, изправена пред огромен демографски ръст, бавно икономическо развитие (висока безработица, корумпирано правителство, въоръжено население, разделение между кланове и племена, без единна национална идентичност), намаляващи петролни ресурси, ниски здравни и образователни стандарти и ниска степен на вътрешна сигурност. Другите по-важни проблеми са контрабандата на хора и оръжия, липса на пограничен контрол, което улеснява трафика на бежанци, терористи, оръжия от Саудитска Арабия и Сомалия. Политизацията на етнически конфликти и вакуума между северните и южните части на страната, заедно с горепосочените фактори дават поле за развитие на терористична дейност, с която слабостта на властите не може да се пребори. В северната част на страната шиитското малцинство организира постоянни бунтове, правителството не се ползва с авторитет, на юг има сепаратистки движения, а Ал Кайда набира все повече сила в тази хаотична обстановка. Всички тези фактори водят страната към статус на провалена държава, подобно на Афганистан и Сомалия. Йемен е страна, чиито икономически и политически показатели я определят именно като такава. Освен гореизброените причини до 2017г. се предвижда, че петролните ѝ запаси ще свършат, а водата е с все по-лошо качество.

История на организацията

Историята на Ал Кайда в Йемен започва още по времето на войната в Афганистан. Много йеменски националисти са участвали в антисъветската война в Афганистан. След края на руската окупация правителството на президента Салех окуражава гражданите си, както и чуждестранни ветерани да се върнат в тогавашния Северен Йемен. Много от тях са араби, които се интегрират в различните структури за сигурност в страната. Те са джихадисти, които при завръщането си водят военни действия срещу марксисткото правителство на Южен Йемен (гражданската война от 1994г.). През 2009г. подразделението на Ал Кайда в Саудитска Арабия се слива с клона си в Йемен, за

да сформират Ал Кайда на Арабския полуостров (AQAP – al-Qaeda in the Arabian Peninsula). AQAP в Йемен е ръководена от млад йемец, избягал от затвора заедно с още 22 членове на организацията.¹⁴¹ Групата Ислямски джихад в Йемен (образувана в периода 1990-1994 г. и предшественик на Ал Кайда на Арабския полуостров (AQAP)), заедно с Ал Кайда в Йемен са формирани под крилото на Бин Ладен. Завърналите се ветерани от войната в Афганистан, сред които и Осама бин Ладен, апелират за централна роля на Йемен в глобалния джихад. Семейството на Осама бин Ладен има своите корени в Йемен, след което се заселва в Саудитска Арабия и започва да се занимава със строителство. Членовете на Ал Кайда се сплотяват още от борбата против комунистите в Афганистан, а след това, бивайки посрещнати радушно в Йемен, от участието си рамо до рамо в гражданската война през 1994 г.

Военни действия

По-конкретно в Йемен развиват дейността си ветерани от войните в Афганистан и Ирак, които се опитват да убеждават американски имигранти да се омъжат за местна жена и да приемат исляма. Ал Кайда създава свои центрове в отслабени държави като Йемен, където се опитва да набира още последователи. Слабото правителство и съсредоточеността му в борбата срещу отделни отцепнически племена му пречат да се посвети изцяло на антитерористична дейност. Заплахата се смята още по-голяма в САЩ, заради данни, че бивши американски затворници се обучават в терористична дейност в Йемен.

Ал Кайда намира почва за развитие в страната, заради слабия правителствен контрол и постоянните вътрешни конфликти. През октомври, 2000 г. членове на Ал Кайда в Йемен бомбардират американски кораб в Адения залив и убиват 17 души, а година по-късно това се повтаря и с френски нефтен танкер. През 2009 г. е направен опит за поставяне взривно устройство в американски самолет, случай, за който се смята, че заподозреният е получил подготовката си в Йемен от членове на Ал Кайда. Същата година AQAP прави опит за покушение над саудитския принц Мохамед бин Найеф. След атаката срещу американското посолство през 2008 г., САЩ отвръщат

¹⁴¹ <http://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/Yemen.pdf>

на удара подпомагайки йеменското правителство във въздушни удари срещу бази на организацията в Йемен. Последват атентати срещу британското и италианското посолство. През 2010 г. Йемен разполага свои войски по границата си, където има силно присъствие на членове на Ал Кайда, а Великобритания и САЩ обявяват затварянето на посолствата си в страната. САЩ веднага предупреждават, че ще очакват засилен контрол на пътници от страните, обявени от Държавния департамент за спонсориращи тероризма – имат се предвид Йемен, Нигерия и Пакистан. Сред останалите действия се включват и нападения над 4 газопровода и нефтени съоръжения (японски нефтен танкер през април, 2008 г.). Последно през май 2012 г. самоубиец бомбардировач от AQAP уби 90 йеменски войници в столицата Санаа, което е най-голямата атака от стъпването на Хади на власт. Насър Абдел Карим, служил като личен секретар на бин Ладен и смятан за лидер на AQAP, преди да бъде убит, издава заповед за създаването на политически фронт за операциите на Ал Кайда в Южен Йемен. Движението Ансар ал-Шариа („Партизани на ислямското право“) е клон на AQAP и цели привличането на млади членове. То се създава в отговор на младежките движения против джихадистите, които искат насилствено сваляне на правителството и установяване на ислямистко такова.¹⁴²

През 2001 г. САЩ и Йемен съвместно предприемат военни операции срещу Ал Кайда, като през януари, 2010 страната обявява открито война на групировката. Отношенията между тях ескалират по време на революцията през 2011 г. Поводът Йемен да се обяви открито против Ал Кайда идва след нападенията над съюзниците на страната - САЩ и Саудитска Арабия – извършвани от нейна територия. През януари, 2010 г. правителството на Йемен предприема военна операция срещу Ал Кайда, в която тогавашният лидер на организацията, Абдулах ал Медар, е убит.

През последните месеци Ал Кайда заплашва с нападение петролни съоръжения, войниците, които ги охраняват, чуждестранните туристи и най-вече западните интереси в страна-

¹⁴² <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-17402856>

та. Така през 2009 г. след нападение са убити няколко южнокорейски туриста, а малко сред това е извършено покушение срещу южнокорейски чиновници, дошли в страната да изследват убийството. Според американски специалисти Йемен е отправна точка и удобна територия за извършване на атаки и удари, и ключово поле за извършване на обучения. През 2009 г. военни от Ал Кайда организират публична проява, заявявайки на антиправителствен митинг, че те са във война със САЩ, а не с йеменската армия. Американските политици, йеменските власти и службите за сигурност са в тясно сътрудничество в борбата им срещу Ал Кайда. Президентът Барак Обама изразява готовността си да засили обучението и екипирането на йеменските войници и служби за сигурност. Според последовател на Фондацията „Карнеги“ за международен мир, Кристофър Баусек, ислямският екстремизъм в Йемен е резултат от много фактори – обединяването срещу комунистическия режим в Южен Йемен най-вече. Днес антитерористични мерки в Саудитска Арабия причиняват бежански вълни от членове на терористични организации в Йемен. Ал Кайда се обявява и против политиката на правителството, което сътрудничи със САЩ в борбата срещу тероризма, правейки публични изявления, насочени срещу йеменските национални интереси. Въпреки сътрудничеството между САЩ и Йемен, американски високопоставени лица твърдят, че антитерористичните мерки от страна на Йемен са много спорадични, твърде често през страната преминават нелегални оръжия за Сомалия или Саудитска Арабия, а престъпниците „бягат“ лесно от затворите в Йемен. Има подозрения за инкорпорирано звено, подпомагащо организацията отвътре.

През май, 2012 г. лидерът на Ал Кайда призовава йеменските граждани да въстанат срещу новия президент на страната – Абед Хади, окачествявайки го като поставено лице на бившия президент на САЩ.¹⁴³

Политиката на ЕС в Йемен

Първата официална среща ЕС – Йемен се състои през юли, 2004 г. и е посветена на демокрацията, човешките права и сътрудничеството в борбата с тероризма. До момента съюзът е

¹⁴³ <http://edition.cnn.com/2012/05/17/world/meast/yemen-unrest/index.html>

налял 165 млн. евро в страната, като основните сфери на внимание са намаляване на бедността, подпомагане на йеменското правителство във формирането на стратегически политики в областите на изграждане на държавност, здравни реформи, качество на храната и др. ЕС се ангажира и с установяване на диалог в сектора на сигурността по време на посещението на координатора на ЕС по въпросите, свързани с тероризма.¹⁴⁴

Намесата и ангажираността на САЩ в Йемен е много по-голяма, заради това, че радикалната идеология на Ал Кайда е непосредствено отправена към тях. ЕС до момента не е предприел конкретни постъпки за действие срещу организацията, а помощта му се изразява във финансови инжекции, консултации, хуманитарна помощ и др.

¹⁴⁴ http://eeas.europa.eu/delegations/yemen/eu_yemen/political_and_economic_relation/index_en.htm

Приложение на теория на игрите в анализа на отношенията между Европейския съюз и страните от региона на Близкия Изток и Северна Африка

Иван Ников

Теория на игрите в контекста на международните отношения

За да търсим приложението на теория на игрите в сферата на международните отношения, нека разгледаме как от второто стигаме до първото: “Солидно изходно поле за постигането на общите гледища и за избистрянето по този начин на теоретичните конструкции е общото разбиране, че международните отношения не са хаос от случайни явления (...), че в международното развитие има вътрешна логика, че съществуват ред и закономерности, които позволяват да се изгради ефективен и практически полезен модел.”¹⁴⁵

Сигурността в международната система, отсъствието на неопределеност в нейното движение и на произтичащия от това риск са условия за вземане на оптимални външнополитически решения. Да се утвърждават тези условия е в интерес на цялата международната общност. В интерес е и за участващите в нея страни.¹⁴⁶

Теория на игрите – защо този подход?

Основна теза в настоящата разработка е, че сътрудничеството в международните отношения е по-изгодна стратегия за участниците, спрямо конфронтацията, дори и от егоистичната (абстрахираме се от ценностното съждение в тази характеристика) перспектива на “реал политик”.

Доколкото теория на игрите има за обект формализиран анализ на отношенията между двама или повече актьори, тя може да бъде от полза на теоретиците в международните отношения, обяснявайки взаимоотношенията между актьорите, които разглеж-

¹⁴⁵ Стефанов, Г. - стр. 3;

¹⁴⁶ Стефанов, Г. - стр. 87;

да, но същевременно и на практиките в тази сфера, които могат да влияят на тези взаимодействия за целите, които изпълняват, или евентуално, и за добруването на човечеството като цяло.¹⁴⁷

Връщайки се към приложението в международните отношения, ще кажем, че тези отношения включват взаимозависими действия, насочени към определени цели. Взаимозависими ще рече, че постигането на целите от всяка национална държава не зависи само от нейните действия, но и тези на другите държави.¹⁴⁸

Теория на игрите – некооперативни, кооперативни, хибридни игри

Основно, игрите се делят на некооперативни и кооперативни. Първо ще кажем няколко думи за некооперативните. Те биват “стратегически” (“нормални”) и “екстензивни”. При игрите в стратегическа форма се правят списъци със стратегиите на отделните играчи и с възможните резултати, произтичащи от възможните комбинации на изборите на различните играчи. Резултатите се представят с числа, съответстващи на възможните резултати при различно разиграване. Тези числа се наричат “полза” и показват доколко даден играч ще е удовлетворен от конкретен резултат. Цялостната схема представлява таблица (матрица).

Екстензивната форма, наричана още “игрово дърво” или “обратна индукция” е по-детайлен анализ, спрямо стратегическите игри. При последните, играчите действат спонтанно, без последователност в ходовете, и нямат информация, как би постъпила отсрещната страна, нито какви ходове предхождат сегашните решения, за разлика от екстензивните игри. По-долу тези теоретични модели ще бъдат демонстрирани с визуални примери.¹⁴⁹ (*фиг. № 1 и фиг. № 2*)

Другата основна група игри са кооперативните. Те се играят от актьори, които са групирани в коалиции. Кооператив-

¹⁴⁷ Correa, H. (2001) - стр. 1;

¹⁴⁸ Correa, H. (2001) - стр. 2;

¹⁴⁹ Game Theory; Theodore L. Turocy - стр. 7;

ността възниква в отделните коалиции, които се състезават с другите коалиции. Пример за такъв тип игри са координационните, в които играчите избират общата стратегия чрез процес на взимане на решения, основан на консенсуса, както е в Европейския съюз (към момента важните решени в сферата на външната политика се взимат с консенсус).

Третият тип игри са “хибриди” между кооперативните и некооперативните елементи. Например, вътре в една коалиция отношенията са като в кооперативна игра, но помежду си отделните коалиции играят по некооперативен начин.

В случая с Европейския съюз имаме точно такъв тип хибридна игра. Държавите-членки помежду си са в кооперативна игра, но това е само на ниво държави-членки. По отношение на отделните страни от Близкия Изток и Северна Африка, съюзът има двустранни отношения индивидуално с всяка държава, макар и политиките на Съюза да са сходни, тъй като са в рамките на една и съща регионална стратегия - Европейската политика на добросъседство. На тази платформа, от една страна имаме коалиция (ЕС), а от другата страна - индивидуални играчи (отделните държави). Следователно, в настоящия текст ще става въпрос за некооперативна игра. Такъв ще бъде и типът игра на ЕС с други коалиции, например с Лигата на арабските държави, със Съвета за сътрудничество в Залива и т.н. Кооперативна игра би възникнала, ако на ниво коалиции те действат съвместно, в рамките на организация, включваща едновременно всички членове на двете коалиции. Например - ако всички държави-членки на ЕС и всички държави членки на ЛАД са членове на ООН, то между двете коалиции може да има игра от кооперативен тип, доколкото двете коалиции се явяват членове на една коалиция от по-висок порядък.

В рамките на настоящата разработка ще дадем примери за отношенията между ЕС като единен актьор и държавите от Близкия Изток и Северна Африка, всяка една поотделно разглеждана като втори единен актьор. Както беше споменато, политиките към тези страни са сходни, така че вариантите, които

ще разиграем, ще са от типа ЕС - конкретна държава. На такова ниво, на което имаме два единни играча, ще наблюдаваме некооперативен тип игра. Това не означава задължително, че страните ще искат да си вредят, в името на собствената полза. Кооперирането може, както често се случва, да възникне в некооперативни модели на игри, когато това е от интерес на всички играчи.¹⁵⁰

Какво могат да спечелят / загубят страните при съгласие / отказ от партньорство

Тук ще разгледаме различни перспективи в динамиката на отношенията между ЕС и разглежданите държави, на базата на които в следващата част ще приложим модели на теория на игрите.

Едно развито сътрудничество може да намери място във всички сфери, свързани със създаването на единен вътрешен пазар, включвайки социални политики, обществено здраве, защита на потребителите, статистика, корпоративно право, технологично развитие, политики в корабоплаването, туризъм и др.¹⁵¹

В средносрочен план партньорството може да доведе и до създаването на "Евро-южносредиземноморско енергийно общество". Последното е от голямо значение за Европа, тъй като страните-членки внасяме от района на Близкия Изток и Северна Африка $\frac{1}{4}$ от нефта, който потребяваме, както и около 70% от газа. ЕС може да има полза от това сътрудничество и по линия на аргумента, че е със застаряващо население и в близко бъдеще се очаква дефицит на работна ръка, а тези страни населението е предимно младо и високообразовано.¹⁵²

Сериозен напредък в сътрудничеството може да се постигне чрез подхода на ЕС "повече за повече" - ("more for more") - ЕС ще предлага повече политическа и финансова помощ за съседните й страни, които извършват повече реформи с цел постигане на демократичност и отваряне на пазарите. Важен е и принципът на 3-те "М" - Money, Markets, Mobility - пари, пазари, мобилност.

¹⁵⁰ Game Theory; Theodore L. Turocy - стр. 7;

¹⁵¹ "Нов отговор на променящо се съседство" - стр. 13;

¹⁵² Лекция на проф. Георги Генов, 28.04.2012 г.;

Разглеждане на отношенията ЕС – държавите от БИСА¹⁵³ през теория на игрите

Нека припомним от втората част, че ЕС е колективен актьор, който ще разглеждаме като единен актьор, в отношенията с отделните страни. Както бяхме казали по-горе, ще визуализираме отношенията между ЕС и страните от Близкия Изток и Северна Африка през схеми на некооперативните игри.

Фигура № 1 показва възможните резултати в играта. Игралч “ЕС” (Европейски съюз) избира ред “С” или “Н” (съответно да Сътрудничи или да Не сътрудничи). Едновременно с това игралч “БИСА” (визираме някоя от страните участващи в двустранни отношения) избира колона “с” или “н” (съответно да сътрудничи или да несътрудничи”).

ФИГУРА № 1

БИСА			
		с	н
ЕС	С	2 1	-2 -1
	Н	-2 -1	-2 -1

¹⁵³ Близък изток и Северна Африка;

ЕС ТАБЛИЦА № 1 БИСА

+	—	+	—
стабилност в региона (предвид близостта му до собствените граници на ЕС)	няма да може да упражнява влияние	достъп до пазара на ЕС	предопределяне в голяма степен на политическата и икономическа система (условен негатив, т.к. такива са желанията на преобладаващата част от гражданите)
достъп до въглеводороди (петрол, газ...)		пари (финансова помощ)	
влияние (икономическо и политическо)		подкрепа в желаните реформи	

Фигура 1 показва различните възможни ползи/загуби за страните при една такава схема на разиграване. В Таблица 1 описваме възможните ползи/загуби за двете страни, в зависимост от това дали решават да си сътрудничат, както и какво е решението на другата страна по този въпрос. Цифрите в долния ляв ъгъл на квадратите са съответно възможните ползи/загуби за ЕС, а в горния десен ъгъл на квадратите - за страните от БИСА.

- При стратегическа комбинация (Н; н) и двете страни решават, че няма да си сътрудничат. Ползите за ЕС са със стойност “-1”, а за БИСА - “-2”. Това е така, т.к. според данните в Таблица 1, при нереализиране на сътрудничество БИСА има повече какво да губи (достъп до пазара на ЕС + пари (финансова помощ) + подкрепа в желаните реформи). Приемаме, че ЕС има да губи по-малко (няма да може да упражнява влияние).

- Същото съотношение ползи/загуби се получава и при стратегическите комбинации (С; н) и (Н; с), тъй като в тези три случая (при избрания модел на разиграване) крайният резултат е липса на сътрудничество.

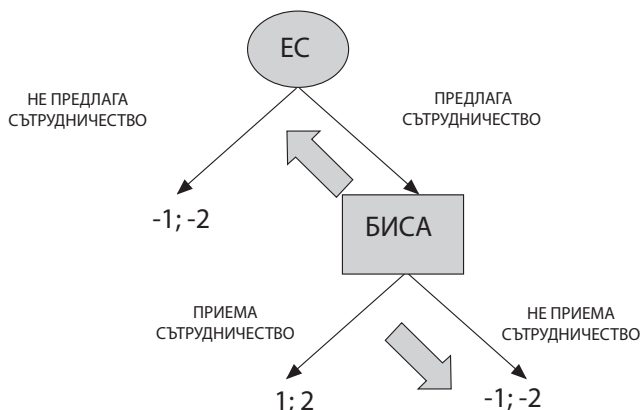
- При стратегическа комбинация (С; с) се осъществява сътрудничество, при което ползата за ЕС е “1”, а за БИСА “2”, тъй като приемаме, че ЕС също има полза, но основните цели са по-скоро стратегически и дългосрочни, докато страни-

те от БИСА биха имали по-висока стойност на полза и в краткосрочни перспективи. От страна на ЕС не бива да се забравя, че за да достигне до ползите ще трябва да отдели парични средства във времена на криза, както и административен капацитет, което в известна степен намалява общата полза.

Един по-нататъшен анализ ще покаже, че стратегическата комбинация (С; с) е доминиращата стратегия (с най-добри лични ползи) едновременно за ЕС и за БИСА. В случая с ЕС е в сила следната тежест на стратегиите и техните ползи $\{(C;c) \text{ "1"}\} > \{(C;n) \text{ "-1"}\} = \{(H;c) \text{ "-1"}\}$. Следователно, за ЕС доминиращата стратегия е да сътрудничи "С" - (С;с), тъй като тогава има най-висока полза за себе си. Съответно стратегиите на БИСА са в отношение $\{(c;C) \text{ "2"}\} > \{(c;H) \text{ "-2"}\} = \{(n;C) \text{ "-2"}\}$. Следователно, за БИСА доминиращата стратегия е също да сътрудничи "с" - (с;С), тъй като тогава има най-висока полза за себе си. Състоянието, в което нито една от страните не може да постигне по-добра полза за себе си, сменяйки своята стратегия, е състояние на "равновесие", по теорията на математика Джон Наш.¹⁵⁴

Горният анализ представя отношенията ЕС - БИСА през некооперативна теория на игрите от стратегически тип. Сега ще направим визуализация на тези отношения и през некооперативна теория на игрите от екстензивен тип, или още - "обратна индукция".

ФИГУРА № 2

¹⁵⁴ Game Theory; Theodore L. Turocy - стр. 13;

В така представената Фигура 2 отново се разиграват възможните сценарии и се представят крайните ползи за двете страни. Както казахме по-горе, за разликата със стратегическия подход в некооперативните игри, тук играчите действат последователно и взимат предвид решенията на другия участник. Ползите, представени в двойки числа (първото за ЕС, второто за БИСА) отново са крайните ползи за страните. Тръгвайки от най-високите ползи нагоре по дървото (обратните стрелки) можем да начертаем най-изгодното развитие на преговорите, като този анализ може да се ползва от страните още преди да влязат в преговори, като така определят своите “козове” и на база на крайните си цели да определят своята стратегия.

В заключение ще кажем, че методът “теория на игрите” е от особена полза за факторите, взимащи политически решения в изграждането и изпълнението на стратегии на ЕС в отношенията му с неговите съседи, а и изобщо във външната политика. В настоящата разработка представяме един тесен опит за приложение. Изграждането на ясни и структурирани схеми и модели на протичане на отношенията с останалите международни актьори спомага за избирането на най-подходящите стратегии, като сътрудничество може да се търси на принципа на взаимноизгодните преговори. Нагледното изобразяване на възможните ходове и математическото представяне на доминиращите стратегии е от особена полза в работата на политиците, от които зависят посоките на развитие на общностните приоритети.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Стефанов, Георги; “ТЕОРИЯ НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ”; Сиела; 2004 г.; (електронна версия)
- Европейска комисия; “Нов отговор на променящо се съседство”; Брюксел; 2011; http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com_11_303_en.pdf; Отворено на 07.05.2012 г.;
- Correa, H. (2001). Game theory as an instrument for the analysis of international relations. *Ritsumeikan Annual Review of International Studies* 14(2)
- Game Theoryf; Theodore L. Turocy; Texas A&M University;

Bernhard von Stengel' London School of Economics; CDAM Research Report LSE-CDAM-2001-09; October 8, 2001;

- Статия в интернет-страница: <http://euobserver.com/7/115231>; Отворена на 14.05.2012 г.

Перспективи и тенденции в търговско-икономическите отношения между Европейския съюз и Алжир

Иво Илиев

В контекста на протичащите трансформации в страните от Северна Африка и Близкия Изток, въпросът за новото икономическо измерение на политиката на Европейския съюз, спрямо тези страни е особено актуален днес. Този въпрос се отнася в пълна сила и за търговско-икономическите отношенията между ЕС и Алжир. „Арабската пролет“ сякаш подмина Алжир, като настоящият президент на страната Абделаиз Бутефлика, не само, че успя да запази поста си, но и да удържи победа на проведените през май парламентарни избори в страната, като ръководената от него политическа партия Фронт за национално освобождение (ФНО) получи най-много места в местния парламент, а предварително сочените за фаворити политически формации като Националното демократично обединение и ислямисткия блок „Зелен Алжир“ останаха съответно втори и трети.

От другата страна, в Европа също така протекоха избори, които засега макар и косвено, засягат цялата политика на Съюза спрямо страните от Северна Африка и Близкия Изток, и в частност Алжир. Промяната на статуквото в лидерското ядро на ЕС, свързано с победата на президентските избори във Франция на Франсоа Оланд над Никола Саркози, неминуемо ще окаже голямо въздействие върху характера на отношенията на Съюза със страните от Средиземноморието. Предвид обаче предстоящите парламентарни избори във Франция през юни, Оланд трябва да положи огромни усилия, за да убеди лидерите на останалите страни - членки в своите виждания за развитие на европейската икономика, като част от това развитие трябва да бъде свързано и с новата политика на Съюза към страните от „Арабската пролет“.

В момент на преосмисляне на ролята на ЕС като глобален субект на международните отношения, както и предвид влизането в сила на новата финансова рамка за периода 2014 – 2020 г., Европейският съюз следва да търси по-гъвкаво и ефективно взаимодействие със страните от Магреб, и особено с Алжир. Досега

действащите инструменти и мерки не дадоха особен ефект върху развитието на икономиките на тези държави. Един от основните проблеми за това беше, че ЕС се опитваше да наложи, а не да убеди обществата и правителствата в тези страни в предимствата на своя модел на развитие. ЕС се опита да имплементира този модел, не отчитайки политическите и културно-исторически особености в тези държави, вместо да търси взаимноизгоден подход и диалог, чиито фокус да бъде най-вече свързан с развитието на търговско-икономическите отношения.

Именно с такава насоченост са първите контакти на ЕС (тогава ЕИО) с Алжир, като те датират от 1969 г. и са с подчертано търговско-икономически характер. Естествено инициатор на това сътрудничество е Франция, която има, и продължава да има най-голям интерес от едно потенциалното по-интензивно икономическо сътрудничество с Алжир. До Маастрихския договор, характерът на отношенията между ЕС и Алжир не излизат от търговско-икономическата сфера, което е и от взаимен интерес. Отношенията протичат в рамките на т.нар. Глобална средиземноморска политика на ЕС (Global Mediterranean Policy)¹⁵⁵. Тази политика бе наследена през 1995 г. от т.нар. „Барселонски процес“, който съвсем спокойно може да бъде окачен като неефективен. За тази неефективност свидетелстват огромните финансови грантове и средства давани на Алжир по различни схеми - MEDA I и MEDA II¹⁵⁶, които надвишават 500 млн. евро, без обаче да е видим какъвто и да е резултат от помощта. През 2007 г. бъдещият френски президент Никола Саркози използва тази неефективност и неактивност на Барселонския процес, като в обещанията и целите на своята предизборна кампания, прокламира, и в последствие успя да убеди Брюксел в нуждата от подобряване и реновиране на Барселонския процес. През май 2008 г., Европейската комисия одобри предложенията на Саркози за усилване и укрепване на Евро - средиземномор-

¹⁵⁵ <http://www.medeas.be/en/countries/algeria/eu-algeria-relations/>

¹⁵⁶ Програмата MEDA е основен финансов инструмент за имплементирането на Евро-средиземноморското сътрудничество, предлагайки техническа и финансова помощ за насърчаване на икономическите и социални реформи в страните-партньори от Средиземноморието. Първата MEDA програма бе с период на действие от 1995 до 1999 г., а периодът на действие на MEDA II бе от 2000 до 2006 г.

ското сътрудничество. Сред основните приоритети на новата програма - „Барселонски процес: Съюз на Средиземноморието“ останаха политическо взаимодействие, икономическото сътрудничество, които бяха допълнени от нови акценти - като проблемите с миграцията, социалната интеграция, правосъдието и сигурността¹⁵⁷.

Една от целите на Барселонския процес бе съвместно и в рамките на Европейската политика на съседство да бъде създадена зона за свободна търговия между участващите в проекта страни. Естествено това е трудно изпълнима задача, дори и в близко бъдеще, имайки предвид ситуацията в Европа, и разбира се отчитайки, че в много случаи интересите на самите страни - членки на ЕС, както и на големите европейски транснационални компании имат свои собствени интереси. Подобно „отваряне“ на границата за стоки и услуги с останалите страни от Съюза на Средиземноморието може да има повече негативен, отколкото положителен ефект.

Множеството инициативи и програми между ЕС и страните от Северна Африка, и в частност Алжир имат по-скоро декларативен характер, отколкото някакво реално практическо приложение. Всъщност процесът трябва да е и реципрочен. Една от слабостите на почти всички икономически системи в страните от Магреб е държавната регулация на основните сектори в икономиката. В Алжир например, секторът за добив на въгледороди на практика се управлява от държавата. Показателен обаче е фактът, че 97.6 % от целия внос на Алжир за ЕС е на продукти от подобно естество¹⁵⁸. Липсата на диверсификация на алжирския експорт за ЕС води до негативни последици за развитието на местната икономика и търговия. Този процес е пагубен за развитието на малките и средните предприятия в региона, които се определят от ЕС като основен фактор за развитие на конкурентоспособността на дадена икономика. На практика малкото количество МСП и липсата на експортен потенциал у тях внасят негативни макроикономически тенденции в страната, които паралелно с огромната корупция, строгата

¹⁵⁷ http://www.lefigaro.fr/english/20070531.WWW000000419_we_wre_ready_to_create_a_mediterranean_union.html

¹⁵⁸ http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113343.pdf

държавна регулация на големите компании и нискоквалифицираната работна ръка са сред основните фактори за ниското ниво на преки чуждестранни инвестиции в страната.

Новото алжирско правителство трябва да предприеме сериозни и драстични мерки, с които да стабилизира макроикономическото състояние на икономиката в страната.

Поради това, че Европейският съюз е най-големият търговски партньор на Алжир, или поради други политически съображения, в последните години се наблюдава тенденция за подобряване на диалога между ЕС и Алжир. Доказателство за това е посещението на еврокомисаря по разширяването Щефан Фюле в Алжир през май 2011 г., което може да се окаже като положителен знак в контекста на протичащите тогава и сега процеси в региона. Също така, алжирското правителство предприема мерки на сближаване на позициите в икономическата сфера с Франция, като тук от значение е посещението на Жан Пиер Рафарин, специален пратеник на френското правителство, чиято визита в северноафриканската страна имаше за цел да активизира двустранното икономическо сътрудничество. Като резултат от тази визита бе дадено начало на френско-алжирски съвместни проекти в сферата на фармацевтичната и химическата промишленост в Алжир¹⁵⁹. Всичко това ни показва, че Алжир не търси само икономическо взаимодействие с ЕС, базирано единствено на експорт и импорт на стоки и услуги, а цели да привлече инвеститори на своя територия.

Всичко това обаче ще зависи от склонността на страната към реформи, както и от волята на новосформираното правителство да приложи положителните практики повлияни от ЕС. Правителството трябва да разбере, че това е единственият път за икономическо стабилизиране на страната, имайки предвид факта, че Европейският съюз е най-големият търговски партньор на страната, и едно евентуално, по-интензивно сътрудничество в търговско-икономическата сфера ще бъде от полза не само за самия ЕС, но и за Алжир.

¹⁵⁹ <http://online.wsj.com/article/SB10001424052702303630404577391872767027762.html>

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

- <http://ec.europa.eu>
- <http://trade.ec.europa.eu>
- <http://online.wsj.com>
- <http://geopolitica.eu>
- <http://www.vigenin.eu/>
- <http://www.lefigaro.fr>
- <http://www.medeia.be>

Европейският съюз и събитията в Сирия. Дипломатия на ограничителните мерки.

Красимир Янков

Преди 15 март 2011 г. Сирия е една от страните по програмата за Европейска политика на добросъседство. Като такава тя се ползва с желанието на ЕС да създаде по-тесни връзки с цел политически диалог, взаимноизгодна търговия, инвестиции, сътрудничество в икономическата сфера, социални и демократични реформи. Всичко това обаче е прекратено със започването на антиправителствените протести в страната и грубият отговор, със сила, от страна на режима в Дамаск.

Съюзвайки усилия със САЩ, за повлияване на поведението на сирийското правителство, ЕС налага редица ограничителни мерки. Те включват оръжейно ембарго, тарга тирани ограничения на частни лица, свързани с репресиите, и санкции върху финансовата система на Сирия, които я правят крайно нежелан международен партньор заради заплахата от изключване от финансовата система на ЕС. Очакван ход беше и прекратяването на всякакво двустранно сътрудничество със Сирия. Като своя главна цел Съюзът посочва промяна на политиката на сирийското правителство в посока незабавно прекратяване на репресиите, изпълнение на обещаните реформи и започване на инклузивен национален диалог.

17 месеца по-късно, обаче, поведението на режима не се променя. Санкциите срещу него и приближените му лица не влияят на собственото им благосъстояние или с думите на президента Башар ал Асад пред руска телевизия: „Те въздействат на обикновените хора, но не и на правителството. Светът не се състои само от Европа (...) и ние намираме алтернативи, които ни позволяват да преодолеем тези трудности.¹⁶⁰” Тези алтернативи включват използване на приятелски банки, компании и държави за заобикаляне на ограничителните мерки, включително пласиране на сирийския петрол на междуна-

¹⁶⁰ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9270868/Bashar-al-Assad-EU-sanctions-hurt-ordinary-Syrians-not-me.html>

родния пазар¹⁶¹. Търговците на държавно и частно ниво, също така, откриват и нови пътища на търговия с държави, които не са участнички в ограничителните мерки.

Въпреки неуспехът на ЕС да повлияе на управляващите в Сирия, санкциите може да успеят да променят хода на противоборството в страната. За изминалата година по данни на Thompson Reuters се наблюдава спад на БВП от 6% и инфлация от над 20 на сто, както и все по-голям недостиг на стоки от първа необходимост. Тези фактори може да предизвикат недоволство срещу режима в Дамаск от значителна част от населението, която продължава да подкрепя Башар ал Асад и същевременно, решаващо да наклонят везните в полза на опозиционните сили, макар и да става все по-неясно кои са те и каква визия имат за бъдещето на страната.

Петролното ембарго срещу Сирия има две цели – да пресуши финансовите потоци към хазната на режима и да го лиши от необходимото за задвижване на тежки бронирани машини дизелово гориво. Правителството, обаче, успява да си набави нужните количества от други източници като приятелски настроената Венецуела и преговаря за подписване на дългосрочни договори за доставка на цял спектър от горива с Русия.¹⁶² Така санкциите на международната общност не само не успяват да лишат военните части на Сирия от нападателна мощ, но и заздравяват връзките между режима в Дамаск и неговите съюзници.

Доскоро горивото пропан-бутан не бе включено в списъка със санкции на ЕС поради хуманитарната му употреба за отопление и готвене. Единствената компания, която обаче се наемаше да търгува със сирийския режим, защото останалите се опасяваха от лоша репутация в очите на международните партньори и евентуално попадане под ограниченията върху финансовата система, беше гръцката Naftomar. Докато компанията оперира се смята, че тя доставя по около 50 000 тона пропан-бутан на месец, който бе от изключителна необходимост заради студената зима в Сирия. Смята се, че компанията, която купува предимно от страни като Русия, Алжир и Саудитска Арабия, доминира доставките на този вид гориво в Източ-

¹⁶¹ <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/9704c760-9abe-11e1-9c98-00144feabdc0.html>

¹⁶² <http://www.sana.sy/eng/24/2012/05/23/420944.htm>

ното Средиземноморие¹⁶³. Произходът на течния газ за Сирия е труден за проследяване, защото танкерите на Naftomar го смесват докато пътуват из Средиземноморието. Доставките за Сирия често минават през Ливан, където Naftomar разполага с големи складови помещения.

Със затопляне на времето, обаче, ЕС включи и компанията Naftomar в забранителния списък и по този начин спря доставките. През летния и есенен сезон трудностите за населението ще бъдат предимно свързани с недостиг на гориво и високите цени на черния пазар, но през зимата съществува риск от започване на сериозна хуманитарна криза. Тя може да се окаже много остра в местата, където въоръженото противостояние между бунтовниците и правителството е особено ожесточено и жилищната инфраструктура е силно пострадала или напълно разрушена като в квартали от град Хомс, Хама, Идлиб и други.

Друг продукт от хуманитарна важност са зърнените храни. Самите те не са обект на преки санкции, но търговията през тях се извършва през сирийски компании, които попадат под ударите на финансовите ограничения. Режимът в Сирия обаче внася големи количества зърно с посредничеството на ливански компании¹⁶⁴, които фигурират като краен получател на стоката. Съседната страна има дълбоки търговски и бизнес отношения със Сирия, градени с десетилетия наред и утвърждавани по време на 29-годишното присъствие на сирийската армия в страната. В действащото правителство на премиера Наджиб Микати доминира просирийската шиитска групировка „Хизбула“ и някои просирийски християнски партии. Това е сред причините Ливан, заедно с Ирак, да не участва в наложените срещу Сирия арабски ограничителни мерки. Така някои търговци в Бейрут и други големи градове са склонни да поемат риска за изключване от европейската финансова система и продължават да правят бизнес със Сирия. Любопитна подробност е, че голяма част от внасяното зърно идва от Черноморския регион, включващ Русия и Украйна, но и членките на ЕС България и Румъния. Към този момент обаче не е възможно цялата верига доставки да бъде проследена.

¹⁶³ http://www.ekathimerini.com/4dcgi/_w_articles_wsite2_1_12/03/2012_432534

¹⁶⁴ <http://www.dailystar.com.lb/Business/Middle-East/2012/May-08/172684-sanctions-block-syrias-vital-grain-trade.ashx>

Независимо от успеха на Сирия да заобикаля наложени-те ограничителни мерки, правителството изпитва все по-големи и по-големи финансови проблеми. Съюзниците на Башар ал Асад успяват да осигурят необходимите базисни количества, но режимът ще изпитва все по-големи трудности в изплащане-то на заплатите в широкия държавен сектор или осигуряване на субсидии за горивата. Министърът на петрола Суфиан Алау изненадващо призна, че заради санкциите страната е изгубила 4 милиарда долара или близо 5% от БВП за 2011 г¹⁶⁵. Смята се, че в опит да си набави необходимите приходи, режимът е започнал да разпродава златния си резерв¹⁶⁶. Това се извършва с частни търговци, които се опитват да пласират бързооборотни малки количества на подбиваща пазара цена. Тази прибързаност в търговията и откровеността на петролния министър под-сказват, че режимът в Сирия е в сериозна икономическа криза. Това силно влияе на бизнес върхушката от сунитски бизнесме-ни, чиито търговски интереси са застрашени или сериозно по-страдали, но продължават да подкрепят Башар ал Асад с на-деждата да запазят привилегирования си статут. С напредване на времето и при продължаване на ограничителните мерки, тяхното отношение към властите може да се промени. Това ще е косвеният ефект от санкциите на ЕС, който може да наклони решително везната в сирийската криза.

¹⁶⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>

¹⁶⁶ <http://www.reuters.com/article/2012/04/18/us-syria-gold-idUSBRE83H-0RZ20120418>

Политическият диалог на ЕС и новата власт в Египет – проблеми и перспективи

Мариела Койчева

Демократичните въстания предизвикаха драматични промени в южните съседи на ЕС, с което породиха нови надежди и възможности за изграждане на бъдеще, основано на демокрацията, плурализма, принципите на правовата държава, правата на човека и социалната справедливост. ЕС има ключова роля за осъществяването на този процес и готовността да осигури подкрепа чрез политически диалог и сътрудничество при приемането и прилагането на реформите в своите южни съседи.

Новият подход на ЕПС по отношение на южните съседи е основан на принципа „повече средства за повече реформи“, като се предоставят повече допълнителни средства, но при по-голяма взаимна отчетност. Въпросът тук е, до каква степен отделните държави ще позволят тази подкрепа?

Целта на настоящата разработка е да се проследи политическият диалог на ЕС с новата власт в Египет. Развитието на двустранните отношения с Египет е значително по-сложно и причините са комплексни. Фокусът е насочен върху проблемите и перспективите пред бъдещото развитие на тези отношения, защото въпреки различията и трудностите, интересът за разрешаването им и поддържането на добри отношения е двустранен.

Новата власт в Египет

Протестите срещу властта в Египет започнаха на 25 януари 2011 г. и доведоха до оттеглянето на президента Хосни Мубарак на 11 февруари. Мубарак бе свален, но процесът не е приключил. На дневен ред се появява въпросът възможна ли е демокрация в Египет?

Вдъхновителите и организаторите на революцията в Египет срещу режима на президента Хосни Мубарак се оказаха най-големите губещи от Арабската пролет, тъй като нито една от младежките партии и движения не влезе в парламента след предсрочните избори, състояли се в края на миналата и началото на тази година.

Резултати от изборите

Партията на свободата и справедливостта (ППС), политическото крило на движението „Мюсюлмански братя“, което бе забранено при управлението на сваления Мубарак, получава 223 мандата в 498-местния парламент. Втора, с 102 места е консервативната салафистка партия „Ан-Нур“, която мнозина смятат за още по-радикална от ППС. Докато либералната партия „Ал-Вафд“ и светският блок „Ал-Кутла“ ще имат съответно 42 и 31 депутата. Още пет партии влизат в парламента, но с незначително присъствие. Над 30 партии останаха извън парламента.¹⁶⁷

Изборите и в Тунис и в Египет показаха, че ислямистките партии са по-добре организирани и по-силни, а нововъзникналите движения не успяха да покажат своите идеи и да разгънат своята организационна работа.

Накъде ще поеме Египет, ще има ли нов религиозен уклон към ислямизма? Това е въпросът, който си задават мнозина след изборите, и който продължава да буди тревога. Какви точно са техните цели, ще проличи по това дали ще успеят да запазят националното единство на страната и дали наистина ще осъществят прокламираната социална справедливост?

ЕС много внимателно следи случващото се в Египет, но същевременно възможностите му да влияе на тези процеси са ограничени. Не е изключено, Египет, все пак да успее да съчетае исляма и демокрацията - подобен пример вече има в страни като Турция и Индонезия.¹⁶⁸

Президентски избори

Сега погледите са насочени към първите президентски избори в Египет след оттеглянето от власт на диктатора Хосни Мубарак. Те ще се проведат на 23 и 24 май. Изборите се смятат за последна стъпка в демократичния преход на страната след свалянето на президента Хосни Мубарак, тъй като управляващият в страната Висш военен съвет обеща да предаде властта на гражданите след избирането на новия президент.

Обявеното през май решение на Административния съд в страната за отлагане на изборите допълнително поражда не-

¹⁶⁷ <http://dnes.dir.bg/temite/tag/Middle-East-unrest-108385>

¹⁶⁸ <http://www.dw.de/dw/article/0,,15735909,00.html>

сигурност в страната, където хората продължават да недоволстват от властта. Египетските власти обявиха, че ще обжалват решението пред Върховния конституционен съд, а от Централната избирателна комисия заявиха, че избори ще има и те ще се проведат, както са планирани, въпреки забраната.¹⁶⁹

Кандидатите за президент са 13, като фаворитите в президентската надпревара са бившият генерален секретар на Арабската лига Амр Муса, кандидатът на Мюсюлманските братя Мохамед Морси и бившият член на ислямисткото движение Абдул-Монейм Абул Фотух.¹⁷⁰ Резултатът от изборите е от ключово значение, както за развитието на демократичния процес в страната, така и за развитието на политическия диалог с ЕС.

I. Политическия диалог на ЕС с новата власт

Проблеми и перспективи за развитие

Усилията на международната общност трябва да бъдат тясно координирани и съобразени с приоритетите, изразени от самите египтяни. Партньорството трябва да бъде подкрепено със засилен политически диалог. ЕС възнамерява да ускори двустранния политически диалог на всички равнища, веднага след като местните условия го позволят, като акцентът ще бъде поставен върху човешките права и политическата отчетност.

Би било прибързано да се обявява пакет помощи за Египет, докато властите не са готови да отправят искане за помощ и да определят приоритетните нужди. ЕС е готов да изпрати помощ в съответствие с тези приоритети, когато властите бъдат готови.¹⁷¹

Има две основни причини за настоящата неясна ситуация в Египет. Първата е, че след свалянето на режима на Хюсни Мубарак, в страната не бе постигнат съществен напредък по въпроса за демократизацията и възстановяването на държавния авторитет. Втората е, че в Египет все още не е наложена и липсва подходяща, за политическа дейност, среда.

С изключение на краткия мирен период след края на британската окупация, Египет бе постоянно арена на вътрешни по-

¹⁶⁹ http://www.ekipnews.com/news/world/buntovete_v_arabskiq_svqt/otmeniha_prezidentskite_izbori_v_egipet/131581/

¹⁷⁰ <http://www.focus-news.net/?id=n1652786>

¹⁷¹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0200:FIN:BG:HTML>

литически сътресения. Политическата структура на Египет също представлява една от пречките пред бързото възстановяване на вътрешния мир. Освен това, Египет е родината на модерните ислямистки течения в света и в тази страна се базира най-силната от ислямистките политически групировки-Мюсюлмански Братя.¹⁷² Имайки в предвид всички гореспоменатите факти е очевидно, че ЕС среща редица трудности в двустранния диалог.

На своето 3149-о заседание от 27 февруари 2012 г. Съветът на ЕС приветства провеждането на избори в Египет и изрази подкрепата си за прехода на Египет към демократична, плуралистична и стабилна държава. Но същевременно заяви отново дълбоката си загриженост по отношение на ограниченията, налагани на организациите на гражданското общество в Египет, и припомни програмата за помощ от ЕС за Египет, която включва финансова подкрепа, по-силно интегриране на пазарите и започване на диалог за миграцията, мобилността и сигурността. В тази насока ЕС възнамерява, при пълно зачитане на независимостта на съдебната система в Египет, да следи отблизо продължаващите съдебни производства срещу служители на неправителствени организации и подчертава очакванията си за справедлив процес.

Египетското гражданско общество изигра и продължава да играе решаваща роля в прехода, затова активната и независима общност от неправителствени организации е от първостепенно значение във всяко демократично общество. Подкрепата на ЕС за гражданското общество е ключов елемент от преработената Европейската политика на съседство, която се основава на взаимната отчетност и споделената отговорност към универсалните ценности отнасящи се до правата на човека, основните свободи, демокрацията и принципите на правовата държава. Ето защо, ЕС призова египетските власти да направят всичко възможно да намерят навременно и конструктивно решение на този проблем. ЕС подчертава необходимостта от приемането на нов закон, който да отразява международните задължения на Египет.¹⁷³

Същевременно проблем е, че Египет е страна с огромно

¹⁷² <http://www.vigenin.eu>

¹⁷³ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/BG/foraff/128894.pdf

население, изключителна бедност и не много ресурси, с които да задоволи това население. Битката с пустинята, конфликтите в съседните държави, които пречат нормалната търговия и развитие, огромният процент неграмотност - 65% по официални данни, са все фактори, които говорят еднозначно за крехка стабилност. Безработицата е 35 на сто, а половината от населението живее с 2 долара на ден. Страната има и огромен демографски прираст (7.2%), който, по религиозни причини, расте с огромни темпове. Това са показатели, които ЕС отчита и е готов да помогне във всяка от тези сфери чрез различни проекти и програми.

Най-големият проблем за ЕС и за египетското правителство е реформирането на системата на образованието и съответно визовия режим, който е сериозна пречка пред възможността Съюза да има влияние върху образованието на бъдещите управленски кадри в Египет.¹⁷⁴

Новоназначеният през декември миналата година ръководител на делегацията на ЕС в Египет Джеймс Моран, определи ситуацията в Египет към момента като „сложна, променяща се и динамична, но все още изпълнена с обещания“. „Проведоха се избори, които бяха най-добрите в съвременната история на Египет. Наистина ние не бяхме там като наблюдатели, нито Европейският съюз, нито международната общност, но по всички сведения личи, че макар да не са били идеални, те все пак са преминали много добре и резултатите са като цяло достоверни(...). Изборите доведоха до резултат, който не се харесва на всички, но това е естеството на демокрацията“.¹⁷⁵ Според него „задачата на ЕС е да създаде отношения с всички представители в новата политическа ситуация в Египет, въпреки някои притеснения и неясноти. Това е позицията на ЕС по въпросите с новата власт в Египет, която той ще продължи да следва и в бъдеще, съгласно разпоредбите на новата Европейска политика на съседство и двустранните споразумения с Египет.

¹⁷⁴ <http://www.euinside.eu/bg/analyses/eu-and-its-neighbours-or-how-to-protect-your-home>

¹⁷⁵ <http://www.europarl.europa.eu/news/bg/headlines/content/20120203STO37182/html/%D0%93-%D0%BD-James-Moran->

Заклучение

В заключение могат да се изведат следните изводи:

- Независимо от гореспоменатите различия, всички погледи както на управляващите, така и на населението в Египет са вперени в Европа. Това е така, не само защото е наблизно, а защото е и естествен географски партньор и пазар.

- ЕС продължава своя ангажимент - да подкрепя демократичните реформи в съседните държави и е начертал програма за наличната помощ за Египет, която включва финансова подкрепа, по-силно интегриране на пазарите и започване на диалог за миграцията, мобилността и сигурността. ЕС продължава да изразява своята готовност да работи с новия Египет, неговите нови демократични институции и евентуалното ново правителство. Египет продължава да бъде ключов партньор в региона, който споделя целта за изграждане на стабилност, мир и благоденствие в региона на Средиземно море и Близкия Изток.

- Въпросите с преследването на неправителствените организации, гражданските институции, недопускането на чуждо финансиране, неспазването на човешките права и безредиците, не спират да бъдат сериозна пречка за диалога между ЕС и Египет, но опитите за тяхното решаване продължават.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Арабската революция
- <http://dnes.dir.bg/temite/tag/Middle-East-unrest-108385>
- Египет: година на пропуснати шансове? <http://www.dw.de/dw/article/0,,15735909,00.html>
- Президентските избори в Египет http://www.ekipnews.com/news/world/buntovete_v_arabskiq_svqt/otmeniha_prezidentskite_izbori_v_egipet/131581/
- <http://www.focus-news.net/?id=n1652786>
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0200:FIN:BG:HTML>
- <http://www.vigenin.eu>
- http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/BG/foraff/128894.pdf

- <http://www.euinside.eu/bg/analyses/eu-and-its-neighbours-or-how-to-protect-your-home>
- <http://www.europarl.europa.eu/news/bg/headlines/content/20120203STO37182/html/%D0%93-%D0%BD-James-Moran->

Религиозна фразеология и политически действия на ислямските сили в Тунис в контекста на новите отношения с Европейския съюз

Ралица Табакова

Радикалните политически промени, започнали в арабските държави в края на 2010 г., поставиха предизвикателства не само за обществата, в които се осъществиха, но и за международната общност, в това число и държавите от Стария континент. Немалък брой анализи бяха направени, както на ръководителите на всеобщото недоволство, така и на причините, довели до наричаната от някои „арабска пролет“. Съвсем естествено, централно място в дискусиите заема ролята на исляма като важен елемент от културната идентичност на обществата от Северна Африка и Близкия Изток. Причина за това е и фактът, че в голяма част от държавите ислямските партии са забранени, а поддръжниците им – подложени на гонения в продължение на десетилетия.

Политическата картина в Тунис не прави изключение. Падането на диктатора Бин Али, изведе на преден план и дебата за ролята на религията при изграждането на новото управление. Ключова роля в тази насока изигра излизането на политическата сцена на партията „Ан-Нахда“. Възникнала в началото на 80-те години на XX век, „Ан-Нахда“ функционира като ислямска фундаменталистка партия, възприела демократичността като начин на работа¹⁷⁶.

Системните репресии от страна на режима на Бин Али през 80-те и 90-те години, обаче водят до радикализирането на партията и откритите ѝ сблъсъци с властите. Лидерът на партията Рашид ал-Гануши получава убежище в Лондон, а водачите на „Ан-Нахда“, които не са заловени, бягат във Франция или минават в нелегалност. Така Бин Али използва „фундаменталистката заплаха“ като извинение за отказа си от политическа

¹⁷⁶ Абуаси, Мох'д, Фундаменталистките партии в арабските страни, София, Фактум, 2001, с. 39.

либерализация в Тунис, което позволява на правителството да забрани „Ан-Нахда“ и да укрепി властта си в страната¹⁷⁷.

Макар и не инициирани от движението, протестите в Тунис не остават незабелязани от лидерите на „Ан-Нахда“. Още преди Бин Али да предаде властта, на 22 януари 2011 г. (когато партията все още не е легализирана) в интервю за катарския телевизионен канал „Ал-Джазира“ Рашид ал-Гануши заяви, че е срещу установяването на ислямски халифат и подкрепя демокрацията, за разлика от суннитската панислямска политическа организация „Хизб ат-Тахрир“, която, според него, представя изкривен образ на исляма.

За „Льо Монд Дипломатик“ ал-Гануши повтори позицията си – идеята за халифата няма религиозна основа, както някои групи твърдят; тя се отнася за определен период от време¹⁷⁸.

В последващо интервю, публикувано на сайта на „Ал-Джазира“ на 7 февруари 2011 г., Рашид ал-Гануши определя турския опит като най-близък до тунизийската ситуация в културно, политическо и социално отношение. „Ако движението „Ан-Нахда“ трябва да се сравни, не може да е с това на талибаните, нито с Иран, най-близкото сравнение ще е с Партията на справедливостта и развитието“ – твърди той.

На въпрос, свързан с носенето на хиджаб¹⁷⁹, ал-Гануши отговаря така: „многократно сме защитавали правото на жените и мъжете сами да определят стила си. Против сме налагането на хиджаб в името на исляма, както и на забраната за носене на хиджаб в името на секуларизма и модерността¹⁸⁰.”

На 18 май 2011 г. на страниците на немско издание, говорителят на партията - Самир Дилу направи ясното разграничение: „Ние не сме ислямистка партия, а ислямска партия, която се опира на принципите на Корана. Искаме демократична държава, която се характеризира с идеята за свободата.”

¹⁷⁷ Еспозито, Джон, Ислямската заплаха. Мит или реалност, София, Златорогъ, 1999, 209-211.

¹⁷⁸ Tunisia: Islamist Leader Returns from Exile – an interview with Rashid Ghannouchi, January 2011: <http://mondediplo.com/openpage/tunisia-islamist-leader-returns-from-exile-an> , последен достъп на 28/05/2012 г.

¹⁷⁹ Най-общото название за покривало на глава. Негови разновидности за никаб и химар. (бел.авт.).

¹⁸⁰ Interview with Rachid Ghannouchi, February 7, 2011: <http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/02/2011233464273624.html> , последен достъп на 28/05/2012 г.

Временното управление в Тунис даде разрешение на партията да се легализира. За мнозина тунизийци секуларизмът е свързан с опитите на държавата да опетни местните разбирания за общност и власт, като в същото време подкрепя външни интереси. „Ан-Нахда“ представя алтернатива, ориентирана към исляма¹⁸¹. Тези възгледи, както и фактът, че партията не е спирала дейността си, макар и в изгнание и в условията на нелегалност, превръщат „Ан-Нахда“ в най-голямата и добре организирана политическа формация в Тунис след падането на Бин Али. А активната ѝ и добре финансирана предизборна кампания допринесе за резултатите от проведените на 22 октомври избори за Учредително събрание. „Ан-Нахда“ спечели 41% от гласовете или 89 от 210 места. Партията избра да формира коалиция с две не-ислямски лявоцентристки политически партии – Конгрес за републиката и Демократически блок за труд и свобода – „Ат-Такатул“.

Публичните изявления и политическите действия представят „Ан-Нахда“ като партия, която се опира на националния консенсус.

Същевременно обаче се появяват някои сигнали, които предизвикват объркване, граничещо с тревога, у международните наблюдатели и анализаторите, които следят събитията в Тунис, а дори и у тунизийското население.

На първо място е въпросът, доколко политиците от „Ан-Нахда“ са искрени по отношение на обявения умерен курс. Ахмад Ибрахим, политик от Модернисткия демократически блок в Тунис, твърди, че по телевизията се представя едно, а в джамиите ситуацията е съвсем различна. Недоверие се поражда и у коалиционните партньори от „Ат-Такатул“, които на 15 ноември 2011 г. обявиха, че се оттеглят от разговорите за определянето на трите най-важни поста в държавата. Това действие съвпадна по време със заявлението на главния секретар на „Ан-Нахда“ Хаммад Джибали, че правителството му ще е първата стъпка към Шестия глобален халифат¹⁸².

¹⁸¹ Mahjar-Barducci, A., „Tunisian Salafists: Who Are They?“, March 27, 2012, достъпно на <http://www.gatestoneinstitute.org/2972/tunisian-salafists> , последен достъп на 28/05/2012 г.

¹⁸² Shirayanagi, K., „Ettakatol Suspends Coalition Building Talks“, November 15, 2011, достъпно на <http://www.tunisia-live.net/2011/11/15/ettakatol-suspends-coalition-building-talks/> , последен достъп на 28/05/2012 г.

Подобни изказвания показват, че в самата партия „Ан-Нахда“ съществува вътрешно разделение на умерени и радикални консерватори, като последните се доближават до възгледите на салафитите¹⁸³.

На второ място е засилващата се роля на салафитите – привържениците на буквалното тълкуване на Корана, които черпят политическа легитимност единствено от исляма, както е разкрит през VII век¹⁸⁴. Възниква въпросът кои са те и с каква подкрепа се ползват в Тунис?

Салафитското движение съществува още от времето на Бин Али. Много от неговите членове са дипломирани в Тунис, а след това са заминали за Саудитска Арабия, за да учат в ислямски университети. Популярността им е нараснала благодарение и на салафитските телевизионни канали. При предходното управление са контролирани от централната власт, а нейното отслабване след падането на режима на Бин Али им дава възможност открито да заявят своите искания и убеждения. С промените, направени на 27 октомври 1997 г., чл. 8 от Конституцията на Република Тунис забранява формирането на партии на религиозна, езикова, расова, полова и регионална основа¹⁸⁵.

Ето защо в Тунис салафитите не са организирани в политическа партия, а по-скоро в религиозни и благотворителни асоциации. По данни на Министерството на вътрешните работи те контролират около 20% от 2500 джамии в страната и се ползват с подкрепата на някои саудитски теолози. Напоследък от минбарите на тези джамии се чуват все повече призови за изграждането на „истинска ислямска държава“. Според някои сведения в малките градове и някои села салафитите вече са установили своята власт и шариата. Разположеното недалеч от Бизерта село Сежнан се превърна в „първото салафитско емир-

¹⁸³ Мохова, И., „Салафиты – новый фактор тунисской политики“, Институт Ближнего Востока, достъпна на: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2012/11-05-12b.htm>, последен достъп на 28/05/2012 г.

¹⁸⁴ Mheimneh, H., „The Spring of a New Political Salafism?“, Current Trends in Islamist Ideology, Volume 12, October 19, 2011, достъпно на : <http://www.currenttrends.org/research/detail/the-spring-of-a-new-political-salafism> последен достъп на 28/05/2012 г.

¹⁸⁵ http://www.e-justice.tn/fileadmin/fichiers_site_arabe/org_juridictionnelle/constitutione_la_republique.pdf, последен достъп на 28/05/2012 г.

ство в Тунис". Жителите му свидетелстват, че салафитите безнаказано избиват мъже, които смятат за неистински мюсюлмани, и бият жените, които не носят хиджаб. Гледането на телевизия, продажбата на алкохол и празнуването на сватби е забранено. За да разпространяват салафитската пропаганда, от Саудитска Арабия пристигат чуждестранни проповедници, сред които и уахабитският шейх Мухаммад Муса Шариф, който изнася няколко лекции, посетени от депутати от Учредителното събрание, представители на партията „Ан-Нахда“¹⁸⁶. Твърде възможно е тяхното присъствие на подобно събитие да не означава непременно подкрепа за него, а да е по-скоро с цел информиране за ставащото, като се има предвид деликатната ситуация в страната.

Напрежението в Тунис се засили през месец март 2012 г. По време на демонстрация в началото на месеца, един салафит се покатери на покрива на Факултета по хуманитарни науки в университета в Мануба и скъса националното тунизийско знаме с намерение да го замени с черен банер, на който е изписана шахадата¹⁸⁷. Девойката Хаула Рашиди се опита да го спре, с което предизвика бурни реакции в интернет, както и одобрението на президента, министър-председателя и председателя на тунизийския парламент. Не липсваха коментари, възхваляващи активната обществена роля на тунизийската жена.

Друг инцидент бе забелязан в столицата Тунис. Шестима мъже се изкачиха на часовниковата кула на входа на булевард „Хабиб Бургиба“. Тунизийската блогосфера бе залята от коментари, че салафитите се опитват да върнат часовника години назад.

Според автора и блогър Мохамед Дахшан, в исторически план знамето, което са се опитали да издигнат, символизира ислямската умма, но днес е характерно за няколко ислямистки движения, най-известните от които е „Хизб ат-Тахрир“. Това е партизанско знаме и за мюсюлманите няма никаква духовна стойност¹⁸⁸.

¹⁸⁶ Мохова, И., Цит.съч.

¹⁸⁷ Един от петте стълба на исляма; букв. засвидетелстване. Представлява фразата: „Свидетелствам, че няма друг божество освен Аллах, свидетелствам, че Мухаммад е пратеник на Аллах.“ (бел.авт.).

¹⁸⁸ El Dahshan, Mohamed, „Of Flags and Salafis“, Foreign Policy, April 3, 2012, достъпно на :http://transitions.foreignpolicy.com/posts/2012/04/03/of_flags_and_salafis , последен достъп на 27/05/2012 г.

В края на март 2012 г. близо 8 хил. души развяха черни знамена, на които беше изписано „Няма друг Бог освен Аллах и Мухаммад е неговият пратеник“, с искания за прилагане на шариата и ислямът да е основен източник на новата конституция на страната. Чува се възгласите „Народът иска халифат!“¹⁸⁹.

От управляващата партия отказаха да отговорят на исканията на протестиращите, а вместо това запазиха чл. 1 от настоящата конституция, който гласи: „Тунис е свободна, независима и суверенна държава, ислямът е религията ѝ, арабският – езикът ѝ, републиката – режимът ѝ“¹⁹⁰.

По повод събитията, анализите на наблюдателите се различават. Едни смятат, че салафитите не се ползват с достатъчно подкрепа (тъй като привържениците им са едва 2,5% от населението на Тунис) и че тяхната роля е засилена от отделни събития, на които се придава мащабност под влияние на разпространения след 11 септември 2001 г. страх от радикалния ислям. Тези анализатори обръщат повече внимание на прагматизма, споменавайки например, че интересите на Саудитска Арабия в Тунис са не толкова религиозни, колкото стратегически, особено в контекста на амбициите на кралството за регионално лидерство, съперничеството с Иран и нарастващата роля на Катар в Близкия Изток и Северна Африка.

Други поставят акцент на икономическите предизвикателства пред Тунис и припомнят, че причините за „жасминовата революция“ бяха предимно социално-икономически и че дебатът за бъдещето на Тунис няма да бъде идеологически.

А трети са на мнение, че сблъсъкът между т.нар. светски сили и салафитите е неизбежен.

¹⁸⁹ <http://gate.ahram.org.eg/NewsContent/13/71/188966/%D8%A3%D8%AE%D8%A8%D8%A7%D8%B1/%D8%B9%D8%B1%D8%A8-%D9%88%D8%B9%D8%A7%D9%84%D9%85/%D9%85%D8%B8%D8%A7%D9%87%D8%B1%D8%A9-%D9%84%D9%84%D8%B3%D9%84%D9%81%D9%8A%D9%8A%D9%86-%D9%81%D9%8A-%D8%AA%D9%88%D9%86%D8%B3-%D9%84%D9%84%D9%85%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%A9-%D8%A8%D8%AA%D8%B7%D8%A8%D9%8A%D9%82-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%B1%D9%8A%D8%B9%D8%A9-%D8%A7%D9%84.aspx>

¹⁹⁰ http://www.e-justice.tn/fileadmin/fichiers_site_arabe/org_juridictionnelle/constitutione_la_republique.pdf

последен достъп на 28/05/2012 г.

В процеса на адаптирането на ЕС към новата действителност в Тунис, с цел доближаване до истината, е препоръчително да се обърне внимание и на трите мнения. Важно е също така да се вземе предвид, че дългогодишният авторитарен режим е изкривил развитието на тунизийското общество и участниците в публичния дебат; редица теми не са дискутирани с десетилетия и политическата промяна обуславя излизането им на дневен ред, без това непременно да означава предприемането на крайни действия. Не на последно място по важност е да не се забравя, че в съвременната епоха е трудно да се намери пример за държава, чието политическо развитие да протича при несекуларно управление и сливане на религиозната с политическата власт, по подобие на ранноарабската държава до смъртта на Мухаммад през 632 г., дори и в Саудитска Арабия и Катар, където уахабизмът е официална доктрина. А това дава основания да се предположи, че секуларният характер на Тунис не е под заплаха, поне за момента.

Светът – наблюдател или активен участник

Либийски сценарий за Сирия? Сравнителен анализ

Владимир Кучев

Събитията от „Арабската пролет“ показаха как изостреното социално – икономическо положение се трансформира успешно в политически искания за смяна на режима и поемане по нов път на развитие, който да отчита новите реалности. Оказа се, че почти сходна социална база стои в основата на политическата формула за сваляне на авторитарните диктатури в Северна Африка и Близкия Изток. Различният характер на тези режими и неговите специфични особености, обусловени до голяма степен от участието в едни или други геополитически планове за стратегическо влияние в региона, са причините към края на отиващата си „пролет“ да констатираме различни резултати.

Случилото се в Тунис и Египет може да бъде квалифицирано като опит за бърз и сравнително мирен преход от авторитарен режим към демократичен. За разлика от тях, в Либия станахме свидетели на категоричната външна намеса, довела до насилствената смяна на режима. Случващото се в Сирия все още в продължение на година не може да придобие завършен вид. Изработването на определен план за действие с оглед на развоя на събитията там се превръща в проблем на цялата международна общественост.

За да си обясним защо ООН и НАТО успяха да наложат ефективен план за действие спрямо Либия и в същото време изглеждат безсилни да се справят със Сирия, би следвало да потърсим отговора на въпроса: *Защо либийският сценарий е неприложим в Сирия?*

Опитът да се намери отговор на този въпрос минава през отчитането на няколко фактора, които имат значение за развоя на събитията, тяхната ескалация и решението, до което се стига при казуса с Либия и до което не се стига или по-скоро се отлага във времето в случая със Сирия. Важно е уточнението, че докато в Либия краят на режима на Кадафи бе ускорен от

намесата на ООН и НАТО, то Сирия по същото време получи възможността да опита да овладее ситуацията в страната, докато вниманието бе отместено от нея поради ангажираността на международната общественост със случващото се в Либия. В този смисъл Сирия се ползва с привилегията да наблюдава как ООН и НАТО процедират в Либия при налагането на определени интереси, а това от своя страна способства за изработването на една гъвкава стратегия за оцеляване на режима на Асад, която го направи и по-устойчив във времето.

На първо място, спецификите на двата режима предопределят различното им третиране. Режимът на Кадафи е уникална политическа формула, по силата на която трибализмът е овладян в рамките на единна държава, с помощта на уникалната комбинация от социална политика и силен репресивен апарат(1). Наличието на своя собствена идеология, съчетана с особеностите на личната власт на Кадафи и богатите залежи на нефт, придават на режима самочувствието за самодостатъчност и основания за безцеремонно отношение към силите, външни за режима. В регионален аспект това се оказва и причината за изолацията ѝ от другите арабски държави и търсенето на тясно сътрудничество с държави от Африканския съюз.

От друга страна, сирийският режим е авторитарна диктатура, където шиитското малцинство на алевитите управлява голямото сунитско мнозинство. Освен това разнородният етнически, религиозен и социален състав блокират общите действия на опозицията срещу режима(2). Сирия разполага и с добре въоръжена армия, изключително лоялна на режима в отсъствието на потенциал у опозицията да се консолидира, за да бъде подкрепена отвън. По тази линия е и разликата с Либия, където висши военни минаха на страната на въстаниците в Бенгази, а самият Преходен съвет в Бенгази се ползваше с подкрепата на цялата международна общественост в хода на военните действия. Сирия няма богатите нефтени ресурси на Либия, но това което я прави да изглежда наистина различна, е нейното особено географско положение. Сирия граничи с Йордания, Израел, Ливан, Турция и Ирак. Конфликтните съседски отношения

с Израел, Ливан, Ирак от миналото усилват нейната регионална тежест, което пряко влияе и върху политическата цена на режима за външни сили, имащи интереси в региона. Сирия е част и от арабско – израелския конфликт, което още повече затруднява придвижването на решение за режима.

Търсенето на либийско решение за сирийския казус е като подреждане на пъзел, чиито части са интересите на Запада – САЩ, Великобритания, Франция; Руската федерация (РФ), Китай, Турция, Иран, Израел, Арабската лига. Инициативата за военна намеса в Либия, дошла от САЩ, Великобритания и Франция в Сирия би била проблематична с оглед нежеланието на САЩ след Ирак и Афганистан да започне военни действия в трета ислямистка държава. В този случай няма как и да прехвърли отговорността на Франция и Великобритания, както стана в Либия, поради противоречивото им отношение към арабско – израелския конфликт(3). Ако в Либия беше възможно прокарането на решителни мерки като резолюция 1970 и 1973 на Съвета за сигурност (СС) на ООН, с което на практика бе предрешен изходът на събитията, то в Сирия се наблюдава по -умерен подход, който не отговаря на сериозността на ситуацията там. Единственото логично обяснение за двойния стандарт в двата случая, може да бъде рискът, който крие решителната военна намеса за трайното дестабилизиране на региона. След вето на Китай и РФ за Сирия в СС на ООН, действията на ООН съвместно с Арабската лига и страните от Съвета за сътрудничество в Персийския залив (ССПЗ - ОАЕ, Бахрейн, Оман, Катар, Кувейт, Саудитска Арабия) се ограничават до изпращането на мисия от наблюдатели в Сирия и опити да оказат финансова подкрепа на Сирийската свободна армия. Страните от ССПЗ ѝ оказват помощ в размер на 100 млн. долара(4). Възприетият подход към Сирия кореспондира с идеята да се достигне до работещо решение посредством широкия дипломатически инструментариум – изпращане на мисии, налагане на санкции и др. Прави впечатление, че острие на дипломатическата офанзива в Сирия е Арабската лига. Тя замразява членството ѝ в организацията и ѝ наложи икономически санкции. Подобно бе и отношението на Арабската лига към Ли-

бия с разликата, че не само замрази членството ѝ в организацията и апелираше за военна намеса в Либия, но и участваше във военната операция(5).

Позицията на Турция е интересна за наблюдение и в двата казуса, от гледна точка на еволюцията ѝ във времето от съдържаност спрямо санкциите за Либия и намесата на НАТО към легитимиране на опозицията чрез посещението на външния министър в Бенгази. Съображенията на Турция преди операцията на НАТО са както от икономически, така и от политически характер. Турция има проекти в либийския строителен сектор на стойност около 20 млрд. долара(6). Освен тях Турция работи в тясно сътрудничество с държави от Южна Африка, където рискува да загуби сериозни пазари, поради близките отношения на Африканския съюз с Кадафи. Не е за пренебрегване и фактът, че през 2009 - 2010 Турция е избрана за непостоянен член на СС на ООН с 151 гласа, от които близо 1/3 идват от африкански държави. Турция възнамерява да се кандидатира отново през 2015 - 2016 г. като за целта предвижда среща на върха с африканските държави през 2013 г. През декември 2011 г. Турция обяви кандидатурата си с намерението да бъде представител на развиващите се страни и особено на тези от Африка(7). По всичко личи, че Турция се стреми към разширяване на своето влияние посредством африканския ангажимент, което би могло да послужи и за обяснение за предпазливостта ѝ по отношения на събитията в Либия.

Подобна еволюция претърпя и позицията ѝ спрямо режима на Асад – от призови за реформи към съвместни действия с Арабската лига. При казуса Сирия Турция следва регионалната логика на събитията, опитвайки се да се представи като новия регионален лидер за сметка на Иран. От казаното дотук следва, че Западът оперира в Сирия посредством Арабската лига и Турция без пряко да се ангажира, ограничавайки се само с моралното осъждане на събитията там. Причини за подобно поведение могат да бъдат, както вътрешнополитическите съображения с оглед на предстоящите президентски избори в САЩ и вече отминалите във Франция, така и следствие от блокира-

нето на резолюцията за Сирия в СС на ООН от Китай и Русия. Започването на военни действия в Сирия от страна на Запада без съгласието на ООН би означавало пряк сблъсък с военноморския флот на РФ. Атаките по въздух също са невъзможни поради гъстата населеност на Сирия от една страна и опасенията от въвлечане и на други страни в конфликта от друга.

Ветото на РФ и Китай може да се разбира като механизъм за защита на личния интерес на Русия в региона. Присъединяването на Китай, разбира се, също е с цел протекции на собствени икономически интереси, но по-скоро трябва да се разглежда като потвърждение на възприетия модел на поведение да поддържа политически стратегическите интереси на РФ. Подобно поведение наблюдавахме и при казуса Либия, където двете страни гласуваха „въздържал се“ в СС на ООН. Освен това двойното вето за Сирия е както демонстрация за взети поуки от казуса с Либия, така и ясен сигнал към сирийската опозиция и международната общественост, че военната победа в Сирия е невъзможна по аналогия с тази в Либия и че трябва да се търси компромис чрез руското посредничество. Без да омаловажаваме загубата на РФ и Китай от падането на режима на Кадафи, която е от порядъка на няколко милиарда долара, вето на двете страни е измерител и на по-високия приоритет, който има режимът на Асад пред този на Кадафи. Според руските медии инвестициите на РФ в Сирия се оценяват на приблизително 20 млрд. долара или с два пъти повече от тези в Либия. Като прибавим и обстоятелството, че Сирия е трета по доставки на оръжие от РФ се оказва, че икономическите загуби за Русия биха били в пъти повече в сравнение с тези в Либия, ако РФ се съгласи да бъде наложено военно ембарго на Сирия. В сравнение с Либия, Сирия има и много важно значение за РФ във военнополитически аспект. Военната база в Тартус, останала като наследство от времето на СССР, е единствената опорна точка за влияние извън постсъветското пространство. Тя ѝ гарантира влияние в Средиземно море и представлява плацдарм за възвръщане на позиции и печелене на нови в Близкия Изток и Северна Африка. Всичко това придава много по-важно стра-

тегическо значение на Сирия пред Либия за Русия в геополитически аспект. Поддържането на отношения със Сирия и запазването им са удобен начин за РФ да реализира претенцията си да влезе в ролята на посредник в Близкоизточния конфликт. Тя разглежда Сирия и тесните ѝ връзки с Иран като противотеза на доминацията на САЩ в региона. В този смисъл Сирия е важна и от гледна точка на амбицията на РФ да противостои в Средиземно море на надмощието на САЩ и Запада. Ако в Либия рискува да загуби икономически, то в Сирия рискува загубата ѝ да придобие геополитически измерения и да се наложи преформулиране на руската външна политика в Близкия Изток.

Ситуацията в Сирия за разлика от тази в Либия има по – голям конфронтационен потенциал за отношенията между Запада, от една страна, и РФ и Китай, от друга. На дневен ред се поставя въпросът за статуквото или за неговата промяна в Сирия с оглед на икономическите и политически изгоди, които могат да бъдат извлечени. Макар и по – бедна на нефт от Либия, Сирия има стратегическо значение при неговия транзит. По иракско – сирийските тръбопроводи минава 60 - 75% от иракския нефт към сирийските и ливански пристанища(8). Ниската цена на иракския нефт и опцията да нарасне обема на неговото транспортиране би понижило като цяло цената на нефта, което е в интерес на Запада и е достатъчен мотив да иска и да търси смяна на режима на Асад.

Особена е позицията на Израел по отношение на режима в Сирия. Въпреки тесните взаимоотношения със Запада, Израел е по – заинтересуван от запазване на статуквото, тъй като в противен случай това би означавало регионална война с намеренията и на Иран, както и възможност за Иран заедно с Хизбулла и Хамас да разширят влиянието си в Сирия.

Иран е много важен за стратегическото партньорство между Китай и РФ. Освен това Иран – РФ са гарант за по – балансирана позиция от страна на Турция и намеренията на Запада да я използва при евентуални натовски операции. Турция е зависима от руския и ирански газ, при това Иран не крие и готовността си да бомбардира военни бази на САЩ на турска

територия при евентуално ѝ участие в операция на НАТО. Иран от своя страна е проблем за Запада и поради влиянието му в Ирак, такива са и опасенията на страните от ССПЗ, които се страхуват от нарастване на иранското влияние в Сирия по примера с Ирак(9).

При така очертаните взаимоотношения на основните актьори на блискоизточната сцена става ясно, че възможността за военни действия е блокирана от сложното преплитане на интереси.

Ако в началото си „Арабската пролет“ генерира промяна, задвижена от ефекта на доминото, то към края ѝ се наблюдава опасността от реализиране на ефекта на снежната топка. Ако в Либия военната операция успя да доведе до смяна на режима, то с подобно решение за Сирия се рискува от регионална намеса да се стигне до интернационализиране на конфликта без гаранции колко може да продължи – Ирак и Афганистан са примери за това. При оценка на вероятността либийското решение да реши сирийското уравнение с много неизвестни трябва да се има предвид готовността на Запада да инвестира кредит на обществено доверие в начинание, което не гарантира възвръщаемост на инвестицията. В този смисъл работещ сценарий би бил заемането на миротворческа позиция и призови за политически реформи с цел либерализация на режима и избягване на революционни действия, от които всички биха могли да загубят в краткосрочен и дългосрочен план.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

- <http://inso.bg/publication/%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D1%83%D1%81%D1%8A%D1%82-%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%84%D0%B8>
- <http://www.dw.de/dw/article/0,,15875932,00.html>
- http://world.actuallno.com/news_378819.html
- http://de.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCrgerkrieg_in_Syrien
- http://de.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCrgerkrieg_in_Libyen
- <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/bg/features/setimes/features/2011/08/24/feature-03>

- http://www.gigahamburg.de/dl/download.php?d=/content/publikationen/pdf/gf_afrika_1201.pdf
- <http://www.obshtestvo.net/content/view/2256/4/>
- http://world.actualno.com/news_378819.html

Иран и Саудитска Арабия – „новата студена война”

Николай Делчев

Дипломатическите отношения между Саудитска Арабия и Иран датират от далечната 1928 г. През 1966 г. Крал Файсал от Саудитска Арабия посещава Иран с цел да заздравя взаимоотношенията между двете страни. Шахът на Иран Мохамед-Реза Пахлави отвърща с официално посещение в Саудитска Арабия, което евентуално да доведе до мирно решение на въпроса за персийските и арабските острови в Залива. В последствие островите са разделени между двете страни, като съответно персийските остават под иранска власт, а арабските под тази на Саудитска Арабия, но отношенията, които двете страни имат между 1968 и 1979 г. никога няма да бъдат така приятелски.

След Иранската революция от 1979 г., Аятолах Рухола Хомейни и други ирански водачи атакуват и критикуват религиозната легитимност на саудитския режим. Исторически, ирано-арабските отношения винаги са били неопределени и противоречиви, дължащо се най-вече на различните течения на исляма, които мнозинството от жители в двете страни следват (сунитите в Саудитска Арабия и шиитите в Иран). След избухването на Ирано-Иракската война в началото на 80те години, Ирански поклонници в Мека (хадж) осъществяват политическа демонстрация срещу саудитската подкрепа за Ирак по време на войната. Саудитската полиция смазва демонстрацията, причинявайки смъртта на около 400 ирански поклонници. Незабавно след размириците, Рухола Хомейни призовава да се отмъсти за смъртта на поклонниците като се сваля саудитското кралско семейство от власт и в публична изява обявява, че уахабитите са като „кинжали, които винаги са пронизвали сърцето на мюсюлманите от гърба”. Той също така обявява, че Мека е в ръцете на „банда еретици”.

Саудитското правителство от своя страна обвинява иранските поклонници за безредиците, заявявайки, че те са част от план за дестабилизиране на властта в Саудитска Арабия. На

следващия ден тълпи от хора атакуват кувейтското и саудитското посолства в Техеран.

От тогава насам отношенията между двете страни са крайно противоречиви и несигурни. Въпреки подписаното през 2001 г. споразумение за борба срещу трафика на наркотици и организираната престъпност и посещението през 2008 г. на тогавашния ирански президент Али Акбар Хашеми Рафсанджани в Саудитска Арабия по покана на Крал Абдула с цел разрешаване на различията в мюсюлманския свят напрежението между тях продължава да е високо.

През 2010 г. уебсайтът Уикилийкс разкрива различни поверителни документи, отнасящи се до САЩ и техните съюзници, които показват, че саудитският крал Абдула призовава САЩ да нападнат Иран, описвайки Иран като „змия, чиято глава трябва да бъде отрязана веднага, без никакво отлагане”. Независимо дали тези документи са истински или не отношенията отново се изострят.

За да се опитаме да разберем комплексните отношения между Саудитска Арабия и Иран е необходимо да видим и тези със САЩ, които имат сериозни геополитически интереси в региона.

САЩ признават правителството на крал Ибн Сауд през 1931 година, като в началото на 30-те години започва проучването за петрол от страна на „Standard Oil” в Саудитска Арабия. До 1943 г. няма пребиваващ посланик на САЩ в кралството, но с напредването на Втората световна война Съединените щати започват да се убеждават в стратегическото значение на Саудитския петрол. През 1951 г. по силата на взаимно споразумение за отбрана САЩ създават постоянна американска военна мисия за обучение в кралството и се съгласява да предостави помощ за обучение на саудитските въоръжените сили в използването на оръжия и други услуги, свързани със сигурността. Това споразумение формира основата на това, което впоследствие прераства в дългогодишни отношения свързани със сигурността. Тези отношения се обтягат след атентатите от 11 септември 2001 г. поради факта, че 15 от терористите са

саудитски граждани. Въпреки честите търкания в отношенията САЩ - Саудитска Арабия, саудитите не биха нарушили традиционните споразумения в областта на сигурността, които се базират на разбирането, че кралството ще работи за стабилизиране на световните цени на петрола, докато САЩ осигурява защита на саудитското кралско семейство.

Политическите отношения между Иран и САЩ започват в края на 19 век, но те са незначителни и считани за маловажни чак до края на Втората световна война и началото на Студената война с увеличаването на износа на петрол от Персийския залив.

Избраният през 1953 г. ирански премиер Мохамед Мосадек бива свален от власт не без помощта на британските и американските разузнавателни служби („Операция Аякс“). Много учени предполагат, че насилствено сваляне от власт е било мотивирано от британско-американското противопоставяне на опита на Мосадек да национализира иранския петрол.

След падането на Мосадек шах Мохамед-Реза Пахлави увеличава още повече диктатурата. Със силна подкрепа от страна на САЩ и Великобритания шахът още повече модернизира иранската индустрия, но потъпква гражданските свободи. Неговата автократична власт, включваща системно изтезание и други потъпквания на човешката свобода, довежда до Иранската революция и свалянето на неговия режим през 1979 г.

Мненията относно причините за лошите отношения между САЩ и Иран са различни. Обясненията включват всичко от „естествения и неизбежен“ конфликт между ислямската революция, от една страна, и американската арогантност и желание за глобална диктатура и хегемония от друга страна, преминавайки през необходимостта на режима от едно „плашило“, което да оправдава вътрешните репресии в Иран. Но най-логично и исторически обосновано е недоверието, произтичащо от „Иранската кризата със заложниците“, когато иранските революционери взимат за заложници персонала на американското посолство през 1979 г. От тогава насам отношенията между двете страни продължават да са все така обтегнати, като ядрените амбиции на Иран през последните години спомагат за този факт.

Стартиралите в края на 2010 и началото на 2011 г. протести и демонстрации оказаха и продължават да оказват огромно влияние върху отношенията между двата геополитически титани Иран и Саудитска Арабия, увеличиха напрежението и разкриха нови полета за съревнование между тях, както във военна, така и в духовно отношение.

Протестите през януари 2011 г. започват в Тунис, когато уличен продавач публично се самозапалва, след като е бил глобен от общински служител за извършване на нелегална търговска дейност със своята каручка. Неговото чувство на недоволство, безпомощност и безизходица, умножено стотици хиляди пъти, прераства в едномесечни протести и демонстрации срещу тунизийски президент Зин ал Абидин Бен Али. Малко след тях, за всеобщо удивление, Бен Али бяга от страната, когато военните отказват да го подкрепят чрез брутално потушаване на демонстрациите. Протести започват да избухват в голяма част от арабския свят. В рамките на седмици, милиони са по улиците в Египет и Хосни Мубарак е свален. В същото време в Саудитска Арабия наблюдават с тревога как протестите се промъкват все по-близо и по-близо до собствените ѝ граници. В Йемен, на южната си граница, десетки хиляди млади хора искат свалянето на режим, воден от президента Али Абдула Салех и неговото семейство в продължение на 43 години.

Междувременно, стотици хиляди протестиращи се събират в столицата на Бахрейн Манама. Повечето от тях са шиити, недоволни от широкоразпространената икономическа и политическа дискриминация. В протестите се включват и сунити, които от своя страна искат по-големи граждански свободи и глас в управлението на страната, доминирано от 18-ти век насам от фамилията Ал-Калифа.

Въпреки това за Саудитска Арабия нарастващият хаос по нейните граници е доказателство за иранско вмешателство и план за дестабилизиране на властта в Рияд.

Подозренията на Саудитска Арабия произлизат от това, че в Бахрейн много от шиитите открито демонстрират културни и религиозни връзки с Иран. Тези подозрения би-

ват потвърдени, когато протестиращите в Бахрейн изместват своите искания извън тези за по-голямо политическо и икономическо участие, като започват да изискват конституционна монархия или дори направо сваляне на кралското семейство Ал-Халифа от власт. Много от протестиращите смятат тези искания за разумни в отговор на дълги години на празни обещания да се даде на мнозинството шиити реален дял от властта. Но за саудитците появата на плакати на лидера на ливанската „Хизбула“ Хасан Насрал сред тълпи от шиитски протестиращи, стиснали юмруци и скандиращи искания за смяна на режима, е вече прекалено. Те виждат нарасналото влияние на Иран е нараснало сред шиитското мнозинство в Ирак по протежение на северната им граница.

На 14 март 2011 г. военни сили на Саудитска Арабия навлизат в Бахрейн в отговор на молбата за помощ от страна на бахрейнското правителство за потушаване на протестите.

Иранските власти също отговарят на събитията обвинявайки Запада, че подкрепя или най-малкото остава безучастен в потушаването на протестите в арабските страни и по-конкретно в Бахрейн. Използвайки държавните телевизии и регионалните арабско говорящи медии Иран не пропуска възможността да представи продемократичните протести като по-късни прояви на тяхната собствена революция през 1979 г. наричайки ги „Ислямско пробуждане“.

Иран също така излъчва изказвания на лидера на „Хизбула“ в Бахрейн, аплодирани от протестиращите. Бахрейнските власти от своя страна твърдят, че Иран дори отива прекалено далеч, предоставяйки пари и дори оръжия на някои от най-екстремните членове на опозицията. Водачите на протеста яростно отричат всякакви оперативни или политически връзки с Иран, като тези мнения са подкрепени и от чуждестранни дипломати в Бахрейн, които твърдят, че не са видели доказателства за това.

Далеч преди протестите от Арабската пролет да започнат да свалят управляващите в Арабския свят, Иран се сблъсква с масови улични протести близо две години. Успява да се справи с тях и техния зов за повече представителност във властта и

дори за смяна на режима, но с цената на честата употреба на смъртоносна сила.

От друга страна, независимо от малката, но енергична общност от саудитски активисти, Саудитска Арабия като цяло избягва масови масовите протести от Арабската пролет. Факт, който самото саудитско правителство отдава на популярността и мащабните усилия на Крал Абдула.

Няма как да не отбележим, че съществува известна доза страх от демокрация от страна на Иран и Саудитска Арабия, който от своя страна увеличава още повече напрежението и изостря техните отношения.

Интензивните спорове в Персийския залив, обтягащи отношенията между САЩ и ключови арабски съюзници, увеличават възможността за възникването на военен конфликт в Залива, където преминава 1/5 от световните запаси на петрол. Нарастващата враждебност между Иран и Саудитска Арабия изостря още повече и този факт е тревожен с оглед надпреварата за ядрено въоръжаване в региона.

Иран отдавна работи върху разработването собствена ядрена програма, която според тях е за изцяло мирни цели, но Саудитска Арабия и САЩ смятат, че Иран цели създаването на ядрено оръжие. Потенциално разработване на ядрено оръжие неминуемо ще усили натиска върху Саудитска Арабия за разработване на свое собствено. В момента саудитците разчитат на американският ядрен чадър и на противоракетна отбранителна система, разположена из целия Персийски залив. Отбранителната система цели да прихване ирански балистични ракети, които могат да бъдат използвани за пренос на ядрени бойни глави. Друг е въпросът, разбира се, че самите саудитци не вярват Иран да използва ядрено оръжие върху родното място на техния пророк и религия.

Иранската революция е все още ключова в отношенията между Иран и Саудитска Арабия. Тази революция на практика сключва съюз между шиитския религиозен стремеж и историческите персийски амбиции, базирайки се на остри антизападни настроения в региона.

Иранският духовен режим работи за разпространението на революцията над целия Близък Изток, като това сериозно притеснява Саудитска Арабия и нейните съюзници. Тези опити продължават и до днес като Иран разширяват своите религиозни дейности чак до Индонезия. Разбира се, това не остава незабелязано и Саудитска Арабия, от своя страна, също отговаря със собствени широкомащабни религиозни програми.

Определено събитията от 2011 г. имат огромен ефект върху отношенията между Саудитска Арабия и Иран. Желанието за увеличаване на религиозно и военно влияние в региона е силно и у двете страни, като засега сблъсъкът остава по-скоро индиректен.

Оформените лагери, от една страна този на Иран – Сирия, „Хизбула“ в Ливан и „Хамас“ в Палестинските територии, от друга Саудитска Арабия, заедно с монархиите в персийския залив и палестинската фракция „Фатах“, сериозно се различават по своята същност. Саудитският лагер е прозападен и клонящ към толериране на държавата Израел, докато иранският лагер има репутация в региона на „съпротивителен лагер“ насочен срещу Запада и Израел.

Отношенията между Иран и Саудитска Арабия ще търпят развитие. Въпросът, който чака своя отговор, е: кой ще излезе победител от тази „студена война“ за религиозно и военно надмощие в региона на Персийския залив и на каква цена?

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

- http://en.wikipedia.org/wiki/Arab%E2%80%93Iran_relations#Saudi_Arabia
- <http://wikileaks.org/>
- http://csis.org/files/media/csis/pubs/saudi_iran.pdf
- http://www.parstimes.com/history/iran_saudi.html
- <http://www.timesofisrael.com/iran-and-saudi-arabia-fight-over-bahrain/>

- <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,2096764,00.html>
- <http://www.gatestoneinstitute.org/2557/iran-saudi-arabia-war>
- <http://www.american-iranian.org/>
- „История на Близкия Изток/ От древността до наши дни”
– Жорж Корм, изд. Рива, 2009

Общественото мнение в европейските държави по отношение на Арабската пролет

Петя Чивиева

Благодарение на съвременните технологии информацията за случващото се в арабските държави бързо достига до всяка точка на света. Неочакваните събития в Северна Африка и Близкия Изток бяха възприети като първата стъпка към разрушаване на дългогодишното авторитарно управление и въвеждането на демократичните стандарти в тези общества.

Гражданите на Европейския съюз, като представители на демократични държави, сякаш първоначално приветстваха и изразиха подкрепа и надежда за народите от средиземноморския юг, издигнали лозунгите за справедливост, свобода и достоен живот. Неясният изход от събитията и продължаващите конфликти, както и опасността от избухване на нови, обаче, се превърнаха в причини за притеснение от страна на същите тези европейски граждани. Политическите последици и проблемите, свързани с имиграцията, са в основата на загрижеността на общественото мнение в Европа. Тези притеснения се засилват и от продължаващата икономическа криза и високите нива на безработица в рамките на съюза. Така чувството на страх надделява над надеждата и безразличието у европейците.

Арабската пролет има пряко въздействие върху промените, които се наблюдават на ниво миграция. Събитията в тези държави водят до движение на населението както в Северна Африка и Близкия Изток, така и извън тях. Първата европейска държава, която усети миграционен натиск, беше Италия. Нейният остров Лампедуза беше на крачка от хуманитарна криза, а италианските управляващи се оплакаха от липсата на солидарност в Европа по въпросите, свързани с миграционните потоци. Малта, към която се насочва голяма част от бежанския поток, също настоява ЕС да предприеме допълнителни действия за справяне с имиграцията. Само три месеца след началото на революциите в Африка 83 % от французите и 82 % от британци-

те мислеха, че те ще доведат до увеличаване на броя на имигрантите в западните държави¹⁹¹.

В Германия, където този процент е още по-голям обаче е най-малък делът на хората, които изразяват страх от пристигането на жители от африканските държави. Това се обяснява с факта, че Германия няма исторически връзки с тези страни, каквито имат Франция и Великобритания. Освен историческите и културните отношения между европейските държави и тези от средиземноморския юг, важна в случая е и географската близост. Ето защо в страните от Южна Европа безпокойството, предизвикано от евентуални миграционни потоци към тях, е по-голямо. Мнозинството от гражданите на Испания и Италия споделят този страх.

Европейците като цяло изразяват голямо желание да помогнат на страните от Северна Африка и Близкия Изток за справянето с последиците от политическите промени. Най-голям е процентът на европейските граждани (84 %), които посочват търговията като основен метод за оказване на помощ. Други 79 % предпочитат различните форми на помощ за развитие. От друга страна, има слаба подкрепа за отваряне на трудовите пазари за мигранти от региона (47 %) и се смята, че тези, които вече са на територията на държава-членка, трябва да останат само временно.¹⁹²

Отношението към имигрантите се предопределя не само от икономическото състояние, но и от демографската криза в Европейския съюз. Населението на Европа е застаряващо, като в по-голямата част от държавите този процес е ускорен (между 2009 и 2010 г. Германия е загубила 3% от населението си, а България - 3,9 %). Нивото на раждаемост е ниско и според прогнозите до 2050 г. ситуацията няма да се промени значително. При това положение пристигането на територията на Съюза на голям брой млади имигранти от страни с различни култура и традиции се възприема от европейците като заплаха за тяхната идентичност. Тази тема умело се използва най-вече от десните политически формации в някои държави, което само засилва

¹⁹¹ Проучване на Ifop за френския всекидневник La Croix сред 2543 участници над 18г. от Франция, Великобритания, Германия, Испания и Италия между 7 и 10 март 2011г.

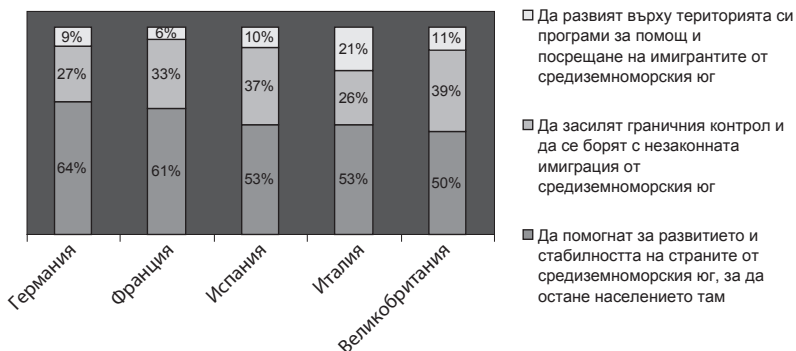
¹⁹² 2011 Transatlantic Trends: Immigration – проучване на общественото мнение - проект на German Marshall Fund of the United States, Compagnia di San Paolo и Barrow Cadbury Trust

притесненията и повишава напрежението между коренното население и новопристигналите.

Заедно с миграционния въпрос гражданите на ЕС изнасят на преден план и проблема за политическия изход от въстанията. След дискредитирането на светските режими, изродили се в диктатури в арабските държави, пътят остава отворен за политическия ислям. В общественото мнение съществува опасението, че може да се появи нова форма на авторитаризъм – ислямистки или военен, която да доведе до още по-голямо дестабилизиране на регион, в който ЕС има интереси. Досегашните режими, макар и далеч от демократичните ценности, бяха възприемани като средство за възпиране на ислямистите. Въпреки че една от причините за надигането на населението беше липсата на демократични практики в арабските държави, едва около половината от хората в Европа смятат, че новите режими ще бъдат демократични.

Според една трета от европейците ЕС трябва да насочи финансови средства за засилване на контрола по външните си граници, за да възпрепятства нелегалната имиграция. Изглежда, че този изолационистичен подход не се смята за достатъчен и по-голямата част от хората подкрепят икономическата помощ за страните в преход. Програмите за развитие и стабилност ще благоприятстват оставането на младото население в собствената му страна и ще ограничат индиректно броя на нови имигранти в Европа.

Според вас, страните от ЕС трябва, в настоящата ситуация, да отделят финансови средства по-скоро за...?

Източник: Ifop за *La Croix*- Европейците и Арабската пролет-март 2011г.

Какво се случва с имигрантите веднъж вече стъпили на европейска територия и чия е отговорността за тях? Според 80 % от гражданите на ЕС тежестта трябва да бъде споделена между всички държави в Съюза, а не да бъде понесена само от тази, в която пристигат бежанците. Най-силна подкрепа за такава теза има в Италия и Испания – двете държави, които поемат най-голям брой от напусналите размирните райони. Не толкова голяма част от британците са привърженици на идеята за споделяне на отговорността, което отразява липсата на обща позиция по въпросите на миграционната политика на ниво Европейски съюз.

Според френския демограф и социолог Алфред Сиви демографските показатели са основен фактор за икономическото, а и за геополитическото развитие. Пред ЕС и неговите граждани стоят две възможности. От една страна, да продължат същата стратегия и да разглеждат имиграцията като проблем, въпреки демографската криза, или, напротив, да видят в нея възможност Старият континент да запази и дори да засили лидерската си позиция.

Разногласията в ЕС проличаха и по време на взимането на решение за военна интервенция в Либия. Обществено-то мнение също беше поляризирано, като във Великобритания това беше най-силно изразено – 50 % „за“ и 50 % „против“.¹⁹³ Правителството във Франция, което изигра главна роля за иниципирането на военна намеса, получи одобрението на около 63 % от населението. Преди нанасянето на първите удари обаче общественото мнение там беше по-скептично. Промяната в позицията може да се обясни с широкото медийно отразяване на действията на привържениците на Кадафи, което ясно подчертава ролята на средствата за масова информация при формирането на мнение. В Италия мнозинството от гражданите не изрази подкрепа за изпращане на силите на НАТО в африканската държава.

Обществено-то мнение се формира на базата на информацията, до която имат достъп отделните индивиди на обществото. Не трябва да забравяме, че твърде често тази инфор-

¹⁹³ По данни от проучване на Ipsos/Logica Business Consulting за Le Monde, направено в САЩ, Великобритания, Франция и Италия (5-7 април 2011г.)

мация се представя непълно и недотам обективно. Дезинформацията повлиява при определяне на позицията на гражданите. Обществената подкрепа по даден проблем дава легитимност на действията на правителствата на съответните държави дори когато става въпрос за водене на война. Европейските граждани формират представата си за Арабската пролет през погледа на медиите, което често води по-скоро до емоционална, отколкото до рационална оценка на събитията.

ИЗТОЧНИЦИ:

- <http://www.ifopelections.fr> – L'opinion publique européenne face au « printemps arabe » - Note n°86 април 2011 г.
- <http://trends.gmfus.org/immigration> - 2011 Transatlantic Trends: Immigration
- Déloye, Y.- La citoyenneté européenne (лекционен курс Science Po Bordeaux 2010/2011)
- <http://www.ipsos.fr> - L'action militaire en Libye, април 2011

Иракските кюрди в новата близкоизточна политика

Тодор Киряков

Териториите за Иракски Кюрдистан остават до голяма степен незасегнати от насилието и нестабилността, обхванали Ирак след американската военна интервенция и свалянето на Садам Хюсейн през 2003 г. Автономната област на практика е независима от централното правителство в Багдад и управлението се извършва най-вече от кюрдистанския президент – пост, заеман от 2005 г. от Месуд Барзани. Стратегическото ѝ положение, огромните природни богатства и наличието на значителни кюрдски малцинства в съседните държави предопределят значителната роля, която играят управляващите в столицата Арбил на политическата сцена в Близкия Изток. Подобно на всички останали страни в региона, Кюрдистан е засегнат от събитията от Арабската пролет в началото на 2011 г. Макар да не водят до смяна на управлението, те прерастват в политическа криза, която поставя пред изпитание отношенията между религиозните и етнически общности в Ирак, а може би и целостта на страната.

Започналата в Тунис и Египет протестна вълна достига до Ирак в средата на февруари 2011 г. Протестите са насочени срещу корупцията и безработицата, лошото качество или пълното отсъствие на основни социални услуги и липсата на сигурност в страната. Най-многолюдни и активни са демонстрациите в Иракски Кюрдистан. В Сюлеймания и Арбил протестиращите поставят искания за политически реформи и по-равномерно разпределение на приходите от добива на петрол. Издигнати са лозунги срещу монополизирането на властта от страна на двете основни политически партии в автономната област – Кюрдската демократическа партия на Месуд Барзани и Патриотичния съюз на Кюрдистан на иракския президент Джалал Талабани.

Протестните действия продължават повече от два месеца и включват ежедневни демонстрации в главните градове

на Иракски Кюрдистан. От самото им начало те са придружени от безредици и сблъсъци между участниците и органите на реда. В крайна сметка към края на април протестното движение е почти напълно потушено, до голяма степен благодарение на намесата на кюрдските въоръжени части (Пешмерга). Равно-сметката е над 10 убити и стотици ранени както сред цивилното население, така и сред силите за сигурност. По-късните протести от този тип са спорадични. Възникналите в началото на декември вълнения имат религиозен характер и не носят връзка със събитията от Арабската пролет.

Постепенно социалните измерения на протестното движение са изместени от задълбочаващия се конфликт между властите на Иракски Кюрдистан и централното правителство в Багдад. Той има в основата си все още неразрешения въпрос за точните очертания на кюрдския автономен район и най-вече спорът дали в тях се включва един от най-големите иракски градове Киркук. Към това се добавят и амбициите за контрол върху огромните природни богатства на областта. В тях се включват залежи от природен газ, възлизащи на около 3 трилиона кубически метра, както и новооткрити петролни находища, чийто обем се изчислява на приблизително 45 милиарда барела. Спор предизвикват и договорите с международни нефтени компании, сключени от кюрдските власти в разрез с интересите на иракското правителство.

Не на последно място, сред причините за обтегнатите отношения между Багдад и Арбил е и традиционният стремеж на кюрдите към самоуправление и дори еманципация в собствена държава. Наред със събитията от Арабската пролет, обявената на 7 юли 2011 г. независимост на Южен Судан дава мощен стимул на кюрдския национализъм в Близкия Изток – факт, експлицитно признат от тогавашния премиер на Иракски Кюрдистан Бархам Салих.

Според кюрдските власти конфликтът между тях и централното правителство е следствие от опитите на министър-председателя Нури ал-Малики да концентрира в ръцете си цялата власт в Ирак и да изключи от управлението големи групи

от населението на страната. Ал-Малики, който е арабин-шиит, се сдобива с втори мандат след изборите през март 2010 г., но успява да състави кабинет едва девет месеца по-късно, след като е сформирана широка коалиция. Тя включва главните кюрдски политически сили, арабски суннитски партии и привържениците на влиятелния шиитски духовник Муктада ас-Садр. Само месеци по-късно обаче коалицията започва да се разтърсва от вътрешни противоречия след като Ал-Малики успява да постави под свой контрол ключовите силови ведомства. Наред с премиерския пост, той изпълнява също длъжностите на вътрешен министър, военен министър и директор на службите за сигурност, като се стреми да се сдобие също с длъжността управител на Централната банка и с управлението на изборителните и антикорупционните комисии. Министър-председателят е обвиняван, че създава противозаконни въоръжени части, лоялни единствено на него.

Тлеещият конфликт се разразява с пълна сила броени дни след завършването на 18 декември 2011 г. изтегляне на американските военни сили от Ирак, когато Ал-Малики атакува двама от най-изтъкнатите суннитски политици в страната и негови партньори в коалиционното управление. Вицепремиерът Салих ал-Мутлак, който по-рано е сравнил министър-председателя със сваления диктатор Садам Хюсейн, получава забрана да присъства на заседанията на кабинета. Вицепрезидентът Тарик ал-Хашими пък е обвинен, че е замесен в терористична дейност и поръчкови убийства и е издадена заповед за неговото задържане.

Ал-Хашими успява да намери убежище в Иракски Кюрдистан, където прекарва следващите няколко месеца. Властите на автономния регион обосновават отказа си да го предадат на централното правителство в Багдад с повелите на кюрдската етика, но е ясно, че това е елемент от възобновяващото се противопоставяне между религиозните и етнически общности в страната. В началото на април 2012 г. Ал-Хашими напуска страната и пребивава последователно в Катар, Саудитска Арабия и Турция – три от водещите суннитски държави

в района на Близкия Изток. В интервю за катарската телевизия „Ал-Джазира“ той заявява, че Ал-Малики води кампания срещу суннитите и че 90% от затворниците в Ирак са именно от тази религиозна общност.

През следващите месеци противопоставянето между шиитите и суннитите – араби и курди – продължава да се изостря. В началото на май лидерите на основните курдски и суннитски партии, сред които е и Месуд Барзани, отправят към Ал-Малики ултиматум, че ще напуснат коалиционното правителство, ако той не прекрати опитите си да овладее въоръжените сили и „автократичното вземане на решения“. Президентът Джалал Талабани полага усилия да разреши кризата и предупреждава, че тя може да доведе до разпадане на държавата. Подобни заплахи не изглеждат лишени от съдържание. В края на март, по време на речта си към курдския народ по време на празника Науруз, Барзани повтаря обвиненията си към министър-председателя и обявява, че създаването на независима курдска държава в северната част на Ирак е неминуемо и е само въпрос на време. В началото на април регионалните власти на Курдистан преустановяват износа на нефт през държавните иракски петролопроводни.

В противопоставянето си срещу правителството в Багдад иракските курди се ползват с подкрепата на съседна Турция. Стремехът за присъединяване към Европейския съюз и външнополитическите амбиции на управляващата ислямистка Партия на справедливостта и развитието водят до значителни промени в линията на Анкара спрямо собственото ѝ курдското малцинство. След десетилетия на репресии и опити за асимилация през последните години курдите в Турция се ползват с редица права и придобивки, включително официално признание за на курдския език, собствен телевизионен канал и по-голям брой представители в парламента.

Въпреки че не се отказва от задграничните военни операции срещу сепаратистката Курдска работническа партия (ПКК), турското правителство търси сближаване и с курдските области в съседните държави. Според данни от 2009

г. около 1200 турски компании развиват дейност на територията на Иракски Кюрдистан, а търговският обмен достига 7 милиарда долара годишно. Анкара и Арбил имат съвместни планове за строеж на петролопроводи и газопроводи, които да заобиколят контролираната от Багдад територия. През април 2012 г. Месуд Барзани и турският премиер Реджеп Тайип Ердоган провеждат среща, на която съгласуват позициите си относно дейността на въоръжените кюрдски сепаратисти и нарастващото етническо и религиозно напрежение в Ирак. След разговорите Ердоган отправя директни обвинения към Нури ал-Малики, че с действията засилва противопоставянето между суннити, шиити и кюрди.

Турската позиция трябва да бъде видяна и в по-широкия контекст на противопоставянето между шиитски и суннитски държави по отношение на въоръжения конфликт в Сирия. Около 75% от нейните жители изповядват суннитската версия на исляма, докато не повече от 13% принадлежат към различните разклонения на шиизма. Повечето ключови постове в страната са заети от представители на шиитското течение на алевитите. Започналото през март 2011 г. масово антиправителствено движение пък се разгръща най-вече сред суннитското население и се ползва с подкрепата на главните суннитски сили в района – Саудитска Арабия, Катар и Турция. Позицията на сирийската опозиция спрямо 9-процентното кюрдско малцинство в страната е непоследователна и дори противоречива. Въпреки че не успява да привлече кюрдите на своя страна, базираният в Турция опозиционен Сирийски национален съвет поддържа редовни контакти с правителствата в Анкара и Арбил. На свой ред Барзани декларира, че подкрепя прехода към демокрация в Сирия, макар и да е против въоръжаването на антиправителствените сили.

Дори в тези си умерени изказвания кюрдският лидер влиза в противоречие с иракския премиер Нури ал-Малики, който заема позиция в подкрепа на сирийския президент Башар ал-Асад. Властите в Багдад дори са обвинявани, че подпомагат режима в Дамаск с оръжие и бойци. В това отно-

шение е видно близкото сътрудничество между кабинета на шиита Ал-Малики и най-голямата шиитска държава в света – Ислямска република Иран. Именно Техеран стои зад подкрепата, която оказва на правителството духовният водач Муктада ас-Садр, по-рано отявлен противник на министър-председателя.

Наред с разминаващите се позиции спрямо Сирия, противопоставянето между Иран и Иракски Кюрдистан е обусловено от още няколко фактора. Наброяващото повече от 7 милиона души кюрдско малцинство в Ислямската република е подложено на редица ограничения, което е причина за високата популярност на Барзани там. Наред с това властите в Арбил поддържат добри отношения със САЩ и са неутрални спрямо Израел, което е в разрез с водената от Техеран политика. Когато през март 2011 г. въоръжените сили на Саудитска Арабия се намесват да потушат подкрепяните от Иран шиитски бунтове в Бахрейн, иракските шиити излизат на масови протести, които обаче не са подкрепени от кюрдското население.

В заключение можем да посочим, че събитията от Арабската пролет имат сравнително ограничен отзвук на територията на Ирак като цяло и на Иракски Кюрдистан в частност. Те обаче стават прелюдия за разразилата се в края на 2011 г. политическа криза и за новата ескалация на напрежението между основните етно-религиозни общности в страната – араби-шиити, араби-суннити и кюрди. Тези противоречия се вписват в контекста на засилващото се противопоставяне между суннитски и шиитски сили в Близкия Изток, чиито конкретни проявления са видими не само в Ирак, но и в други страни от региона.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Abdulla, Namo. „Military presence halts protests in Iraq’s Kurdistan“. Reuters, 29.04.2011
- Al-Ansary, Khalid. „Two killed, 47 hurt in Iraq protest violence“.

Reuters, 17.02.2011

- Javanmardi, Ali. „Iran's Role in the Tensions Between Kurds and Maliki“. Rudaw.net, 24.05.2012
- Rogin, Josh. „Kurdish leader: No to arming the Syrian opposition“. Foreign Policy, 05.04.2012
- Rosenberg, David. „As Americans leave, Iraq faces domestic crisis“. Jerusalem Post, 21.12.2001
- Salman, Raheem. „Leading Iraqi lawmakers threaten vote of no confidence“. Reuters, 05.05.2012
- „Erdogan warns Iraqi PM against stirring sectarian, ethnic tensions“. Reuters, 19.04.2012
- „Iraq and the Kurds: The High-Stakes Hydrocarbons Gambit“. International Crisis Group, 19.04.2012
- „Iraq's Kurds and Turkey: An unusual new friendship“. The Economist, 19.02.2009
- „Kurdish nationalism rises with Arab unrest, Sudan split“. Daily Times, 21.07.2011
- „‘Kürt kartına’ karşı bölgesel koordinasyon“. Hürriyet Planet, 16.01.2012
- مڊاق ٺيڊرئڱلا ٺل وڊلا نال ع: ين ازرابل AlJazeera.net, 21.03.2012
- قارعل ن م ي جارخ ا ڊيري يئلل امل: يمش امل AlJazeera.net, 05.04.2012

**АРАБСКАТА ПРОЛЕТ: НАДЕЖДА ЗА ПРОМЯНА И
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ЕВРОПЕЙСКАТА ВЪНШНА
ПОЛИТИКА И ПОЛИТИКА ЗА СИГУРНОСТ**

Издават:

Център за европейски и международни изследвания

Фондация „Фридрих Еберт“

Редакция:

Теодор Славев, Ивайло Цонев,
Мирослава Гатева, Невена Алексиева

Печатни коли: 13

Формат: 60/90/16

